

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRK ROMANINDA
YABANCI EĞİTİMCİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

CEYLAN AYDIN

İZMİR, 2015

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRK ROMANINDA
YABANCI EĞİTİMCİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

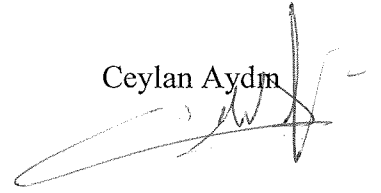
CEYLAN AYDIN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

İZMİR, 2015

Dokuz Eylöl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne sunduğum Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Yabancı Eğitimciler Üzerine Bir İnceleme adlı yüksek lisans tezinin bilimsel ahlâk ve normlara uygun hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ceylan Aydın

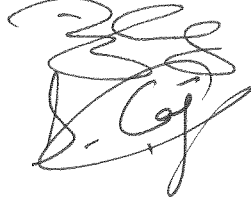
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Özlem FEDAI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

../.../2015

Prof. Dr. Ali Günay BALIM
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

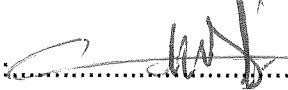
TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10090284
Yazar Adı / Soyadı	CEYLAN AYDIN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 22933195790
Telefon	5548412084
E-Posta	ceylanaydin87@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Yabancı Eğitimciler Üzerine Bir İnceleme.
Tezin Tercümesi	A Study on Foreign Instructors in Turkish Novels From the Tanzimat Period to the Republican Era.
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	Türk Edebiyatı Bölümü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	106
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. SABAHATTİN ÇAĞIN 43705289042
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 02.11.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

02.11.2015

İmza:

ÖNSÖZ

Eğitim, çağlar boyunca insanın var olduğu her toplulukta üzerinde düşünülen bir mesele olmuştur. Kavram olarak eğitim tanımlanmamışken insanlar canlıları ve tabiatı eğitme, kendine uydurma, kendisi için yararlı hâle getirme, işlev kazandırma gibi yönleriyle eğitimin süreçleri üzerinde düşünmüşlerdi. Bunlar çoğu zaman plansız, yontemsiz ya da içgüdüsel olmuştur. İnsan yaratılmışlar içinde en *mükemmel varlık* olup geliştirilebilir bir potansiyele sahip olarak dünyaya gelir. Bu zenginliğin farkına varan insanlar olumlu değişimler yaratma yolunda eğitime zamanla belirli yöntemler ve bir plan eklemeyi başarmışlardır.

İlk amaç hayatı kolay hale getirmek gibi görünse de eğitimin daha kapsayıcı olduğunun fark edilmesi hızlı olmuştur. Eğitim modern anlamda bireyin hayatında kalıcı davranış değişikliği yaratmak olarak tanımlanmaktadır. Bunun bilincinde olan devletler eğitim sistemlerini en verimli hale getirmek için hayli gayret ve kaynak sarf etmişlerdir. Toplamların şekillenmesinde ve kendi geleceklerini tayin etmede eğitim oldukça belirleyici bir odaktır.

Biz de bundan hareketle toplumumuzun eğitim anlayışında meydana gelen değişikliklerin eserlerdeki tezahürünü izlemenin faydalı olacağı kanısındayız. Romanlar dönemin zihniyetine ışık tutan eserler olarak yanlı da olsa sosyolojik pek çok veri taşımaktadır.

Tanzimat dönemiyle birlikte edebiyatımıza pek çok yeni tür girdi. Gazete çevresinde gelişen bu edebi hareketlilik roman ve hikâye yazarını aynı zamanda okurunu da arttırdı.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e incelediğimiz romanlarda, eğitim konusunun ve yeni aydın tipinin geçirdiği süreçlerin ayrıntılı şekilde işlendiğini görüyoruz. Bu romanlarda özellikle çocukların eğitiminde yabancı öğretmenlerin görevlendirildiğini görüyoruz. Böylece bir ideal olarak işlenen Batılı olma hülyası hayatın bütün alanlarına ve hatta kurmacaya da sızar. Bu yabancı öğretmenler, dil ve kültür öğretmek amacıyla Osmanlı konaklarına yerleştiler ve zamanla büyük itibar gördüler. Fakat rüzgârın tersten esmesi sonucunda bir süre sonra bir şehirden bir şehre giderken bile izin belgesine ihtiyaç duyan potansiyel şüpheli oldular. Bir değirmen gibi halkın değerlerini öğüten mürebbiyelere son dönemde casusluk yaftası da eklendi. Böylelikle uzun zaman muteber bir yer verilen bu eğitimciler Cumhuriyet'in sonunda şüpheli sıfatına maruz kaldılar.

Çalışmamızda Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar*(1874) *Felatun Bey ile Rakım Efendi* (1875), *Müşahedat* (1890), *Jön Türk* (1910), *Bahtiyarlık* (1870), Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1896), Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* (1899) ve *Metres* (1900), Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* (1900), Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (1910), Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* (1892), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* (1922) isimli romanlar, yer almaktadır.

Tez çalışmamamızın birinci bölümü olan giriş bölümünde; tezin amaç ve önemi, problem durumu, problem cümlesi, sayıtlar ve sınırlılıklar bulunmaktadır. İkinci bölümde ise daha önce konuyla ilgili olarak yapılmış yayınlar ve araştırmalardan bahsedilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde; araştırmanın yöntemi, araştırma modeli, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve veri toplama teknikleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın dördüncü bölümü, *Bulgular ve Yorumlar* başlığını taşımakta ve beş bölümden oluşmaktadır. Birinci alt başlık olan Giriş bölümünde Tanzimat Fermanı ile birlikte toplumumuzda görülen değişmelerden ve bu değişmelerin eserlere nasıl yansıdığından söz edilmiştir.

İkinci alt başlık olan *Yabancı Eğitimcilerin Fiziksel Özellikleri*'nde romanlarda yer alan yabancı öğretmenlerin yaşları, fizikî özellikleri, giyim tarzları, gerektiğinde kullandıkları şahsî eşyaları üzerinde durulmuştur.

Yabancı Eğitimcilerin Geçmişi adlı üçüncü alt başlıkta adı geçen eğitimcilerin konaklara gelmeden önce neler yaşadıkları, nasıl bir çevrede bulundukları, nasıl bir aileye sahip oldukları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü alt başlık *Yabancı Eğitimciler ve Türkçe* adını taşır. Bu bölüm kendi içinde *Türkçe bilmeyenler*, *Türkçeyi sonradan öğrenenler*, *Türkçe bilenler* olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Beşinci alt başlık *Aile Bireylerinin ve Öğrencilerin Mürebbiyelere Bakışı*'nda mürebbiyelerin ev içi halleri, eğitim metodları, alışkanlıkları aile ve ev içindeki konumları belirtilmiştir.

Altıncı alt başlık *Yabancı Eğitimcilerin Yerli Eğitimcilerle Karşılaştırılması*'nda eğitim sistemimizin ihtiyacı olan yerli ve modern eğitim nasıl olmalıdır sorusu eserlerdeki yerli eğitimci modeller üzerinden tartışılmıştır.

Çalışmamızın özetini oluşturan *Sonuç* bölümü ve faydalandığımız eserlerin adının yer aldığı Kaynakça bölümleriyle çalışmamız tamamlanmıştır.

Bu çalışma esnasında desteğini ve emeğini hiç esirgemeyen ve sabırla her soruma cevap veren değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN'a; çalışmam boyunca her anlamda yanımda olan ve beni yüreklendiren aileme teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı siyasal, sosyal ve kültürel hayatımızda kırılma noktası olmuştur. Bu fermanın ana düşüncesi olan Batı medeniyetindeki gelişmeleri ülkemize tatbik etme ve bu sayede hem devletin devamını sağlama hem de azınlıkların da içinde yer aldığı toplumun modernleşme taleplerini karşılama arzusu hayatı yeniden düzenlemiştir.

Tanzimat'tan itibaren eğitimin iki yönlü değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Zira bu döneme gelinceye kadar sıbyan mektebi, medrese gibi dönemin eğitim kurumlarında İslamî ilimlerin ağırlıklı olarak öğretildiği bilinmektedir. Ancak bu dönemden itibaren pozitif bilimler önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra yabancı dil öğretiminin ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bazı istisnalar haricinde artık Arapça ve Farsça yerine Fransızcanın önem kazandığı görülmektedir. Eğitimdeki değişimin diğer boyutu ise çocuk terbiyesi alanında görülür. Ananelere uygun olarak ağırbaşlı, saygılı, gelenek ve göreneklerine düşkün bireyler olarak yetiştirilen gençlerin bu dönemden itibaren farklı özellikler sergilemeye başladığı görülür. Özgürlüğüne düşkünlük, saygısızlık, toplum yaşayışının çok dışında alışkanlıklar ve davranışlar sergilemek, bencillik, savurganlık bunların başlıcalarıdır.

Eğitimde görülen tüm bu değişikliklerde en büyük pay sahiplerinin ise konak hayatının artık olmazsa olmazları arasına giren yabancı eğitimciler olduğu aşîkârdır. Yurt dışından çeşitli sebeplerle gelen mürebbiye ve mürebbilerin hem ev hayatını hem de toplum hayatını şekillendirdiği görülmüştür. Bu şekillendirmenin mahiyeti ise yabancı eğitimcilerin bilgi seviyesi, ahlâk anlayışı, parayla olan ilişkileri gibi değişkenlere göre farklılıklar gösterir.

Dönemin roman ve hikâyelerine baktığımızda Stendhal'ın "Roman, cadde üzerinde gezdirilen bir aynadır." sözünün haklılığını ispatlarcasına yabancı eğitimcilerin toplumun değişimindeki payını toplumun dikkatli bir üyesi olan yazarların gözünden açıkça izleyebilmekteyiz.

Ceylan AYDIN

ABSTRACT

The declaration of Administrative Reforms in 1839 is a breaking point in our political, social and cultural life. The main aim of this declaration- to apply the developments in Western civilization to our country and move along Ottoman Empire by satisfying the demands of the community about modernization including the minorities- redesigned life. There became fundamental differences in all parts of life such as families, fashion, Daily language, entertainment and education.

It's determined that Turkish education system changed in two ways after the declaration. It's known that Islamic knowledge has been taught in children's schools and madrasahs until this period. But after that positive science became more important. Also teaching foreign language came to the top of educational priorities. French gained much more importance instead of Arabic and Persian languages except some fields. Another dimension of educational evolution occurs in methods of children's discipline. The young people raised as respectful, conservative and dignified individuals behave differently after this period. Being indigent about their personal freedom, disrespect, inappropriate habits, egoism and prodigality are some of these different behaviours.

It's obvious that the foreign tutors who became an "obligation" for Ottoman mansion life, had the leading role in all these alternations in education. Female and male governesses coming from abroad with several reasons, designed both house life and social life. Nature of this design depends on the variables like knowledge, ethics and financial sensibilities of these governesses.

When we take a close look at novels and short stories published during this period, we can clearly observe the part of foreign educators in community's

evolution from the eyes of authors who are careful members of society, just like proof for Stendhal's famous phrase: "Novel is a mirror which shows the Street."

Ceylan AYDIN

Eylül, 2015.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
1.BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
PROBLEM DURUMU	1
AMAÇ VE ÖNEM	1
PROBLEM CÜMLESİ	1
ALT PROBLEMLER	2
SAYILTILAR	2
SINIRLILIKLAR	3
2. BÖLÜM	4
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	4
3. BÖLÜM	6
YÖNTEM	6
Araştırma Modeli	6
Evren ve Örneklem	6
Veri Toplama Araçları	6
Veri Çözümleme Teknikleri	6
4. BÖLÜM	7
BULGULAR VE YORUMLAR.....	7
4.1. GİRİŞ: Tanzimat Fermanı İle Birlikte Osmanlı Toplumunda Görülen Değişmeler ve Bu Değişmelerin Edebî Eserlere Yansıması	7
4.2. Yabancı Eğitimcilerin Fiziksel Özellikleri	17

4.3. Yabancı Eğitimcilerin Geçmişi.....	30
4.4. Yabancı Eğitimciler ve Türkçe.....	36
4.4.1. Türkçe Bilmeyenler.....	37
4.4.2. Türkçeyi Sonradan Öğrenenler	38
4.4.3. Türkçe Bilenler.....	40
4.5. Aile Bireylerinin ve Öğrencilerin Mürebbiyelere Bakışı	43
4.6. Yabancı Eğitimcilerin Yerli Eğitimcilerle Karşılaştırılması	67
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	102

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, problem durumu, amaç ve önem, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlar ve sınırlılıklar yer almaktadır.

PROBLEM DURUMU

Tez çalışmasında, Cumhuriyet öncesi Türk romanında yabancı eğitimcilerin nasıl ele alındığı, yazarların ve toplumun bunlara nasıl baktığı incelenmiştir. Ele alınan dönemde yazılmış on iki romandan yola çıkılarak yabancı eğitimciler değerlendirilmiştir.

AMAÇ VE ÖNEM

Bu incelememiz iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi yurt dışından gelen öğretmenlerin eğitime olumlu ya da olumsuz ne gibi etkileri olduğu belirlenmiş; ikincisi ise bu konuda çalışanlara malzeme sağlanmıştır. Çalışmamız edebiyat sosyolojisini ilgilendirir görünmekle birlikte, yazarların kullandığı eğitimci imajları da göz önünde bulundurulduğundan aynı zamanda edebiyat araştırması mahiyetini de taşımaktadır.

PROBLEM CÜMLESİ

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk romanında yabancı eğitimciler hangi yönleriyle ele alınmışlardır?

ALT PROBLEMLER

1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanlarda yabancı eğitimcilere niçin gerek duyulmuştur?
2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanlarda kurgulanan yabancı eğitimcilerin fiziksel özellikleri nelerdir?
3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanlarda yer alan bu eğitimcilerin Türkçe ile ilişkileri nedir?
4. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanların kişi kadrosunda bulunan yabancı eğitimciler nasıl bir aileye sahiptir ve nasıl bir çevrede büyümüşlerdir?
5. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanlarda aile ve öğrencilerin yabancı eğitimcilere bakışı nasıl olmuştur?
6. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılan romanlarda Türk modernleşmesinde ve eğitiminde yabancı eğitimcilerin rolü ne olmuştur?

SAYILTILAR

1. Tanzimat'tan itibaren toplumumuzun ve devletimizin eğitim anlayışında değişimler olmuştur.
2. Batı'nın bilimdeki ilerlemesine ve Batılı yaşam şekline özenildiği için Tanzimat'tan itibaren yabancı eğitimciler önem kazanmıştır.
3. Cumhuriyet'e kadar yazılmış olan romanlarımızdaki yabancı eğitimcilerin yaş ortalaması yüksektir.
4. Cumhuriyet'e kadar yazılmış olan romanlarımızda yer alan yabancı eğitimciler Türkçeye hâkim değildir.
5. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılmış olan romanlarda kişi kadrosunda bulunan eğitimcilerin çoğu düzgün bir ailede yetişmemiştir.
6. Cumhuriyet'e kadar yazılmış olan romanlarımızda yabancı öğretmenlerin çoğu Fransızca bilmektedir.

SINIRLILIKLAR

İncelenen eserlerin yazıldığı dönemde Fransız kültürünün etkisi altında kalındığı görülmektedir. Yazarların çoğu eserlerinde yer alan yabancı eğitimcileri Fransız olarak belirlemiş ve gerek bu Fransızların gerekse Batılılaşma meraklısı tiplerin konuşmalarında çokça Fransızca sözcüğe ve Fransız yaşamına ait nesnelere yer verilmiştir. Ancak bu sözcüklerin bazılarının anlamına ve Fransızların o dönemde günlük yaşamlarında kullandıkları nesnelere ulaşırken zaman zaman sıkıntı çektik.

2. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Yabancı Eğitimciler Üzerine Bir İnceleme konusunda Türkiye'de kitap bazında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar daha çok makale bazında ve münferit çalışmalardır. Bu çalışmalar genellikle romanların şahıs kadrosu üzerine yapılan çalışmalardır ve bu vesileyle roman kişilerinden olan mürebbi ve mürebbiyelere de temas edilmiştir.

I. Kitaplar:

1. Ayşe Melda Üner, *19. Yüzyıl Hikâye Ve Romanında Zevk Ve Eğlence Kadınları*.
Bu eserde Tanzimat ve Servet-i Fünun roman ve hikâyeleri incelenmiş, yabancı eğitimciler konusuna çok yüzeysel olarak yer vermiştir.
2. Taner Timur, *Osmanlı- Türk romanında tarih toplum ve kimlik*.
Bu çalışmada yer alan “Osmanlı Romanında Batılı Kadın” başlıklı alt bölümde konuyla ilgili yine yüzeysel bilgiler verilmiştir.
3. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı*.
Bu eserde Tanzimat döneminde yaşanan ikilik krizi ve bunun nedenleri irdelenmiştir.
4. Fazıl Gökçek, *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*.
Bu eserde hem Tanzimat romanının genel bir çerçevesi çizilmiş hem de Ahmet Mithat Efendi'nin romancılığı üzerinde durulmuştur.
5. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*.
Bu eserde özellikle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında yer alan asil tipler üzerinde durulmuştur.
6. Prof. Dr. Zeynep Kerman, *Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar*.

Bu eserde genelde batılı nesneler sıralanmıştır, ancak roman kahramanları ve batı medeniyeti başlıklı bölümde sınırlı da olsa tezimize veri sunan bilgiler yer almaktadır.

7. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi'ye*.

İncelediğimiz pek çok eserle ilgili farklı açılardan da olsa inceleme yazıları içermektedir.

8. Prof. Dr. Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*.

Bu eserde ise eğitimin geçirdiği süreç ve tanımından faydalanılmıştır.

9. Cemil Meriç, *Bir Facianın Hikâyesi*.

Bu eserde mürebbiyelik kurumu eleştirilmektedir.

10. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*.

Bu eserde özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin batı karşısında aldığı tavır ve modernleşmeyi kavrayışının farklarını ve bunun eserlere tesiri görülmektedir.

11. Nükhet Esen, *Türk Romanında Aile Kurumu*.

Bu eserde aile kurumu ve bunun romanlarda ele alınış şekilleri incelenmiştir. Toplumda görülen değişimlerin eserlere aile kurumu üzerinden yansımalarının tespiti ve bunun değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

II. Makaleler:

1. İnci Enginün, "Hüseyin Rahmi ve Özel Eğitim", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*.

Bu çalışma sınırlı bir şekilde (Hüseyin Rahmi) doğrudan doğruya araştırma konumuzu kapsamaktadır.

2. Zeynep Kerman, "Halit Ziya'nın Romanlarında Çocuk Ve Çocuk Terbiyesi" *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*.

Bu makalede Halit Ziya ile sınırlandırılmıştır.

3. Zeynep Kerman, "Halit Ziya ve Hüseyin Rahmi'de Mürebbiye Meselesi", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

a. Araştırma Modeli

Araştırma modeli betimseldir.

b. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türk romanında yabancı eğitimcilerin rolü oluşturmaktadır. Bu evren içindeki örneklerimizi ise Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar tespit edebildiğimiz romanlar oluşturmaktadır.

c. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri, Cumhuriyet dönemine kadar yazılan konuyla ilgili seçilmiş romanlar ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk romanı ve hikâyesi üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesiyle elde edilmiştir.

d. Veri Çözümleme Teknikleri

Romanlar üzerinde, edebiyat kuramları edebiyat tarihi, edebiyat incelemeleri alanlarında yapılan okumalara dayalı olarak esere dönük eleştiri yöntemiyle birlikte sosyolojik araştırma yöntemi uygulanmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. GİRİŞ: Tanzimat Fermanı İle Birlikte Osmanlı Toplumunda Görülen Değişmeler ve Bu Değişmelerin Edebî Eserlere Yansıması

Edebiyat ve toplum arasında her dönem bir ilişki olmuştur. İçinde yaşadıkları toplumdan ayrı düşünölemeyecek olan sanatçılar çevrelerinde cereyan eden olumlu olumsuz her türlü gelişmeyi eserlerine kendi üslupları doğrultusunda taşımışlardır. Toplumun bir bireyi olan yazarı toplumdan soyutlamak mümkün değildir. Elbette bu durum, her yazar içinde bulunduğı koşulları eserine mutlaka yansıtır gibi katı bir kural olarak anlaşılmamalıdır. Ancak sanatçılar dönemin zihniyetinden az ya da çok etkilenmişlerdir. Bu bazen içerikte bazen üslupta yeni arayışlar olarak karşımıza çıkabilir.

Bu bakış açısıyla yaklaştığımızda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yazılmış roman ve hikâyelerde toplumun geçirdiğı merhaleleri adım adım takip edebiliriz. Bu anlatılarda yer alan olay, kişi ve kurumları doğru tahlil etmek için dönemin özellikleri mutlaka bilinmelidir.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın ardından hem devlet hem toplum yapısında pek çok değişikliklerin yaşandığı görülür. Aslına bakılırsa bu bir sonuçtur. Bu noktaya gelmeden önce yaşanan gelişmeler de oldukça önemlidir.

Uzun yıllar çok uluslu bir imparatorluk olarak varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, doğal sınırlara ulaştıktan sonra hâkimiyet alanını iyice genişletir.

Fakat ard arda gelen toprak kayıpları, ekonomik zafiyetler, taht kavgaları, niteliksiz yöneticiler, köhnemiş kurumlar, Batının bilim ve teknolojiye kat ettiği yol, özellikle on sekizinci yüzyıldan sonra sarsıcı etkisini arttırır.

Batılı devletler Aydınlanma çağının nimetlerinden faydalanırken Osmanlı Devleti bu yenilenme sürecine ne dâhil olabilmış ne de ayak uydurabilmiştir. Batı’da eğitim kurumlarının yenilenmesi Doğu ile farkı en çok açan hamle olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti, çağının gerisinde kalmıştır. Yenilikleri takip için çareler arama yolunda yurt dışında elçilikler; içeride yeni askerî okullar açılmış, bilgi transferinin sağlanması için yabancı dil öğretimini sağlayacak Tercüme Odası faaliyete geçirilmiştir.

Bireyin ve bilginin ön plana alındığı “Aydınlanma Çağı” ile Batı Dünyası, yeni bir insan anlayışı edinmeye başlar. Bu anlayışın temelini ise “Hümanizm” oluşturur. “Hümanizm, Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür kabul eden, Ortaçağ’ın skolastik düşüncesine karşı İtalya’da doğup gelişen felsefe, bilim ve sanat görüşü olarak kabul edilmektedir.” (Çetişli, 2001: 39) Bu anlayışın temelinde ise insan sevgisi vardır.

Bu anlayışın uzantısı olarak insan her şeyin üstünde ve en değerli sayılır. Dolayısıyla insan kendi yasalarını yapar, haklarını korur, kendini tanır bir hüviyet kazanır.

Böylelikle “İtalya’da başlayıp diğer Avrupa ülkelerine yayılan bu aydınlanmacı zihniyet, on dördüncü yüzyılda Rönesans’ı ve ardından on altıncı yüzyılda Reform hareketlerini gerçekleştirmiştir.” (Akerson, 2010: 73)

Bilimdeki ilerleme, özellikle coğrafi keşifler sayesinde sömürgecilik faaliyetlerini başlatmıştır. Kökünde insan olan bu akım, kısa sürede insanın emeğini sömüren bir hale dönüşür. Gelişen teknik imkânlar hayat standartlarını yukarıya taşımıştır.

Sanayi inkılabıyla birlikte makinenin gücü insanı ezmeye başlamıştır. Fakat bu gücü keşfeden Batı uygarlığı, insan aklının ve azmin dünyayı dönüştüreceğine inanmıştır. Bundan sonraki gelişmeler makinalaşma yoluyla daha hızlı olur. Hümanizm, pozitivist düşünceye bir alan yaratırken rasyonalizmin kuralcılığından habersizdir. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra sanayi toplumu kavramı ve buna uygun bir siyasî yapılanma söz konusu olmuştur.

Batıda tüm bunlar olurken on yedinci yüzyıla kadar dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olmanın verdiği özgüven duygusu ile varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, güven sendromu sebebiyle bu gelişmelere kulağını tıkamıştır. Dünyada olup bitenlere kulağını tıkayan Osmanlı, bilim ve teknik alanındaki gelişmeleri, yenilikleri takip edememiştir. Sosyal tabakalaşma içerisindeki uyum ve birlik duygusu da yitirilince yöneten yönetilen arasındaki çelişkiler belirginleşmiştir. Ordu başta olmak üzere Osmanlı Devleti'ndeki tüm kurumlar çağın ihtiyaçlarına cevap veremez halde görünmüştür.

Fransız Devrimi'nden sonra hızla dünyaya yayılan fikir hareketleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğunu en çok etkileyen “milliyetçilik” düşüncesi olmuştur. Onun çok uluslu yapısına zarar veren bu fikir, insanlarda mensubiyet duygusunu açığa çıkarmıştır. Ulus, millet, köken gibi kavramlar ilk defa tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle bu tartışmalar Osmanlı kimliğinin yeni tanımlara ihtiyaç duyduğunu gösterir niteliktedir.

Bu sebeplerle Osmanlı Devleti'nde ilk ciddi reform denemesi III. Selim döneminde yapılmıştır. Bir zorunluluk olarak Batı'nın takip edilmesi yönünde bazı adımlar atılır. Sürekli toprak kaybeden Osmanlı Devleti ıslahatlarda ilk sırayı orduya vermiştir. İlmîye sınıfındaki gerilemenin pek çok kurumu doğrudan etkileyeceği düşünüldüğü için ikinci ıslahat hamlesi eğitim alanında yapılmıştır. Batılı tarzda askerî okulların açılması, Avrupa'da elçiliklerin açılması, askerî okullarda yabancı dil eğitiminin verilmesi ve dildeki yenileşmeler her ne kadar III. Selim ile başlasa da kurulması ve gelişmesi II. Mahmut zamanına denk düşen Tercüme Odası'nın faaliyetleri de hem dil alanında hem de edebiyat sahasında yenileşmenin önünü açan adımlardan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kültürel yenilikler hem sivil hayatta hem de orduda kendini göstermekte gecikmemiştir. Farklı giysiler mesela; ceket, redingot, pantolon, potin, fes, pelerin vs. giyilmeye başlanmıştır. Masa düzeninde yemek yeme âdeti yaygınlık kazanır. Batı tarzı binalar inşa edilmeye, koltuklar kullanılmaya başlanır. Önceden her mahallede zengin ve fakirler bir arada yaşarken artık zenginler için belli semtler ayırt edici mekânlar olmaya başlamıştır.

Bütün bu gelişmelerin ardından 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu adı verilen Tanzimat Fermanı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuştur. İlan edilen bu fermanla Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiş ve ilk defa padişahın gücünün üzerinde bir kanun gücünün olduğu belirtilmiştir. Bu ferman aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Batılılaşmayı resmen kabul etmesi anlamına da gelmektedir.

Batılı devletler tarafından da desteklenen Tanzimat Fermanı askerî, malî, hukukî ve eğitimle ilgili olmak üzere pek çok alandaki düzenlemeyi kapsar. Konumuz kapsamına giren eğitim alanındaki düzenlemeler, bugünkü eğitim sistemimizin de temellerini oluşturmaktadır.

Tanzimat'la birlikte rüştiyeler açılmış, eğitim işlerini bir programa bağlamak amacıyla Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuş, Darümuallimîn ve Darülmaarif açılmış. Encümen-i Dâniş oluşturulmuştur.

Tercüme Odası, Tanzimat Edebiyatının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Burada Fransızca öğrenen gençler Batı edebiyatını asıllarından öğrenme ve okuma fırsatı yakalamıştır. Bu dönemde Batı edebiyatından pek çok eser çevrilmiş, bu kurum aynı zamanda benzer fikirleri paylaşan aydınların buluştuğu bir yer olmuştur.

İbrahim Şinasi, modernleşme ve yenileşme sürecinin edebî ve düşünsel anlamdaki ilk temsilcisi olarak kabul edilir. Özellikle Agâh Efendi ile birlikte çıkardıkları ilk özel gazete olan *Tercüman-ı Ahval* ile Tanzimat Edebiyatı'nın başladığı kabul edilmiştir. Bu ve sonradan Şinasi'nin tek başına çıkaracağı *Tasvir-i Efkar* adlı gazete ile "Türkçe fikir gazeteciliğinin" (Enginün, 2007: 44) yolu açılmıştır.

Gazeteler halka tercüman olmuş, yeniliklerin duyurulmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Aynı zamanda yeni türlerin edebiyata girmesini kolaylaştırmış ve bunların halka ulaştırılmasını daha kolay hale getirmiştir. İlk defa roman ve hikâyeler bu gazetelerde tefrika edilmiştir.

Osmanlı toplumunun dünyaya bakışıyla modernizmin "akıl" ve "üretim-tüketim" ilkeleri arasındaki karşıtlık ve bunun sonucunda sağlam bir dayanak noktası bulmakta zorluk çeken Tanzimat aydınları, boşluk duygusuyla yüz yüze kalmışlardır. Bu sarsıntının en somut halini Âkif Paşa'da görürüz. *Adem Kasidesi* felsefî bir sorgulamanın sade halidir. Tanzimat'ın yeni değerleri aydınlar arasında çabuk yankı bulmuş ve aynı hızla değerler karmaşasına sebebiyet vermiştir.

Bazı aydınlar bu hızlı değişimden olumsuz etkilenirken pozitivist zihniyet bazılarında bir mutluluk ve genişleme hissi yaratmıştır. Yeni imkânlar dâhilinde mevcut sorunların aşılabileceğine inanç artmıştır. Sadullah Paşa, “19. Asır” adlı manzumesinde Orta Çağ’a özgü geleneksel dünya görüşünü eleştirmiştir. Batı’nın pozitivist düşüncesini överek teknolojiye gelişmelere hayranlığını dile getirmiştir.

Tanzimat her anlamda bir kültürel yenilenme sürecidir ve buna bağlı olarak kendi insan tipini yaratmıştır. Namık Kemal de bu “yeni insan” tipini oluşturmada katkı sunmuştur. Fakat o kendinden öncekilerden daha farklı olarak aklın aydınlığında manevi ilimleri sorguladığı kadar maddi ilimleri de sorgulamıştır. İşte bu yeni insan, maddi menfaat gözetmeden, milleti için fedakârlıkta bulunan insafsız ve zalim olana karşı ayakta durmayı bilen evrensel değerlere sahip çıkan ideal bir kimliktir.

Ziya Paşa ise -fikirlerinde zaman zaman tutarsızlıklar olsa da- özellikle *Şiir ve İnşa* adlı makalesiyle yenilikler hakkında bir yöntem çizmiş oldu.

Batıda hızla gelişen determinist akım tabii bilimlerin bütün hayat üzerindeki etkisini arttırmıştır. Özellikle fizik ve kimya alanlarındaki mekanik varoluşun edebiyatta da mevcut olabileceğini savunan fikir bizde Beşir Fuat ile yankılarını bulmuştur.

Hızlı bir kültürlenme sürecinde Batılı tarzda eğitim almış aydınlar tüm yenilikleri ülkeye ivedilikle yaymaya çalışırken yeniliklerin özünün halk tarafından doğru kavranmadığını geç fark etmişlerdir. Ansiklopedistler gibi hareket etmeye çalışan ve yeniye dair her türlü bilgiyi halka ulaştırmaya titizlenen Ahmet Mithat Efendi, hem hikâye ve romanlarıyla hem de gazete yazı ve makaleleriyle her konuda kendince çizdiği doğru modernleşmenin öncüsü olmuştur.

Toplumun bir kısmı tarafından yanlış kavranan Batılılaşma hadisesi çoğu kez bir şekil taklitçiliğinden öteye gidememiştir. Düşünce, teknoloji, bilim alanındaki gelişmelerin özü göz ardı edilmiş ve Batılı giyiniş, yemek yeme, müzik ve eğlence âdetleri bilhassa orta sınıf zengin ailelerde kısa sürede yankı bulmuştur. Bu işte bir sınır çizilemeyince önce şeklen sıkı bir taklitle masumane başlayan süreç Cumhuriyet’e uzanan çizgide değerlerin yitirilmesi ve nesline yabancı kültürel açıdan yozlaşmış bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir tarafta değerlerini korumak adına yeniliklere tamamıyla zihnini kapayan bir kesim, diğer tarafta tümüyle Batı’nın yaşam şeklini kendine bir zırh gibi giyen bir kesim ile arada kalan bir kesim olmak üzere halk görünmez çizgilerle bölünmüş gibiydi. Elbette bu çatışma edebî eserlerde de yerini almakta gecikmemiştir.

XIX. Yüzyıl Avrupası’nın doğurduğu çocukların en ucubesinin “modern insan” olduğu açıktır ve Osmanlı/ Türk aydınının karşı hülyası da bu modern insanlık mertebesine ulaşmaktır. Modern insan tabiri değişiklik gösterebilir; asrî insan, çağdaş insan, Batılılaşmış insan, Jön Türk vs. Bütün bir Tanzimat Dönemi edebiyatı bu arayışın terennümüdür demek yanlış olmaz. “Yanlış Batılılaşma” Tanzimat edebiyatının temek konularındandır, demek ki bir “Doğru Batılılaşma” var. Lakin onun müşahhas bir örneği elan malumumuz değildir. (Özdemir, 2011: 14-15)

Özellikle ilk eserlerde, bu yeni alafranga tip komik bir biçimde işlenmiştir. Batılı yaşam şeklini komik bir biçimde taklit eden zümrenin günlük hayatı, bu eserlerde sıkça işlenmiştir. Onlar giyim tarzlarından evdeki mobilyalara, konuşma tarzlarından aile içi ilişkilerine varıncaya kadar ilk eserlerde komik daha sonra ise dramatik bir şekilde ele alınır.

Sanatçılar eserlerinde sadece bu durumu tespitle kalmazlar, aynı zamanda aksaklık yaratan sebepleri ve çözüm önerilerini de sunarlar. Bu noktada, onlara göre

eğitimin niteliğinin önemi ortaya çıkar. Düzgün bir eğitim, doğru eğitimciler, planlanmış bir program, bu eğitim için hazırlanmış kitaplar ile yeni eğitim metotları bu ikilik krizini çözecektir.

Sosyal ve siyasî şartlar değişmesine rağmen benzer anlayışın Servet-i Fünûn döneminde de devam ettiği görülmektedir. Tanzimat Edebiyatı'na göre oldukça bireysel olan bu dönemde bile Batılılaşma ve yabancı eğitimciler sorunu eserlerde işlenmiştir.

Edebi eserler, içinde oluştukları toplumun her yönüyle yansıdığı kurgusal dünyalardır. Bir edebi eseri anlamak için eserin yazıldığı devir, sosyal ve siyasi zemin, edebi gelenek dönemde etkin olan moda ve akımlar da bilinmelidir. Bu sebeple devir tahlilinde eserler zaman zaman yol gösterici olabilmektedir.

Osmanlı aileleri arasında eğitimin bir kolu bizzat evlerde gelişmiştir. Osmanlıda kız çocuklar, temel eğitimin ardından eğitime devam etme fırsatı bulamamışlardır. Bu eksiklik halkın kendince bulduğu çözümlerle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerden en bilineni varlıklı ailelerin kızlarına özel hoca tutmalarıydı.

Tanzimat'a kadar çocuklarla ilgilenen dadılar, mürebbiyelerden biraz daha farklıdır. Bu dadılar Müslümandırlar ve çocukları bu gerekler doğrultusunda yetiştirmişlerdir. Tanzimat ile birlikte yaşayış tarzında pek çok şey değişmiş ve aynı çocuklar Müslüman dadılardan alınıp Avrupalı -özellikle Fransız- mürebbiyelere bırakılmıştır. "Avrupa'dan özellikle Fransa'dan gelen madam, mürebbiye ve dadılar Türk konaklarının önemli bir figürü haline gelmiştir. Bu yüzden dönemin roman karakterleri arasında sık sık işlenmiştir." (Kayra, 2003: 120) "On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında İstanbul'da pek çok konakta çocuklar için

mürebbiye bulunduğu gibi yetişkin bayanlar içinde enstitütrisler tutulmuştur.” (Alus, 1968: 5107)

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Fransızca, hem halk arasında hem de bürokraside sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bürokratların konuşmalarının aralarına birkaç Fransızca kelime ekleyerek konuşmaları gibi bir âdet baş göstermiştir. Genel kabule göre; artık herkes evinde bir mürebbiye bulundurmalıydı.

Mürebbiye, kelime manası gereği bir çocuğun eğitim ve bakımıyla ilgilenen kadın demektir. Tanzimat’tan sonra Batı tarzı okullara ilgi artmış, konaklarda mürebbiyeler türemiş, özellikle yabancı dil öğretiminde hoca tutmak epey yaygınlık kazanmıştır. Sürekli eve girip çıkan bu eğitimciler, bir süre sonra konağa yerleşince Osmanlı mahremiyet anlayışı gereği bu işte genellikle kadınlar tercih edilmiştir.

Osmanlı’da özellikle Fransız mürebbiyeler tercih edilmiştir. Bu mürebbiyeler Fransız değilse bile mutlaka Fransızca bilmektedir. “Araştırmalara göre bir bayandan Fransızca öğrenme geleneği I. Abdülhamit döneminde başlamıştır.” (Akyüz, 1995: 101)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru mürebbiyelerin gazete ilanlarıyla ders verdikleri görülmektedir. Bu da hem artık bunun çok yaygın bir durum olduğunu hem de gazetelerin halkı bir yeni durumla daha buluşturduğunu göstermektedir.

Fransızca kapitülasyonlarla birlikte Osmanlı topraklarına çok dostane bir biçimde girmiştir. Tanzimat fikirlerinin oluşmasında etkili olan Fransız Devrimi yalnızca fikir akımlarıyla gelmemiş, aynı zamanda bu akımın eserlerini orijinal

dilinden okuma yoluyla dile de kültüre de sızmıştır. Evlerde yaygın olarak Fransız mürebbiyeler çalışmışsa da başka milletlerden Fransızca bilen mürebbiyelerin de buralarda görev yaptığı görülmüştür.

Mürebbiyelerin ilk görevi çocuklara Fransızca öğretmekse de Batılı yaşayışa dair bilgiler de sunmuşlardır. Bu konuda başlangıçta iyi niyetli olan mürebbiyelerin de zamanla niteliksiz hale gelerek öğrencilerini yanlış yola sevk eden kimselere dönüştükleri görülmektedir.

İncelediğimiz eserlerden tespit ettiğimiz kadarıyla, mürebbiyeler çocuklarla ders dışında da vakit geçirirmişlerdir. Özellikle kız çocukları bir süre sonra tamamıyla mürebbiyelerin eline bırakılmıştır. Evin dışına çıkarken kızların yanında daima mürebbiyeler bulunmaktadır. Bu özel hocalar, çocuklarla dışarda da Fransızca konuşarak onların dil becerilerini geliştirmeyi hedeflerken halk bazen bu çocukları yabancı bir dilde konuşuyorlar diye yabancı olduğunu düşünmüştür.

Konakların dışında, farklı kurumlar bünyesinde de mürebbiye istihdam edildiği görülmüştür. Bunlardan biri de Darülaceze'dir. "1896'da II. Abdülhamit'in desteğiyle açılan, kimsesizlere ve düşkünlere yardım amacını taşıyan Darülaceze'nin bünyesinde hizmet vermekte olan eytamhanelerde de mürebbiyeler görevlendirilmiştir." (Ulu, 2014: 603)

Mürebbiyelerin "gerçek bir istila" olduğunu düşünen Cemil Meriç, mürebbiyelerin bilgilerinin kıt olduğunu, öğretme kabiliyetlerinin olmadığını belirtir. (Meriç, 1981: 137) Mürebbiyeleri sert şekilde eleştiren bir yazar da Samiha Ayverdi'dir. Mürebbiyelerin canlı bir tehlike olduğunu dile getirirken bu insanlara mukaddes bir mahlûk gibi saygı gösterilmesine karşı çıkar. (Ayverdi, 1977: 128)

Mürebbiyeler etraflarına zarar saan olumsuz bir hüviyet kazandıktan sonra istihdamlarıyla ilgili çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Osmanlı sınırları içinde yer değiştirmeleri izin belgelerine bağı hale gelmiştir. Mürebbiyelerin misyonerlik ve casusluk faaliyetlerinde bulunma ihtimalleri doğunca epey titizlikle izlenmişlerdir. Mürebbiyelere karşı gösterilen bu şüpheci tavır Birinci Dünya Savaşı yıllarıyla başlamış ve uzun süre aynı şekilde devam etmiştir. Yaptıkları işin niteliği zayıfladıkça mürebbiyelere olan güven de her geçen gün azalmış ve mürebbiyelerin çocuklara verdiği zararlar halkın gözüne batmaya başlamıştır.

Temelde Hristiyan olan bu kişiler çocukların özellikle inanç konusunda sorduğı sorulara kendi dinlerine göre cevaplar vermişler, henüz küçük yaştaki çocukların bilinçaltında yanlış izlenimler yaratmışlardır. Yalnızca bir dil öğretmeni olmayan mürebbiyeler aynı zamanda Batılı yaşayış tarzının gereklerini, giyinme şekillerini, eğlenme âdetlerini, kadın-erkek ilişkilerini de öğretmişlerdir. En nihayetinde Batı hayranı, kendi kültürüne, dinine yabancı, benlik saygısı düşük, kendinden önceki nesille köprüleri koparmış, değerleri anlamsız sayan ve gittikçe yozlaşan bir nesil yetiştiren mürebbiyeler saygı duyulan bir müesseseden şüphe ve hatta nefret duyulan bir kuruma dönüşmüştür.

4.2.Yabancı Eğitimcilerin Fiziksel Özellikleri

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e incelenen romanlarda yer alan yabancı eğitimcilerin fiziksel özellikleri hakkında ayrıntılı tasvirlere yer verilmemiştir; pek çoğunun yaşı hakkında net olmayan ifadeler kullanılmıştır. Örneğin, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* isimli romanında, Matmazel Courton için sürekli " ihtiyar kız" ifadesi kullanılmaktadır:

Şimdi bile Nihal'le Bülent aralık kapısı daima açık duran yanında bir odada yatarlardı; daha ötede mürebbiyelerinin- ihtiyar Mille de Courton'un- odası vardı. (Uşaklıgil, 2013: 68)

Bu esnada ihtiyar kızın mahrem hücresi çocuklara, herkese karşı mesdud idi.(Uşaklıgil, 2013: 78)

O gün hasta, şüphesiz iki senedir görülen mürebbiye çehrelerinin ihsas edemedikleri itimadı ihtiyar kızın elli senelik bir safvet hayatıyla ferih ve asude duran simasından duyarak hazin bir tebessümle ve kocasının vesayetiyle ‘Ümit ederim ki Nihal sizi çok sıkmayacak’ demiş idi; ‘Biraz şımarıkça büyüdü, fakat tabiatında bir mazlumluk var ki şımarıklığının fazlasını affettiriyor. (Uşaklıgil, 2013: 88)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* adlı romanında yer alan yabancı eğitimci Madam Kronski 'nin de ihtiyar olduğunu öğreniyoruz:

Ve genç adam dişlerini sıkarak acı acı gülüyordu. Bir gün ona, Madam Kronski'nin refakatinde sokakta rast geldi, gözlerinin akı kıpkırmızıydı, nefesi ispirto kokuyordu. İhtiyar kadına ancak selâm verdi ve müthiş bir tavırla...(Karaosmanoğlu, 2014: 97)

Ahmet Midhat Efendi 'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanında Jozefino yaklaşık kırk yaşındadır.

Jozefino: Seni kim sevmez a deli? Ben sana kendimi sevdirmekle kendimi bahtiyar addetmeliyim. Fakat ben senin ömrüne ortak olmaya layık karı mıyım? Ben kırkıma gidiyorum, sen henüz yirmi beş yaşında bir delikanlı çocuksun. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 83)

Ahmet Midhat Efendi'nin *Müşahadat* adlı romanında Agavni ilk olarak babası tarafından rahibeler mektebine gönderilir. Eserede rahibelerin yaşı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Agavni reşit oluncaya kadar Madam C...'nin pansiyonunda kalır. Madam C...'nin yaşının ise “ ihtiyarca” olduğu belirtilir.

Koloriyo tarafından rahibeler yanına konularak talim ve terbiyesi de onların himmetlerine tevdi olundu.(Ahmet Mithat Efendi, 2013: 183)

Kızcağız on altı yaşına kadar rahibeler mektebinde kalarak oraca tahsilin daha üst tarafı mümkün olmamakla bazı ecnebi familyaları kızlarına edebiyat dersi veren ihtiyarca bir Fransız muallimesinin yanına pansiyoner verildi. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 192)

Muhterem kocakarı ile kucaklaşarak veda eyledi. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 200)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah* romanında yer alan eğitimcilerden biri Rahibe Marie'dir. Pek çok dil bilen bu rahibenin değinilen tek fiziksel özelliği ihtiyar oluşudur.

Şimdiki Marie ihtiyar vallahi... Hey canım hey! Biz dünya gezdik biliriz. (Ahmet Mithat Efendi, 1999: 17)

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanında yer alan yabancı eğitimci Mösyö Piyer ise " altmış beşlik bir ihtiyar" olarak geçmektedir:

Yalnız Mösyö Piyer namındaki Fransızca hocası beyin mizacına göre şerbet verir kurnaz bir ihtiyar olmakla onun kemakân devamına müsaade ve hatta dört liradan ibaret maaşı altı liraya iblağ olundu. Zaten bütün bütün denecek derecelerde yemekten kesilmiş ve olanca iştihası, zevki, eğlencesi siyasî gazetelerin mesail-i rûz-merreye müteallik sütun sütun neşrettikleri makalat ve mübahasatın mütalasasına masruf ve münhasır olmuş olan bu altmış beşlik ihtiyar... (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 89)

Bihruz Bey yemek odasından çıkar çıkmaz Mösyö Piyer yüz otuz altı frank elli santim ile rû be rû bulundular. Bu yumuşak yüzlü, bu tatlı dilli dost-ı hayır-hâh Mösyö Piyer'e bu defa kim bilir ne acı sözler söyledi ki zavallı ihtiyar sakın sakın biraz düşündükten sonra henüz ısırdığı bir Akça armudunu ezmeye uğraşan dişsiz ağzından: Lakin bazen ben de münasebetsizlik ediyorum! (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 92)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* adlı romanında Saffet Hanım'ın oğlu için tutulacak olan Madam Krike de ihtiyar bir kadındır. Burada ilk defa bir kadın eğitimcinin yaşı net olarak verilmiştir. Madam Krike için aracı olan ise Modist Hezar'dır. "Altunyan'ların İhtiyar enstitütüsü şimdi boşta oturuyor. Bura gelsin. Birkaç ay prova etsin." (Gürpınar, 1998: 44)

Modist Hezar'ın ballandırdığı Madam Krike yalıya geldi. Madam Krike'nin yaşça Meryem'den ayrılığı kırk beş yaşını gizlemeden cesaretle söylemesinden ibaretti. (Gürpınar, 1998: 71)

Ahmet Midhat Efendi'nin *Jön Türk* adlı eserinde birden fazla eğitimciye yer verilmektedir. Bu öğretmenlerin hepsi de gençtir:

Bunların en akıllısı olmak lazım gelen enstitütüs bile otuz beşi tecavüz etmiş olan sinn-i ömrüne rağmen henüz ter ü taze addolunacak bir kadın. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 71)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* romanındaki mürebbiye Anjel'in - romanın başkişisi olduğu için- onun her hali ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Yazar mürebbiyenin yaşını söylerken benzetmelerden yararlanmışır. Bu ayrıntılı tasvirde her ne kadar mürebbiyenin başkişi olması gerçeği mevcutsa da yazarın gerçeklik yaratma iddiası ve bağlı bulunduğu realist akımın tesirlerini de yadsıyamayız.

Mürebbiye Anjel, görünüşte latif fakat koklayananın başını döndüren bir çiçeğe benzer. Bahar hüsnünün, letafet-i nisvaniyesinin tam devr-i kemalinde yani yirmi yaşındadır. (Gürpınar, 2012: 63)

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* adlı romanında Matmazel Aleksandrin Bujiye genç ve örnek olabilecek olumlu bir mürebbiye modelidir:

Salih altı yaşına yaklaştığı esnada, pratik suretiyle Fransızca öğrenmesi ve yedi yaşına gelince okutulması, yazdırılması kararlaştırılarak Matmazel Aleksandrin Bujiye adında yirmi yaşlarında bir mürebbiye bulundu.(Tepeyran, 1984: 52)

İncelediğimiz romanlarda yabancı eğitimcilerin yaşlarına baktığımızda genel olarak belli bir yaşın üstünde olanlar tercih edilmiştir. Bunun deneyimli eğitimcinin daha güvenilir olduğu tutumundan kaynaklanabileceğini düşünüyoruz. Buna rağmen yaşlı mürebbiyelerin olumlu bir tutum sergilemediğini –Matmazel Courton hariç– söylemeliyiz.

Yabancı eğitimcilerin dış görünüşleri hakkında bilgiler sınırlı olmasına karşın birkaç eserde ayrıntılı tasvirler de yer almaktadır. Bu tutum farklılığı yabancı eğitimcilerin roman karakterleri içindeki konumuna ya da yazarın bağlı bulunduğu akıma bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Halit Ziya'nın en hacimli, en başarılı romanı olan *Aşk-ı Memnu*, Türk romanının da en büyük örnekleri arasında yer alır. (Huyugüzel, 2004: 64) Bu eserde yer alan yabancı eğitimci Millede Courton, özellikle evin kızı Nihal üzerinde derin bir etkiye sahip olmasına rağmen dış görünüşü hakkında bilgiler sınırlıdır. Bir iç çatışma üzerinden ilerleyen romanda Halit Ziya için Matmazel'in en belirgin özelliği ihtiyar olmasıdır. Diğer fiziksel özellikleri üzerinde durulmaz. Dış görüntüsüne dair bilgiyi

Behlül'ün nahoş şakaları üzerinden öğrenmekteyiz. Yazar bu tasviri bile Nihal ve Behlül'ün kavgâ zemini olarak kullanmaktadır:

Yine üç günden beri Nihal, olamayacak bir sebepten, mürebbiyenin şapkasına dair Behlül'ün bir itirazından doğan müthiş bir kavgadan sonra onunla lakırdı etmiyordu.

Behlül onu görünce durdu, dişlerinin arasından çıkardığı diliyle ince sarı bıyıklarını ıslatarak müstehzi gözlerle yandan bakıyordu. Nihal, Bülent'i elinden yakalayarak yukarıya götürürken Behlül burnunun ucunu kaşıyarak arkasından bağırdı:

- Mlle de Courton'a arzı-ı hulus ederim.

Heceleri çekerek ilave etti:

- Ve o güzel şapkasının latif çiçeklerine... (Uşaklıgil, 2013: 76)

Romanın ilerleyen sayfalarında da Mlle de Courton'un şapkalarına ve bunların ilginçliğine sıkça vurgu yapılmıştır. Giyinişiyile hayatı ve yaşı arasında tezat şapkaları üzerinden yansıtılmaktadır. Batılı giyiniş tarzının bir sembolü olarak şapkalarâ yönelik ince alaylara sıklıkla rastlanmıştır:

Mlle de Courton'un, Behlül'ün o kadar istihzalarına hedef olan serpuşları ne derece müzeyyen, mutantan ise sergüzeşti bilakis o derece sade, muhtasar idi. (Uşaklıgil, 2013: 84)

Behlül: Baban için o demek terbiyeye pek muvafık bir şey değil. Sen gittikçe büyüyeceğine günden güne şımarık bir çocuk oluyorsun, Nihal. Evin içinde bunu sana söyleyecek kimse yok da onun için ben söylüyorum. Mlle de Courton şapkasının çiçeklerine, esvabının dantelalarına bakmaktan vakit bulamıyor ki...(Uşaklıgil, 2013: 109)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ihtiyar mürebbiyesi Madam Kronski'nin dış görünüşü hakkında bilgi yer almamaktadır. Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan değerler kargaşası, kuşaklar arasındaki kopukluk, ilişkilerdeki yozlaşmanın sebebi, batılılaşmanın yanlış akisleridir. Bu noktada mürebbiyeler birinci derecede sorumlu tutulmaktadırlar. Yazar Madam Kronski'nin ihtiyar olduğu üzerinde duruyor ancak onu olumlu, ahlâklı bir model olarak sunmamıştır; belki de bu özel sebepten bir fiziksel portre çizmekten kaçınmaktadır.

Madam Kronski şeytani bir tebessümle gülerdi: Oh, çok zengin olmalı, çok zengin, derdi. (Karaosmanoğlu, 2014: 29)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâhî Bey ile Rakım Efendi* adlı eserinde yabancı eğitimci Jozefino diğer mürebbiyelerle kıyaslandığında Rakım Efendi ile çarpık bir ilişki yaşamasına rağmen olumlu bir tip olarak çizilir. Olumlu özelliklere sahip olan kişilerin bir arada etkileşim halinde olduğunu görüyoruz:

Hatta Rakım tarafından bi'l- vekale edilen rica üzerine bir esmer ve güzel madam piyano başına geçip... (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 46)

Derken mahur esmer madam kıyam ederek ... (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 47)

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı eserinde Mösyö Piyer'in fiziksel özellikleri hakkında da verilen bilgi yalnız ihtiyar ve dişsiz olmasıyla sınırlıdır. Batı özentisinin aşk ilişkisi üzerinden işlendiği romanda Bihruz Bey icat ettiği hayali aşk üzerinden ilerler. Bu noktada Mösyö Piyer'den beklediği desteği göremez.

... zavallı ihtiyar sakın sakın biraz düşündükten sonra henüz ısırdığı bir Akça armudunu ezmeye uğraşan dişsiz ağzından...
(Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 92)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* adlı eserinde Madam Krike yaşlı ve olumlu sayılabilecek bir mürebbiyedir. Batının akla ve bilime dayalı pozitivist zihniyetini yerleştirmek çabasında olan yazar, natüralist tasvirler altında kişilerini şekillendirir. Batılı tipler her zaman ideal davranışlar sergilemese de yazarın fikirlerini dile getiren kurmaca kişilerin varlığı bile önemlidir.

Mürebbiye her gün tuvalet sabunları ile yüzünü yıkamaya meraklı olduğundan derisi ve yüzü pörsümüş, yanakları adeta yanık gibi kızarmış, kumral saçları yarı yarıya ağarmış, düz koyu renklerde pek sade elbise giyer, zayıf uzun boylu bir kadındı. (Gürpınar, 1998: 71)

Madam Krike'nin dışında Hami Bey için tutulan mürebbilerden bahsedilmektedir. Bu eğitimciler hakkında neredeyse hiç bilgi verilmemiştir. Fransızca öğretmek amacıyla konağa gelen Mösyö Jan, hakkında en fazla bilgi verilen kişidir. Buna rağmen bu bilgilerden sadece güler yüzlü olduğu ve silindir şapka taktığı anlaşılmaktadır.

Muallim cenapları silindir şapkasını bir sandalye üzerine ağzı yukarıya ters koyarak, bütün güler yüzlülüğü ile derse başladığı gün, muzip çocuk yanındaki küçük köleye parmağıyla şapkayı gösterip pek lazımlı bir şeye benzetmiş ve benzetmedeki inceliğe ikisi de gülmekten kırılmışlardı. (Gürpınar, 1998: 57)

Yazarın *Mürebbiye* adlı eserinde ise ayrıntılı bir tasvir yer almaktadır. Mürebbiyenin bu kadar detaylı tasvir edilmesinde natüralist etkiyi¹ açıkça görebilmekteyiz. Bununla birlikte romana adını veren mürebbiyenin başkışı olması onun her halinin ayrıntılı şekilde tasvir edilmesine yol açmıştır. Daha ilk cümleden itibaren Matmazel Anjel'in baş döndürücü etkisi okura hissettirilmektedir:

Mürebbiye Anjel görünüşte latif, fakat koklayanın başını döndüren bir çiçeğe benzer. (Gürpınar, 2012: 47)

Matmazel Anjel eserdeki bütün erkek kahramanların başını döndüren ve vücuduyla âşıklarının gönlünü çalan bir kadındır. Yazar bir kamera tutarak okura en ince ayrıntısıyla Anjel'in vücudunu tarif eder. Anjel'in vücudundaki zıt unsurlar, farklı kültür ve zevk sahibi, aynı zamanda farklı yaşlardaki erkekleri etkileyebilme becerisi kazandırmıştır:

Kameti mutavassıt, endamı narin. Lakin gerdanı, yanakları dolgunca, elleri tombulca olması o nahafet-i bedenle latif bir tezat teşkil eder, miyana bakan kendisini zayıf, simayı gören semiz zanneyler. Şişman veya narinden hoşlanan iki nev' zevk-i aşnayanın da o vücut, enzar-ı rağbetini celp edebilir. Amca Bey rüyalarında nazik bir hayale savletle uğraşır. Aşçıbaşı şişman bir kadınla dalaşır.(Gürpınar, 2012: 47)

Yazar ikinci paragrafta Anjel'e daha yakından bakar. Bu sefer yüzü, gözü, kaşları üzerinde ayrıntılı bir tasvir yapar. Anjel'in yüzüne odaklanan yazar bu kısmın tasvirinde dikkat çekici sıfatlar kullanmıştır. Sıfatlardan bolca yararlanılarak mürebbiye okura en canlı haliyle tasvir olunur. Bu tasvirleri yaparken de mürebbiye, matmazel gibi ifadelerin yanı sıra Anjel adı da kullanılır. Mürebbiye olarak değil de

¹ Natüralistler insanı ele almada onun fizyolojik yapısı, irsiyeti, yaşadığı çevre ve aldığı eğitimi öne çıkarırlar ve bu çerçevede insan gerçeğine ulaşmaya çalışırlar. Zira onlara göre insanın her türlü davranışı, hareketi, tepkisi, arzusu, psikolojisi, düşüncesi, kılık kıyafeti, konuşma tarzı; kısacası kaderi, tamamıyla maddî ve sosyal çevrenin, irsiyetin, fizyolojinin ve eğitimin sonucudur. (Çetişli, 2001: 86)

yanına rahatlıkla yaklaşılabilir ve saygı duyulmayı gerektirmeyen bir kadından bahsettiği için onun eğitimci sıfatını değil, kadın sıfatını ayrıntılarıyla ve gereğinden fazla rahatsız edici bir samimiyetle ortaya koyar. Değerlerin yitirilmesi bağlamında yanlış Batılılaşmaya sebep olan Anjel, yazarın maddeci bakış açısının katkısıyla da itici gösterilmek istenmiştir. Bu tasvirde Anjel'in insanlar üzerinde yarattığı etkiyi ve hatta ona karşı duydukları arzuyu da görebiliyoruz.

Anjel'de renk pembe beyaz... İnce kumral kaşların alt uçları biraz düşük, ağız da cüzi biraz büyük ama sarma ipekle yapılmış zannolunan lalgün dudakları arasında tekellüm, daha tatlısı tebessüm esnasında gözüken iki sıra dürdane-i dendan bu cesamet-i dehen kusurunu her görene affettirir. Ham şeftali kadifesini andıran biraz çıkıntılı yanakların en arızalı noktalarıyla o top çenenin merkezindeki çukur beyni, birer hatt-ı mevhumla vasl edilse husule gelecek hayali müselles-i mütesaviü'l-adlanın içinde nazar çıldırmış gibi dolaşarak adeta bir âlem-i emel seyreder. İlle o gözler... İlle o gözler. Uzun kirpiklerle muhat, açık kestane rengindeki çeşmanını istediği vakit o kadar süzer, o kadar yayıltır ki bu nigâh-ı dilşikâraneye hedef olup da gaşy olmak derecesinde bir şeyler hissetmemek mümkün olmaz. (Gürpınar, 2012: 48)

Bu ayrıntılı tasvirin ardından mürebbiyenin evde giyinişinin pek sade olduğunu görülmektedir:

Suret-i telebbüsü pek basittir. Kumral saçlarını yalnız Paris kadınlarına mahsus olan bir maharetle tepesine toplar. Yaz mevsimlerinde arkasında daima düz beyaz veya çizgili ketenden bir korsaj, onun altında bir siyah fistan, belinde bir kayış kemer bulunur... Mürebbiyenin o içindeki süsü, tuvaleti bundan ibarettir. (Gürpınar, 2012: 121)

Mürebbiyenin giyiniş tarzının ayrıntıları bazen diyaloglar bazen de evdeki üç âşğının hisleri ve gözlemleri yoluyla sunulmaktadır:

Aşçıbaşı ile Anjel konuşmaktadır:

Anjel: Bu akşam puf börek var?

Aşçıbaşı: Sen puf böreğini seviyon mu? Öyle ise bundan sonra her gün sana baka baka pişürürüm...

Anjel: Sen onu nasıl kabartır öyle?

Aşçıbaşı: Unu hassalı olunca kabırır... (Anjel'in kollarını göstererek) senin festanının kollarından ziyade şişer... Hele ben her aşçıdan ziyade kabartırım... (Gürpınar, 2012: 27)

Anjel âşıklarının gözünden tasvir edildiğinde daha hissî ve kuvvetli sıfatlar kullanılmaktadır. Aşağıdaki parçada mürebbiyenin giysisinin kumaşından, renginden, vücudunun hangi kısımlarının açıkta kaldığından ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Âşıkların üzerindeki etki kuvveti derecesinde, kullanılan benzetmeler de kuvvet kazanır:

Mürebbiye beyaz muslinler giymiş, kollar hemen bileklere kadar açık, yaka ensenin, göğsün aksam-ı mesturesinden nazara müjdeler verecek kadar vasi bir yuvarlaklıkta... Gerdanın billuri şetafeti muslinin beyazlığını pek çiğ, donuk bırakıyor... Hasılı kız nim-dekolte bir yaz sabahı tuvaletiyle ayağını ayağının üzerine atmış, dirseğini masaya, elini de şakağına dayamış kâh çocukları kâh karşısında söylenen efendiyi dinliyordu. Muhatabını tasdik için ara sıra başını salladıkça ensesinden başına doğru kaldırdığı saçlardan ayrılmış, kısa, kıvrıcık, döküntülerin renk ve nermide beyaz atlaslara reşk-aver olacak o beşer üzerine saldığı sayeleri görmek bizim üç âşığı nerede bulunduklarını unutturacak heyecanlara giriftar ediyordu. (Gürpınar, 2012:141)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, mürebbiyeyi bir sahnede kendi gözünden tasvir ediyor. Bu sahne bize Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı eserinde Bihter'in ayna karşısında kendi bedenini seyrettiği sahneyi hatırlatır tarzdadır:

Aynalı dolabın karşısına geçip fistanından başlayarak birer birer bütün esvabını çıkardı. İnce beyaz ketenden, kolsuz, yakası açık gecelik gömleğini giydi. Fistanına kadar güşade olan o vasi yakanın aşağı tarafı

dairen-madar tül dantela olduğu için o gömlek tesettür-i vücuttan ziyade beden-i sîminine hayali, nazar-aşub bir letafet-i nim-mahremane verdiğiinden berrak dalgalar içinde seyahat eden su melikeleri, şafak bulutlarına bürünmüş esatir perileri gibi o istitar mevhum, üryan bir vücutta nazarın bulamayacağı zevk-i şairaneyi, tabirime müsaade varsa nikat-ı hafiyeyi itmam ediyordu. (Gürpınar, 2012: 53-54)

...

Mürebbiye aynada çıplak pazularını, tekmiil endamını sath-ı abide şeklini görüp de kendine âşık olan peri kızı gibi bir meftuniyet-i medide ile temaşa etti. Omuzlarından aşağı miyanına doğru çözüp salıvermiş olduğu kumral saçları içinden başını münfailane birkaç defa salladı. Galiba o güzel çehre bu latif endamına kaderinin göstermiş olduğu insafsızlığa karşı şikâyet ediyordu. (Gürpınar, 2012: 54)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Bahtiyarlık* adlı romanında yer alan Madam Terniye'nin dış görünüşüne dair bildiğimiz tek şey güler yüzlü oluşudur. Yazar burada Madam Terniye'yi değil, Doğudaki eğitim metotlarının çocukları sıktığını, şark tipi hocaların sadece korku saldıklarını bunun da öğrenmede olumsuz bir sonuç yarattığını dile getirme arzusundan kaynaklandığı düşünülebilir. Eğitim sistemimizin değişikliğe muhtaç olduğunu yoksa bir kültür karmaşası dolayısıyla bir diğerine tümüyle yabancı nesiller yetişeceği konusunda okurlarını uyarmaktadır.

İmdi kadın o güler yüzü o tatlı lakırdısı ile çocuklara layenkat' Fransızca söylediğinden beş altı mah zarfında bunlar henüz yeni söze alışan etfal gibi Fransızca söylemeye başlayıp hele hoca efendiden şikâyetleri oldukça Madam Terniye'den başka hasbıhal edecekleri kimse olmadığından o dertlerini de Fransızca olarak dökmeye ve anlatmaya mecbur ola ola Fransız lisanındaki kudretlerini gittikçe tevsi etmekte bulunmuşlar idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312-313)

...

Türkçe ve Arapça tedris edecek olan hoca efendi düşman üzerine kılıç sallarcasına değnek sallayarak çocukların tehdid ve ihafesibunları kendinden ne kadar soğutur ise muallime Madam Terniye'nin nazikâne ve muhibbane muameleleri çocukları kendisine o nisbette ısıdırır." (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312)

Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* adlı eserinde yer alan eğitimci Matmazel Aleksandrin Bujiye'nin genç, esmer, menekşe lavantası kokan, güzel ve sevimli bir Fransız kızı olarak tasvir edilir. Yaşı genç olan mürebbiyeler arasında Matmazel Aleksandrin Bujiye'nin olumlu bir model olduğunu vurgulamalıyız.

Esmer benzi, siyah gözleri, ince uzun burnu, kalınca dudakları, yumurta biçiminde siması, küçük ağzı ile oldukça sevimli bir Fransız olan Aleksandrin, her suretle hoş giden hal ve hareketleriyle birkaç gün içinde kendisini Salih'e sevdirecek günde bir iki Fransızca öğretmeye çalışıyordu. (Tepeyran, 1984: 52)

Sonra kendi yatak odasına gitti. Matmazel Aleksandrin'in yatağı yanından geçerken menekşe lavantasının kokusunu hissetti. (Tepeyran, 1984: 172)

İncelen eserlere baktığımızda genellikle yaşlı mürebbiyelerin tercih edildiğini görülmektedir. Tecrübeli eğitimcinin daha güvenilir olduğu görüşünden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca yaşı ilerlemiş mürebbiyeler kendi ülkelerinde istihdam şansı kalmayınca Osmanlı topraklarında yaygınlaşan Fransızca konuşma merakını bir fırsata çeviren kimseler olmuşlardır. Fransızca öğretmeni olarak iş buldukları konaklarda -ileri yaşlarına ve başka bir yetenekleri olmamasına rağmen- gittikçe sağlamlaşan bir yer edinmişlerdir.

İncelenen eserlerde eğitimcilerin fiziksel özelliklerine genelde yer verilmemiştir. Yazarlar bunu gerekli görmemiş ya da mürebbiyeyi tipleştirmek adına ferdi özellikler yüklemekten kaçınmışlardır.

4.3. Yabancı Eğitimcilerin Geçmişi

Cumhuriyet dönemine kadar kız çocukların eğitim imkânları sınırlı olmuştur, çoğunlukla sıbyan mektepleri ile yetinmek zorunda kalmışlardır. 19. yüzyılda yaşanan kültürel değişimlerin sonrasında zengin ailelerin kızları kendileri için tutulan hocalardan ders alarak Fransızca, felsefe, tarih, edebiyat, musiki derslerinin yanısıra bir Batı müziği enstrümanı çalmayı öğrenmişlerdir. Özellikle dil ve müzik eğitimi için evlerde yabancı mürebbiyeler görülmeye başlanmıştır. Toplum bilimciler tarafından bu eğitim şekli “konak eğitimi” olarak adlandırılmıştır. (Işın, 1988: 22)

Konaklarda verilen bu eğitim şekli yaygınlaşarak orta sınıf arasında da bir moda etkisi yaratır. Cemil Meriç; “ Bu devir aynı zamanda bir mürebbiyeler saltanatı devri gibidir. Ayda 600 (veya daha fazla) frank geliri olan her memur, bu paranın birkaç altınını ayırıp evinde yabancı bir mürebbiye bulundurmayı vazife saymıştır.”(Meriç, 1981: 122)

Mürebbiyeler, Osmanlı toplumu tarafından çocukların eğitimi ve gelecek garantilerini sağlamak amacıyla istihdam edilmişlerse de sonuç bazen beklendiği gibi olmamıştır. (Ulu, 2014: 603) Sonuçlardan biri Batılı fikirleri çocuklara dayatmak, kendinden önceki nesli küçümseyen ve o nesle aşina olmayan kültürel bağları kopmuş bireylerin yetişmesiydi. İkincisi ise mürebbiyelik moda haline gelince Fransızca bilen her yabancınnın mürebbiyeliğe soyunmasıydı. Eğitimci olmanın belli başlı kuralları bir eğitim sürecini içerdiğinden her dil bilen mürebbiye olamazdı, hatta bunu belgelemek zorundaydılar. Bir akıma geç kalma endişesiyle aileler çocuklarını iyi ve çağa uygun yetiştirmek adına vasıfsız, bilgisiz sadece Fransızca konuşan, eğitim metotlarından habersiz kişilere emanet ederken tedirginlik yaşamamıştır.

Çok küçük yaşlarda mürebbiyelerin eline teslim edilen bu çocuklar mürebbiyelerini koşulsuz kabul etmişlerdir. Çocuklar küçük yaşta şekil almaya

başlarken mürebbiyeler ahlâklı ve erdemli duruşlarıyla bu çocuklara önemli bir rol model oluşturmaları gerekir. Bu açıdan mürebbiyelerin konaklara gelmeden önceki geçmiş yaşamları da oldukça önemlidir. Çünkü aile, doğduğu ve büyüdüğü çevre insana şekil vermektedir.

İncelediğimiz eserlerde bazı eğitimcilerin geçmişi hakkında net bilgiler yer alırken bazılarının davranışlarından, olaylar karşısında sergiledikleri tutumlardan çıkarımlarda bulunabiliyoruz. Bu iki farklı tutumu yazarların bağlı bulundukları akımlar ve eğitimcilerin kurmaca içindeki konumu belirlemektedir.

Geçmişi hakkında en az bilgi verilen mürebbiye ise Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* adlı eserinde yer alan Aleksandrin Bujiye'dir. Konağa gelmeden önce Vanlı bir Ermeni'den kaba bir Türkçe öğrenmiştir. Bunun dışında başka bir bilgi yer almamaktadır. "... Mürebbiye, vaktiyle Vanlı bir ermeni aşçıdan öğrendiği pek çoğu galat, pek kaba Türkçesini..." (Tepeyran, 1984: 52)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* adlı romanında yer alan Madam Krike, geçmişi hakkında en detaylı bilgi verilen *Mürebbiye* romanının eğitimcisi Anjel'in tersine soyu sopu belli asilzade bir mürebbiyedir. Madam Krike'nin geçmişi Modist Hezar tarafından sunulur. Modist Hezar kendini haklı çıkarmak için mürebbiye hakkında abartılı bir geçmiş bilgisi vermektedir. Anlatıcı burada bu tarifi abartısı üzerinden esere gülmece ögesi katmıştır:

Madam Krike'nin yirmi göbeğe kadar silsilesi bellidir. Onun beraberinde bir silsile ağacı vardır. Fransızca ona arbjeneolojik derler. Her yaprağı bir göbeğe alamettir ki ondan bir insan çıkar. Bu ağacın bir dalının ucuna şöyle işaret olunmuştur ki Madam Krike'nin dedelerinden birinin nisbî Fransa'da Altıncı Şarl'ın kraliçesinin dam donörü ile yan beyan sofraya oturmuştur. Zadeğân şeydir.(Gürpınar, 1998: 44)

Kiralık Konak'ta Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Madam Kronski'nin geçmişine dair verdiği bilgi şüpheli bir dille sunulur. Daha doğrusu yazar bu olumsuz mürebbiye tipini biraz daha itici kılmak adına okurun geçmişe dair verilen bu bilgiden şüphe duymasını ister. “ Zira Madam Kronski -kendi iddiasına göre- Lehistan'ın en eski ve en asil ailelerinden birine mensup bir devlet düşkünü idi.” (Karaosmanoğlu, 2014: 28) Alıntı parçada yer alan “kendi iddiasına göre” arasözü Madam'ın sözlerinin şüpheyile karşılandığına işaret etmektedir.

Seniha ile yaptığı sohbetlerden Madam Kronski'nin geçmişine dair bilgiler öğreniriz. Bunlardan öğrendiğimiz kadarıyla Mürebbiye pek çok ülke dolaşmış olup bunlar arasında Paris'i detaylı olarak anlatmaktadır. Bu konuşmaların sonunda ise söz genellikle paraya bağlanmaktadır. Çünkü böyle bir hayata karışmak için gereken tek şey paradır:

Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki şato eğlencelerine, Çar Sarayı'nın merasimine, at üstünde sürgün avlarına, Almanya'nın, İsviçre'nin 'kür' yerlerindeki palas hayatına, Fransa'nın cenup sahillerindeki gazino safalarına ve nihayet Paris'in salonlarına, bulvarlarına, kahvelerine, tiyatrolarına dair birçok şeyler biliyordu.

Madam, söyleyin, bu hayata karışmak için ne lazım?

Madam Kronski şeytanî bir tebessümle gülerdi:

Oh, çok zengin olmalı, çok zengin, derdi. (Karaosmanoğlu, 2014:

29)

Madam Kronski –kendi ifadelerine göre- servet sahibiyken babası iflas edince bu servet derhal erimiştir. Madam Kronski daha çok kumar masalarında dönen parayı, orada bulunan zengin kadınların mücevherlerini büyük bir iştahla ve hasislikle anlatmaktadır:

Ve kaybolan servetlerinden bahsetmeye başladılar. Annesinin bir inci gerdanlığı vardı ki babası bir banka işinde iflas ettiği gün, tamam

yüz bin liraya satılmıştı. Bütün Varşova'da bu incinin bir mislini daha bulmak kabil değildi. ... Monte Karlo'da bir kumar masası başında yarım milyon franga gitti. (Karaosmanoğlu, 2014: 29)

Aşk-ı Memnu'nun mürebbiyesi Mlle de Courton ahlâkı, davranışları, tavırları ve bilgisiyle örnek bir mürebbiye modelidir. Mlle de Courton'un geçmişi okuru hayal kırıklığına uğratmaz. O âdeta kusursuz bir abide gibidir. Matmazel de Courton, romanda yer alan Avrupalı müsbet tek kişidir. Bir asilzade gibi davranarak zorluklarla dolu, ama doğru olan tarafı seçmiştir. Rahat fakat ahlaksız bir hayatı reddetmiş; fakir bir mürebbiye olarak maceraya atılmıştır. Servetini kumarda kaybeden bir Fransız asilzadesinin kızı olan Matmazel de Courton'un hayat macerasını, nasıl Türkiye'ye geldiğini, tek kelimeyle maddi ve manevi portresini anlatıcı, bir tablo pasajla anlatır:

Mlle de Courton'un, Behlül'ün o kadar istihzalarına hedef olan serpuşları ne derece müzeyyen, mutantan ise sergüzeşti bilakis o derece sade, muhtasar idi. Servetinin son kırpıntılarını Paris'in Longchamps koşularında kaybettikten sonra ancak bir kuş kafasını doldurabilecek kadar beynini kurşunla yakan bir babanın kızıydı; o vakit evlenmek için pek geç kalan Mlle de Courton ya ailesinin bütün asalet tarihini lekeleyecek bir hayat ile Paris kaldırımlarına düşmek yahut ömrünün sonuna kadar fakir fakat asilzade bir kız sıfatıyla vilayetlerden birinde, hısımlarının yanında sığınacak yer bulmak çarelerinden birini ihtiyara mecbur idi. İkincisini tercih etti. (Uşaklıgil, 2013: 84)

Halit Ziya Uşaklıgil bağlı bulunduğu realizm akımının ilkelerinden neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak Parisli bir asilzadenin nasıl mürebbiye olduğunu ve Türkiye'ye nasıl geldiğini açıklar. Matmazel bir asilzade olarak gururludur ve en ufak bir iğneleyici sözden rahatsız olup hiç tanımadığı bir ülkeye gidebilecek cesarettedir.

... Hatta burada tamamıyla sığınmış bir mahlûk menziletinde kalmamak, sofrada yediği ekmeğini kazanmış olmak için evin çocuklarının talim veterbiyesini üzerine almış idi. Bu hayatının o veçhesini tebdil etmiş oldu. Bir gün ufak bir iğbirar, o iğbirarın arasına giren küçük bir fırsat sebep olarak bu fakir asilzade kız, ta Fransa'nın bir köşesinden Beyoğlu'nun güzide bir Rum ailesine mürebbiyeliğe geldi. Burada uzun bir zaman, İstanbul'un Beyoğlu'ndan Şişli'ye, Köprü 'den Büyükdere'ye kadar sokaklarından, denizlerinden başka bir yerini bilmeyerek senelerce kaldı; Adnan Bey'in yalısı mürebbiyelik hayatının ikinci ve galiba sonuncu sahnesiydi. (Uşaklıgil, 2013: 84-85)

İstanbul'a geldikten sonra Adnan Bey'in konağı ikinci ve son durağı olmuştur. Matmazel hayalinde canlandırdığı Şarklı evi bulamayınca işi reddedip dönmeye karar verir. Fakat Nihal ile göz göze geldiğinde Matmazel'in içindeki sevgi açlığı belirgin hale gelir. Nihal, Matmazel'in kalbindeki boş beşiği dolduracaktır. Annesini tanımayan, kendisini felakete sürükleyen ve belki evlenip çocuk sahibi olamamasına sebep olan babasına karşı içinde bir sevgi besleyemeyen Matmazel de Courton artık bu sevgi boşluğunu Nihal ile dolduracağını daha o gün ilk bakışta hisseder:

Onun sevmek için azim bir ihtiyacı vardı: Dünyada annesini tanıyamamış, babasını sevememiş, kimse için gönlünde bir merbutiyet duyamamış olan, sevmekten mahrumiyet içinde çırpınan bu biçare kalbin yaşlanmış bekâreti daima sarf olunacak bir şey arar; etrafında bulunan çocukları, bulunduğu evin hizmetçilerini, kedisini, papağanını dost eder; bunlara yüreğinin o saklanmış hazinesini dökerdi; fakat bir gün bu söylenen şeylerde birden açılan bir boşluk keşfederek, kalbinden akan muhabbet selsebilinin nasıl çorak bir kum sahrasına döküldüğünü acı bir vuzuh ile görerek beş dakika evvel dostları olan çocuklara, hizmetçilere, kedilere, papağana düşman olurdu. (Uşaklıgil, 2013: 87)

Romanda mürebbiyenin geçmişinin temiz olduğunu masumiyetinin yüzüne yansıdığının sezgi yoluyla altının çizildiği görülmektedir:

O gün hasta, şüphesiz iki senedir görülen mürebbiye çehrelerinin ihsas edemedikleri itimadı ihtiyar kızın elli senelik bir safvet hayatıyla ferih ve asude duran simasından duyarak hazin bir tebessümle ve kocasının vesayetiyle... (Uşaklıgil, 2013: 88)

Geçmişi hakkında en detaylı bilgi verilen mürebbiye, Gürpınar'ın *Mürebbiye* adlı romanındaki Anjel'dir. Anjel'in geçmişi hakkında yazar detaylı ve açık sözlükle bilgi vermektedir. Anjel, fuhuş âlemlerinde bulunan bir annenin, babası bilinmeyen bir çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anjel'in kendisi de bu fuhuş âlemine küçük yaşta girmiştir. Her ne kadar insanlar içindeki yersizliğini, insanların ona değer vermeyişindeki sebebi annesine bağlarsa da kendisi de bu ırsî eğilime kayıtsız kalamamıştır. Bu tutumun natüralist akımın kalıtım özelliğiyle ilgili olduğunu belirtmeliyiz.

Anjel, hın-i tevellütlerinde nüfus defterine yalnız valide ismiyle kaydolunan evlad-ı tabiiyeden idi. Mahsul-i sefahat olan bu gibi çocukların ekseriyetle babaları kabul etmediği gibi anaları da tehlikesinden havfen iskat-ı cenine cüret edemedikleri veya ettikleri halde muvaffak olamadıkları için istemeye istemeye tevlit eylediklerinden validelerinin rızaları hilafına dünyaya gelen bu müstakbel çocuklar temyiz-i nik ü bed edecek birisine vasıl olup da ortada namını taşıyacak bir peder bulamadıkları zaman cemiyet-i beşeriye içindeki bu mevkisizliklerinden tevellüt eden bütün felaketi validelerinden bilirler. (Gürpınar, 2012: 9-10)

...

Anjel, Paris'in mezbele-i fuhuşu içinde fişkıda yetişen mantar gibi neşv ü nema bulmaya başlayınca daha kadınlık çağına girmezden birçok zaman evvel o da anasının sanatına süluk etti. Henüz küçüktü. Fakat fuhuşta ırsen haiz olduğu istidat hasebiyle o sanatta validesinden daha üste çıktı. (Gürpınar, 2012: 10)

Matmazel Anjel iyi bir ailenin yanında mürebbiyelik yapmaktadır. Geçmişini düşündüğünde kendisi de bu duruma şaşırmakta, bunu da 'destine', yani nasip

olarak yorumlamaktadır. Anjel, düşkün bir kadınken, konakta bilgisine muhtaç olunan saygı gören bir eğitmen olmuştur.

Memleketini, Fransa'yı, orada geçirdiği hayat-ı sefihaneyi şimdi miyanesinde bulunduğu aile nezdindeki sıfat ve vazifesini düşünürdü. Fransa'da 'fi pobelk' denilen nazeninlerden iken burada mürebbiyeliğe tayin edildiğine şaşar, 'destine' yani nasip denilen şeyin bu yoldaki garaib-i ahkâmına, tuhaf cilvelerine mütehayyir kalırdı...(Gürpınar, 2012: 9)

Görüldüğü gibi natüralist ve realist anlayışa bağlı olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bağlı oldukları akımların en önemli özelliklerinden biri olan neden-sonuç ilişkisine dayanarak roman kişilerinin çeşitli yollarla geçmişlerini ayrıntılı şekilde verme yoluna gitmişlerdir.

4.4. Yabancı Eğitimciler ve Türkçe

Yabancı eğitimcilerin pek çoğu konaklarda ailelerle birlikte yaşamaktadır. Mürebbiyeler çocuklarla aynı odada ya da yakın odalarda kalır, onların her haline tanık olurlar. Dolayısıyla onlar evde yalnızca birer eğitimci değil daima özel bir ilgi ve hürmet gören kişiler olmuşlardır. Mürebbiyelere diğer konak çalışanları gibi bakılmamış, ailelerin sofralarında onlarla birlikte yemek yemiş, ailedeki bireylerin sahip oldukları pek çok ayrıcalıktan denk ölçülerde yararlanmışlardır. Hatta bazı mürebbiyelerin kendilerine has cariyeleri olduğu bilinmektedir. (Ayverdi, 1977: 127-128) Çocuklarla bu kadar çok ve yakından ilgilenen bu özel eğitimcilerin en azından küçük öğrencileriyle daha rahat iletişim kurmak adına Türkçe bildiklerini düşünsek de gerçekte durum pek böyle olmamıştır. Eğitimcilerin bazıları Türkçe bilirken bir kısmı sonradan Türkçe öğrenmiş, kimilerininse hiç Türkçe bilmediği görülmektedir.

4.4.1. Türkçe Bilmeyenler:

Felâatun Bey ile Rakım Efendi romanında Canan'ın piyano hocası esmer ve güzel madam pek çok olumlu özelliğine rağmen Türkçe bilmemektedir. Üstelik bu akıllı ve cesur madam Türkçe öğrenme kaygısı da taşımamaktadır. Hatta bu ihtimali bile şaşırtıcı bulur. “Jozefino: Fransızca öğrenmezse biz kendisiyle nasıl konuşabiliriz ya? O Fransızca öğrenmesin de ben mi Türkçe öğreneyim?” (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 64)

Saygın ailelerin kızlarına ders veren uzun süredir İstanbul'da yaşayan ve alaturka hayatı seven Jozefino'nun Türkçeyi ancak mecbur kalırsa öğreneceğini ifade etmesi dikkat çekicidir. Tanzimat sonrası Fransızca konuşmak bilhassa kalburüstü sınıfta o kadar yaygındı ki anlaşılan Jozefino ve onun gibiler günlük hayatta konuşacak birilerini bulmakta güçlük çekmemişler. Türkçe bilmemeleri yüzünden bir zorlukla karşılaşmadıkları için de bunun kendisi için gerekli olmadığını düşünmüş olmaları akla gelmektedir.

Bahtiyarlık adlı romanda Madam Terniye de Fransızca konuşmaktadır. Üstelik küçük yaştaki öğrencileri dertlerini anlatırken o, onlarla Fransızca dertleşir. Bu durum öğrencilerin dili kullanma becerilerini de geliştirmektedir.

Madam Terniye'den başka hasbıhal edecekleri kimse olmadığından o dertlerini de Fransızca olarak dökmeye ve anlatmaya mecbur ola ola Fransız lisanındaki kudretlerini gittikçe tevsi etmekte bulunmuşlar idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312-313)

*Kıralık Konak*taki mürebbiye Madam Kronschi de Türkçe bilmemektedir. Madam zaten anlatıcının yorumlarıyla kendisine güvenilmeyen, itici bir eğitmen olarak sunulur. Anlatıcı bu kurmaca kişisini bilerek Türkçe konuşturmayor olabilir. Böylelikle Madam için olumlu bir portre çizmekten kaçınan anlatıcı, ona bir olumsuz

yön daha yüklemeyi tasarlamış olabilir. “ ... Madam Kronski Türkçe anlamamakla birlikte beraber, vaziyeti derhal hissetti.” (Karaosmanoğlu, 2014: 97)

4.4.2 Türkçeyi Sonradan Öğrenenler

Metres romanındaki Fransızca hocalarından ince ve güler yüzlü Mösyö Jan konağa ilk geldiğinde hiç Türkçe bilmemektedir. Konaktakilerle ancak tercüman aracılığıyla anlaşabilmektedir.

Daha bir kelime Türkçe de bilmiyordu. Kâhya Efendi, tercüman aracılığı ile Hami Bey’in sağlık ve akıl durumu hakkında birtakım bilgi verdikten sonra çocuğu sıkmayarak gayet incelikle ders vermesi gerektiğini anlattı.(Gürpınar, 1998: 57)

Bir süre sonra Mösyö Jan Türkçe konuşulanları anlamaya başlıyor. Hami Bey’in “Fransız oğlu Fransız” (Gürpınar, 1998: 57) hocası Mösyö Jan, dil bilgisi kurallarına uymasa da birkaç kelime Türkçesiyle derdini anlatır hale gelir.

Fransız muallimi artık ufak tefek Türkçe kelimeleri anlamaya başlayınca Hami’nin arsızlığına dayanamamaya başladı. Ara sıra hiddetlenerek: “Yok, sen profesör... ben profesör. Yok, ben çocuk, sen çocuk...” gibi anlaşılmaz tekdirlere kalkıştırdı. (Gürpınar, 1998: 57)

Konakta ne kadar kaldığını bilmediğimiz Mösyö Jan, Hami Bey’e verilen aile terbiyesinin yanlış olduğu konusundaki düşüncelerini bildirir. Firuze Hanım’ın biricik gözdesi oğlu Hami Bey bildiği bilmediği her konuda fikir üretir ve kendi fikri dışındaki bütün fikirleri yanlış bulur. Firuze Hanım, oğlunun hocaların sözüne değil de hocaların oğlunun sözüne uyması gibi bir yeni metot uydurmuştu. Eğer çocuk beyaza siyah demişse üstüne gidilmeyecek evet o siyahtır denilecekti. Bu romanda eleştirilen kurum mürebbiyelikten ziyade ailedir. Hami Bey kendisi baba olduğunda bu metodun getirdiği yanlışlıkların farkındadır. Burada esas sorun annenin oğlunu

yanlış yetiştirmesidir. “ Bu çok ayıp... Ne vakit bir çocuk bağıyor bu kadar adam geliyor. O ne söylüyor, hep inanıyor. Yalnız çocuk değil terbiye yok... Siz hep yok...” (Gürpınar, 1998: 59)

Mösyö Jan kesik kesik cümlelerle de olsa Türkçe konuşmaktadır. Ara ara da bu cümlelerin arasında Fransızca kelimeler de görülmektedir. *Mürebbiye* romanında yer alan Anjel’in konuşmasıyla kıyaslandığında Mösyö Jan Fransızcaya daha az başvurmaktadır. Yazar gerçeğe uygunluk bağlamında Türkçe öğrendikten sonra Mösyö Jan’ı eksik ve kurallara uymayan şekilde konuşturmuştur. “ Mösyö Jan, rica ederiz, çocuk ne derse sen de öyledir de. Mösyö Jan: Bu çok drol... Çocuk ne vakit diyor ‘ Kâhya efendi dört ayak vardır, kulakları yüksektir’ biz inanacak ki böyledir.” (Gürpınar, 1998: 59)

Tanzimat romancılarının çoğunda olduğu gibi Ahmet Mithat Efendi’nin eserlerinde de kadın eğitime büyük önem verilir. Aileler çocuklarının eğitimini üstlenecek donanımda olursa mürebbiyelere ihtiyaç kalmayacaktır. Ayrıca erkeğin gölgesinde olan, sınırlarını erkeğin çizdiği bir eğitim alan kadın, evi daha iyi idare edecek, daha iyi çocuklar yetiştirecek ve erkeği daha iyi tamamlayacaktır. Erkeğin ilk eğitmeni olan kadın kendini donanımlı kılmalıdır ki iyi nesiller yetişebilsin. Bu da ancak kadının eğitilmiş olmasıyla sağlanabilir. Elbette bu bugün anladığımız anlamda modern bir eğitim değildir. Kadın iyi yetişmelidir ancak sınırları olmalıdır ki erkeği geçmesin. Kısacası bu sınırları olan bir eğitimidir ve sınırlarını “ erkeğe görelilik” tayin eder. (Argunşah, 2013: 6)

Ders vermeye başladığı sırada Türkçe bilmeyen cariyeler, Fransızca öğrenmedikçe kendisi Türkçe öğrenen mürebbiye *Jön Türk* romanının “gayet muktedir” Fransız mürebbiyesidir. İsmi bilmediğimiz bu mürebbiye, evdeki cariyelere isteksiz oldukları için Fransızca öğretemez. Ancak kendisi bu süre zarfında Türkçe öğrenir. Türkçe bilgisi, ne kadar sürede öğrendiği, nasıl konuştuğu hakkında

bilgimiz yok. Eserde hiç Türkçe konuşturulmamış. Ancak bir ifadeden hızlı bir şekilde Türkçe öğrendiğini çıkarabiliyoruz.

Bu muallimenin küçük hanımefendiye Fransızca öğretemeyeceğini anlarsınız ya! Hanımefendiler öğrenmeye gayret edebilecekler değil ki muallime dahi bunlara Fransızca öğretebilsin. Bilakis muallime bu dairede Türkçe öğreniyordu. Hem de serîân terakki ediyordu. (Ahmet Mithat Efendi, 1999: 68-69)

4.4.3. Türkçe Bilenler

Bu grupta yer alan mürebbiyeler eğitim verecekleri konaklara geldiklerinde Türkçe bilmektedirler. Fakat bu eğitimcilerin Türkçe seviyeleri yazarlar tarafından farklı değerlendirilmiştir. Bazıları iyi Türkçe bildiğini iddia ederken, bazıları da yarım yamalak bir Türkçe konuşmaktadır. Bu farkı, yazarların bağlı bulundukları akımlar ve kurmacanın şahsi ve öznel tutumu yaratmaktadır.

Metres romanında yer alan Madam Krike iyi Türkçe bildiğini iddia eder, fakat kurduğu cümlelere baktığımızda onun da kusurlu bir Türkçesinin olduğunu görüyoruz.

(Revai) Madam Krike'ye dönerek:
 Madam, moi, parler, un peu français...²
 Tresbienmonsieur, tresbien.³
 Me pa boku!... Meryem Dudu bize edecek tercümanlık
 Fakat efendim, ben biliyorum güzel Türkçe. Çok vakit var ben
 burada, sizin şehir, bir Hristiyan familya konak oturuyorum..
 Feylesof sevinerek:
 -Bravo! Bravo! Boku anşante... Vuzet bon fam... bon fam... e
 mua bon om... bon om... filozof sinik...

² Madam, ben konuşmak Fransızca

³ Çok iyi, mösyö, çok iyi

- Oui. Vousetes un hommetrees bon... Un eiminentphilosophe...
- Setase Franse... Artık Türkçe konuşalım.
- Siz nasıl istiyor öyle olsun.” (Gürpınar, 2012: 75)

Mürebbiye romanında Matmazel Anjel Türkçe bilmektedir. Madam Krike ile Matmazel Anjel Türkçe konuşmaları açısından kıyaslandığında Matmazel Anjel’in tek farkı Türkçe konuşurken biraz daha fazla Fransızca kelime kullanmasıdır. Oysa yazar Madam Krike’yi iyi Türkçe konuşan biri olarak sunarken Matmazel Anjel’in çok az Türkçe bildiğini söyler. O dönemde bundan daha kötü Türkçe konuşan mürebbiyelerin olduğu anlaşılmaktadır.

Mahaza mürebbiye bu sevincini göstermeksizin çocuktan daha ziyade tafsilat alabilmek maksadıyla sahte bir hiddet tavrı göstererek pek az aşına olduğu Türkçesiyle dedi ki: ‘ Yok... Yok... Yanlış... Fena konjüğe yaptı. Et mon frere vousaime. Bu nasıl bet lakırtı? Kim dedi böyle? Kitap dedi?’

‘ Hayır matmazel... Kitap demedi... Ağabeyim Şemi Bey söyledi!’

‘ A... Şemi’ Bey... O çapkın böyle demiş? Daha başka bir şey söylemedi?’ (Gürpınar,2012: 6)

Yazarın az Türkçe biliyor demesine karşın Anjel’in ilerleyen zamanlarda uzun Türkçe sohbetler yapabildiğini görebiliyoruz. Üstelik mecaz anlamda kullanılan kelimeleri bile Anjel anlayabilmektedir.

–Ayıp değil Şemi’ Bey, sen çocuk böyle lakırdı öğretti?

–...

–Niçin cevap vermez?

–Korkuyorum Matmazel.

– A ba! Ben antropofaj⁴ adam yiyecek? Ben değilim canavar...

Niçin korkar?

– Size canavarsınız demiyorum, sizi gücendiririm diye ihtiraz ediyorum.

⁴ Yamyam.

- Ne vakit korkuyor çocuk, böyle lakırdı öğretmiyor?
- Ne yapayım Matmazel? Benim elimde mi? Birkaç haftadır ne çektiğimi siz bilir misiniz?
- Ne çekiyor bana söyleyecek.” (Gürpınar,2012: 51)

Türkçe bilen bir başka mürebbiye ise Aleksandrin Bujiye'dir. Yalnız Matmazel'in Türkçe öğrendiği kişi Vanlı bir Ermeni'dir. Matmazel konağa ilk geldiğinde pek kaba ve galat bir Türkçe konuşur. Ardından Naime Hanım'ın ağzından çıkan âhenkli kelimeleri işite işite Türkçesi değişir ve ıslah olur. "...mürebbiye vaktiyle en ziyade Vanlı bir ermeni aşçıdan öğrendiği pek çoğu galat, pek kaba Türkçesini, Naime Hanım'ın ağzından pek ahenkli çıkan kelimelerle tebdil ve ıslah ediyordu.” (Tepeyran, 1984: 52)

Matmazel Courton da Türkçe konuşan eğitimcilerdendir. Pek çok açıdan kusursuz ve okuru hayal kırıklığına uğratmayan Matmazel Courton, yine bir başka olumlu özelliğiyle bir mürebbiyenin nasıl olması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Küçük yaşlardaki çocuklarla birebir ilgilenen mürebbiye ders dışında çocuklarla vakit geçirdiği sırada onlarla Türkçe de konuşabilmektedir. Bu iki açıdan önem taşımaktadır. Bir edim olan anadilden kopmadan o kültür çevresinde büyümek bir çocuğun milli değerler çehresinin en önemli köprüsü ve taşıyıcısıdır. Hatta anadili bir çocuğun vatanıdır. Türkçe ile bağları kopmamış olan ve mürebbiyeler elinde büyüyen çocuklar Batı modelini her anlamda benimseseler bile bu çocuklar yetişkinliklerinde milli değerlerini yitirmemiş, yaşadığı topluma yabancılaşmamış, batıyla doğuyu doğru sentezlemiş bireyler olacaktır. Kültürel kodlarımız ve bağlarımız anadilimiz içindedir. Bunun yanı sıra küçük bir çocuğun henüz yabancı dil öğrenemediği sırada eğitmenine sempati duyup onunla iletişim kurması için onunla aynı dili konuşmaya büyük oranda ihtiyacı vardır. Anadil çocukla eğitmen arasında bir sevgi bağı kuracak ve böylelikle çocuk eğitmenini yabancı saymayacaktır. Çocuğun sınırlı dünyasında var olabilmesinin temel gereklerinden biri de budur.

Türkçe telaffuzuyla ilgili eksikliği de Bülent'in mürebbiyesini taklit edişinden anlıyoruz.

Bülent artık Mlle de Courton'un taklidini yapıyor, iki elleriyle başını tutarak ihtiyar kızın Fransızcasıyla:

-Oh! Aman Yarabbi!... Zannolunacak ki bir kasırga içinde yuvarlanıyoruz, diyordu.

Sonra birden Türkçe'ye fakat Mlle de Courton'un Türkçesine çevirerek arabacıya bağıyordu:

-Ağabacı, duğ! Duğ!..." (Uşaklıgil, 2013: 80)

Matmazel'in konuşmasında "ı" harfleri yoktur. Bu sadece taklide has bir durum değildir. Bunu Matmazel'in kendi kurduğu cümlelerde de görebiliyoruz. Halit Ziya, bunu realist bir tutum olarak gerçeğe uygunluk yasası gereğince böyle kurgulamıştır. Matmazel her ne kadar Türkçe anlıyor ve konuşuyorsa da anadili Fransızca olan bir yetişkinin Türkçe telaffuzda zorlanması beklenen bir durumdur. Matmazel'in bir Fransız gibi Türkçe konuşması oldukça doğaldır.

Nihal'in potinlerini iliklerken düğmesini koparan Beşir, iğne iplik istemek için Şayeste ile Nesrin'in kapandıkları odaya vuruyor, aşağıdan nihayet iğne iplik bulan Mlle de Courton, Türkçesine mahsus telaffuzla bağıyordu:

-Beşiğ! Beşiğ!...Buğaya gel. Buğda vağ! (Uşaklıgil, 2013: 278)

4.5. Aile Bireylerinin ve Öğrencilerin Mürebbiyelere Bakışı

Temel eğitimden sonra örgün eğitim kurumlarında kız çocukları eğitime devam edememiş, bu eğitim eksikliğini gidermek için de mürebbiyeler ev-aile hayatının içine girmişlerdir. Başlangıçta saraya mensup yüksek gelirli ailelerin çocuklarına aldıkları bu eğitim zamanla moda halini almış yaygınlaşmıştır. Çocuklarının ancak mürebbiye eğitimiyle gelecekte bir yer edinebileceğine inanan

ebeveynler, bu eğitimi denetlemedikleri için pek çok örnekte olumsuz sonuçlarla karşılaşmış, ancak bunu fark ettiklerinde de çoğu zaman geç kalmışlardır.

Mürebbiyelerin başlıca görevi çocukların Batı kültürünü tanımalarını ve edinmelerini sağlamaktır. Çocuğun eğitiminden ve bazen bakımından sorumlu olan mürebbiyeler, evlere yatılı olarak alınmış ve aileden biri olarak görülmüştür. Diğer konak çalışanlarından ayrı tutulmuştur. Mürebbiyelere çoğunlukla çocukların odalarına yakın bir oda tahsis edilmiş ve büyük saygı gösterilmiştir. Mürebbiyelerin pek çoğu gerçek bir eğitimci değildi bu da pek çok olumsuz sonuç doğurdu. Aydınlar mürebbiyelik meselesini sıklıkla eleştirmiş ve doğurduğu sonuçlar üzerinden tahliller yapmışlardır. Olumsuz bakışlarının ardında ilk neden bir nesli kimliksizleştirmek iken bir diğer neden ise cehaleti körükleyen mürebbiyelerin ailelerce fark edilememiş olmasıdır.

Samiha Ayverdi, mürebbiyelerin tek özelliklerinin Avrupa doğumlu olmaları ve sıradan bu insanlara mukaddes bir mahlûk gibi saygı gösterildiğini aktarmaktadır. (Ayverdi, 2013) Cemil Meriç ise mürebbiyelerin Osmanlı topraklarına üşüşen bir istila grubu olduğunu söyler. (Meriç, 1981: 128)

Mürebbiyeler yabancı kültürü yaygınlaştırırken bir misyoner gibi çalışmışlardır. Bunu bazen bilinçli bazen bilinçsiz yapmışlardır. Burada esas tehlike ailelerin bu durumun farkına varamamasıdır. Aileler bu yabancı eğitmenlere çocuklarını çamur haldeyken teslim etmiş ve sanki o çocuk o mürebbiyeye aitmiş gibi uzaktan izlemekle yetinmişlerdir. Buradan da gayet net anlaşılıyor ki aileler bir mürebbiye tutarak çocuklarını eğitme sorumluluğundan kurtulmuşlardır. Aile bireyleri mürebbiye ile konuşurken kibar davranmışlar ve onların şahsî hayatına saygı duymuşlardır. Ancak mürebbiyeler her zaman- aslında çoğu zaman- bu saygı ve özene değer işler yapmamışlardır. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da mürebbiye sıfatıyla evlere giren bu kimselerin eğitimci modelinden hayli uzak

olduklarıdır. İyi bir eğitimci bulmanın zorluğu romanlarda da açık şekilde dile getirilmiştir.

Adnan Bey bir mürebbiyeye lüzum gördü. Çocuklarına mürebbiye arayanlara ilk kabul ettirmek istenilen mahlûklardan, o henüz Fransa'dan geldiklerini iddia eden, ancak bir nihayet iki yerden ziyade bulunmuş olduklarını itiraf etmeyen, rahibelerin yetimhanelerinde yahut terzi çıraklığında nakıs öğrenilmiş Fransızcalarını sahte bir telaffuzun süslerine boğmaya çalışan kızlardan takım takım gelmişti. Adnan Bey'in müşkülpesentliğine galebe çalabilecek bir tanesine tesadüf olunamadı. Bazen ikinci günü bir bahane ile izin vermeye lüzum görülenlerden nihayet iki ay oturmalarına tahammül edilebilenlerine kadar bunların her çeşidinden iki sene bir geçit resmi yapıldı. Bugün Alman olduğunu iddia ederken ertesi gün Sofya Yahudilerinden olduğu anlaşılan, geldiği zaman bir İtalyan kocadan dul kalmış görünerek bir hafta sonra hiç tehhül etmediğini ağzından kaçırarak kadar yalancılıkta hatırası sağlam olmayan bu mürebbiyelerden o kadar korkmuştu ki Adnan Bey kızı için başka çareler düşünmeye başlamıştı.

Bir tesadüf –İstanbul'da mürebbiyeler için ancak tesadüfe itimat olunabilir- Adnan Bey o bulunamayan şeyi buldurdu: Mlle de Courton. (Uşaklıgil, 2013: 85)

Romanlarda yer alan mürebbiyelerin çoğu olumsuz kişilik özelliklerine sahiptirler. Bu durum aynı zamanda eğitimlerinden sorumlu oldukları çocuklara da yansımıştır.

Madam Kronschi, paraya düşkün, Avrupa hayatının sadece balo ve poker partileriyle ilgilenen ferdî hırslarına yenik biri olarak paraya ve lüks yaşama meraklı olan köksüz Seniha'yı yanlış bir yola sürükler.

Madam Kronski, Gyp'in⁵ romanlarından sonra Seniha'nın kültürel kimliğini oluşturan ikinci önemli kaynaktır. “ Gyp ona bir ikinci ana, bir ikinci mürebbiye olmuştu.” (Karaosmanoğlu, 2014: 17) Sıklıkla Seniha'ya lüks Avrupa yaşantısından söz eder. Çocukların eğitimi için gelen Lehli mürebbiye Seniha'ya yanlış tablolar sunar. Gyp'in romanları, Paris moda dergilerindeki kimlik ve görüntüler, Madam Kronski'nin iştahla anlattığı Avrupa hayatı Seniha'nın gerçekte olmayan bir âleme inanmasına sebep olmuştur. Madam'ın öğrettiği şekilde çay partileri düzenlemek Seniha'nın yeni kimliğinin ilk icraatlarıdır. Bu partilerde gençlerin seviyesiz ve toplum ahlâkıyla örtüşmeyen hal ve hareketler sergilemesi çay davetlerinin masum olmadığını gözler önüne sermektedir. “Avrupa'nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir, kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisinde nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini beklerdi.” (Karaosmanoğlu, 2014: 20) Bu çayların davetlileri arasında Beyoğlu'nda yaşayan ve Madam ile ahabap olan Batılı yaşayış süren bazı kadınlar da sözleri ile Seniha üzerinde olumsuz bir etki bırakmışlardır. “Oyunda kaybeden aşta kazanır.” (Karaosmanoğlu, 2014: 201) Bu sözle aslında Osmanlı yaşayışına iki zıt durum da onanmıştır. Oyunla kastedilen kumar iken, aşk ile de nikâhsız yaşam vurgulanmıştır. Aslında bu söz iki olumsuz uçta dolaşan amaçsız gençlerin fikriyatının özünü temsil etmektedir.

Bütün bu verimsiz zemini hazırlayan, onu bu zeminde tutan ve niteliksiz Batılılaşmaya sürükleyen Madam Kronski olmuştur. Seniha'nın köksüz ve maddeci oluşunda Madam Kronski önemli bir etkindir. Seniha'nın bu uçuruma yuvarlanmasında Madam'ı suçlu bulan Naim Efendi olumlu bir Osmanlı hayatı anlatmak yerine serzenişte bulunur ve Madam'ı kızı Selma'ya şikâyet eder. “Yavrum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum. Bu Lehli kadın zannederim ki, bunlara yanlış bir terbiye verdi.” (Karaosmanoğlu, 2014: 18) Romanın olumlu bir karakteri olarak Seniha'nın yanlış gidişatına müdahalede

⁵ Asıl adı Sibylle Aimée Marie Antoinette Gabrielle Riquetti de Mirabeau olan Gyp (1849–1932) yüzden fazla romanıyla dönemin en verimli Fransız kadın yazarlarından. Popüler romanlara ağırlık veren yazarın ancak *Chiffon'un Evliliği* (Le Mariage de Chiffon) adlı yapıtı tekrar basılabilmektedir. Büyük bir gözlem yeteneğine sahip olan Gyp, duygusal ve pembe romanların yanında parçası olduğu yüksek sosyetenin yaşam biçimini işlemiş ve sert bir üslupla eleştirmiştir.

bulunmayan, ancak durumu tespit edip bu duruma üzülmekle yetinen Naim Efendi de Seniha'nın yanlışla sürüklenen macerasının hazırlayıcılarından biri olmuştur.

Muhadarat romanında Sai Efendi kendisine hoş bir keyif veren Calibe Hanımı karşısından ayırmak istemediğinden “konağın idaresi için bir kethüda kadın ve çocuklara nezaret için de bir institutiris getirdi.” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 43) ebeveynlerin çocuklarını eğitme sorumluluğundan kurtulma yollarının en mukaddes görünümlüsü eve özel bir hoca getirtmektir, özellikle de Avrupalı Fransızca konuşan bir hoca. Calibe Hanım'ın(üvey anne) keyfine uyan bir institutiris getirtilir ki bu kadın insafsız, öfkeli, para düşkünü, çocukları sürekli azarlayan hatta onlara fiziksel şiddet uygulamaktan geri durmayan bir mürebbiyedir.

Zalim üvey anne figürünün en uçta işlendiği romanda mürebbiye, üvey annenin gönlünü hoş tutmak adına -aslında bir bakıma işinden olmamak için- çocuklara zalimce davranmaktadır. Bu eserde kurgu gereği mürebbiye, üvey annenin zulüm etmedeki ortağı olması sebebiyle anlatıcı tarafından daha yanlı bir tutum içinde olumsuz özellikleri abartılarak anlatılmış olabilir. Fatma Aliye Hanım'ın, Ahmet Mithat Efendi'nin öğrencisi ve romanda takipçisi olduğunu düşünürsek böyle davranmasının doğal olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmet Mithat Efendi'nin Hüseyin Rahmi'den sonra elinden tuttuğu ve Türk edebiyatına kazandırdığı bir isim de ilk kadın romancımız Fatma Aliye Hanım'dır. Önce Georges Ohnet'den çevirdiği *Meram* romanını gazetesinde “Bir Kadın” imzasıyla tefrika eden Ahmet Mithat Efendi, telif roman yazmak konusunda da onu yüreklendirmiş ve ilk denemesi olan “Hayal” başlıklı romana “Hakikat” başlığı ile ikinci bir bölüm ekleyerek kendisinin ve öğrencisinin imzasını birlikte koyarak *Hayal ve Hakikat* adıyla yayımlamıştır. Ahmet Mithat Efendi gibi bir “üstat” ile kendi adının bir arada bir kitabın üzerinde bulunmasının Fatma Aliye Hanım için nasıl bir gurur vesilesi olduğu tahmin edilebilir. Gazetesinde yayımladığı yazılarla da bir kadın romancıyı yadırgayan okur ve eleştirmenlere karşı Fatma Aliye'yi savunan Ahmet Mithat'ın bu desteği semeresini vermiş ve hemen ertesi

yıl Fatma Aliye'nin ikinci romanı –bu kez sadece kendi imzasıyla yayımlanmıştır. *Muhadarat*'ın, üzerinde imza olmasa bir kadın tarafından yazıldığını anlamak neredeyse imkânsızdır. Çünkü bu roman Fatma Aliye'nin Ahmet Mithat Efendi'yi taklit ederek ve dolayısıyla egemen erkek dilini kullanarak kaleme aldığı bir romandır. (Gökçek, 2012: 34)

Tüm bu olumsuz tutuma rağmen mürebbiyenin kendine has bir odası vardı ve diğer konak çalışanlarından ayrı bir ilgi görürdü. Aile bireyleriyle bir sofraya oturur. “Onlardan başka, çocuklara iyi baksın diye institutrise de birçok elbiseler hediye alıyoruz. Sofrada hep beraber yemek yiyoruz.” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 52) Romanın kötü kişiler kadrosunda yer alması nedeniyle de öğrencileriyle arası kötüdür. Ama bunun romanın temel çatışmasından kaynaklandığını belirtmeliyiz.

Institutris öfke almak için bir gün bir bahane ile evvelce olduğu gibi vurmak üzere elini kaldırdı. Fazıla (evin kızı) kendini müdafaa için geri çekilip:

- Matmazel! Elinizi aşağıya indiriniz. Evvelce sebebini söyleyiniz.

Müstahak olduğumu ispat ettikten sonra o muameleye kalkışınız, demişti. Ve bir defa da Şefik'i (evin oğlu) dövmeye davranınca Fazıla kendisini siper edip dedi ki:

-Ne hakla vurmak istiyorsunuz?

-Sana izahat vermeye mecbur değilim. O benim bileceğim şey.

-Pek yanılıyorsun. Çünkü bundan sonra ben o çocuğu sana dövdürmeyeceğim. Senin vazifen bize dayak atmak değil, terbiyemize bakmak ve ders vermektir. Biz onda kusur etmez isek tekdire bile hakkın yoktur. (Fatma Aliye Hanım, 2012: 63)

Araba Sevdası'nın eğitmeni Mösyö Piyer yalıda sürekli kalmamaktadır, ancak ders vermek için geldiği günler yalının sahibi gibi ağırlanmaktadır. Mösyö Piyer'in yalıda kalmamasının nedenlerinden biri öğrencisinin yetişkin bir delikanlı olması olabilir. Çünkü genel olarak incelediğimiz romanlarda yabancı eğitimciler çocukları küçük yaşta eğitmeye başlarlar. Bir yandan bu küçük çocukları bir dadı gibi

büyüttükleri için çocukların yanında kalmaları daha uygun görülmektedir. Ancak Bihrûz Bey, babasının işleri dolayısıyla eğitim alması gereken yaşlarda şehir şehir dolaşmış dolayısıyla sürekli ve düzenli bir eğitim alamamıştır. Ancak İstanbul'a döndüğünde kendisine öncelikle Fransızca öğretmesi için Mösyö Piyer ile anlaşılır. İkinci dereceden öneme sahip Arapça ve Farsça öğretmek için de iki ayrı hoca tutulur. Babasının ölümünden sonra Arapça ve Farsça hocaları konaktan ayrılır. Ancak Mösyö Piyer'in maaşına zam yapılır. Mösyö Piyer'in konakta maaşına zam yapılarak kalması çok iyi bir hoca olması ile değil, Bihrûz Bey'in mizacına uygun davranması “nabza göre şerbet vermeyi bilen kurnaz bir ihtiyar” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 56) ile açıklayabiliriz.

Mösyö Piyer'in lisan öğretmek, öğrenci yetiştirmek gibi endişeleri yoktur. Bihrûz Bey aylarca Fransızca dersi almasına rağmen henüz üç dört satır okuyup anlayacak düzeye gelememiştir. Mösyö Piyer, ders saatleri konusunda da titiz değildir. “Hemen üç çeyrekten ziyade bir vakitten beri kendisine muntazır bulunan muallim Mösyö Piyer'in en büyük eğlencesi siyasi gazeteleri okumak olmuş idi.”(Recaizade Mahmut Ekrem,2014: 89) Mösyö Piyer için öğrencisi bir para kaynağıdır ve bu kaynağı kurutmamak adına öğrencisini hiç üzmez. Küçük Çamlıca'nın havadar bir köşkünde haftada iki geceyi mükellef bir sofrada ve gayet özenle ağırlanarak geçirmek, vapur ve araba ücretleri dahi ödenerek bunun dışında yüklüce de bir maaş alarak üstelik nerdeyse hiç iş yapmayarak geçinmek fırsatını kaçırmamak için Mösyö öğrencisinin her şeyine göz yumardı. Mösyö için para hatırlı bir dosttu. “Mösyö Piyer bu dostun(!) hatırına Bihrûz Bey'i hoş gördü.” (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 92)

Hem *Muhadarat* romanında hem de *Araba Sevdası* 'nda işlerini kaybetmemek uğruna işverenlerin isteği doğrultusunda tavır geliştiren eğitimciler görülür. Bu bir dereceye kadar kabul edilebilir görünse de neticede eğitimin içeriğiyle uyum göstermemektedir. Fazıla, akıllı ve çalışkan bir kız olduğu için onca ceza ve zulme rağmen o mürebbiyeden piyano çalmayı öğrenmiş ve mürebbiyesinin verdiği ağır

ödevleri yaparak Fransızcasını ilerletmiştir. Ancak zaten bir temeli olmayan Bihrûz Bey, hocasının bu tutumundan ötürü iyice de mağdur olmuş ve bir kazanım elde edememiştir.

Felatun Bey ile Râkım Efendi romanında Felatun Bey'in kız kardeşi Mihriban Hanım'a piyano dersleri vermek için eve gelen bir madamdan söz edilir. Ancak madam hakkında bir ayrıntı verilmez. Fakat ala bir piyanocu olan madam kendisi çalıp Mihriban Hanım'ın babası dinlediğinden Mihriban Hanım "Taş altında bir yılan, kaşları durur divan" şarkısından başka bir şey öğrenemedi." (Ahmet Mithat Efendi: 2014: 23) Aynı eserde yer alan ve daha etkin olarak anlatılan yabancı eğitimci Jozefino, Rakım Efendi'nin cariyesi Canan'a piyano dersi verir. Jozefino çok iyi bir hocadır ancak Canan da çok yetenekli bir öğrencidir. Her anlamda bir kıyasın hâkim olduğu romanda Canan ve Mihriban piyanodaki yetenekleriyle karşı karşıya getirilmişlerdir. Yazar bu kıyaslama üzerinden mesajlarını verir.

Muhadarat, Araba Sevdası ve Kiralık Konak romanlarındaki mürebbiyelerin aksine Jozefino para düşkünü bir eğitimci değildir. Hatta Râkım bu dersin ücretini karşılamayacağından endişe ettiğini dile getirdiğinde Râkım'ın hoş sohbetinin ve dostluğunun yeterli olacağını söyleyecek kadar tokgözlüdür. Aslında Doğu Batı kıyası üzerinden ilerleyen romanda değerler eğitimi üzerinde sıklıkla durulmuştur. Yazar olumlu ve olumsuz okuyucuya göstererek millî değerleri vurgulamıştır. Bu değerlerin kaybı halinde neler olacağını da iki ana tip (Felatun Bey ile Rakım Efendi) üzerinden okura nakleder. Tanpınar bu romanı "Memlekette Tanzimat'la başlayan züppe ve köksüz insanla, memleket şartlarının yetiştirdiği hakiki münevver arasındaki farkı göstermek isteyen bir roman" (Tanpınar, 2003: 455) olarak nitelemektedir.

Eserde olumlu özelliklere sahip olan karakterler bir arada, olumsuz özelliklere sahip olanlar bir arada bulunurlar. Ve iki grup birbiriyle iletişim halinde

değildir. Bu durum Ahmet Mithat Efendi'nin ahlâk anlayışıyla ilişkilidir. Örneğin Canan ile Rakım arasındaki sevgi bağını Jozefino bilir ve kıskanmaz.

Jozefino Canan'a ders vermeye Râkım'ın evine gider ancak orada sürekli kalmaz. Bazı vakitler Rakım ile denk gelirlerse sohbet uzar yemeğe kalması için ısrar edilir, hatta gece yatısına kalması için Canan ısrarcı olur. Canan ile Jozefino arasındaki bağ kuvvetlidir. Canan çalışkan, terbiyeli ve yeteneklidir. Hocasının sözünü dinler. Jozefino da onun hem yeteneğini takdir eder ve geliştirmek için uğraşır hem de Canan'ı kardeşi gibi sever:

Jozefino derslerini Perşembe günlerine tahsis etmiş olduğundan ilk defaki Perşembe günü Rakım Efendi dahi hanesinde bulunup saat on*⁶ üzerleri madam geldi çattı. Canan, gelen hocanın kendi hocası olduğunu görünce madamı kucaklayıp yarı Çerkezce, yarı Türkçe bir yolda beyan-ı memnuniyet eylemişse de Jozefino bir kelime Türkçe anlamadığından o dahi kızı kucaklayıp öperek... (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 51)

Doğulu hayatı ve ev yaşantısını çok merak eden, Türklerin misafirperverliğinden çok etkilenen Jozefino, Râkım'dan bir Kâğıthane gezisi sözü alır. "Türklerin her hali Avrupa'nın her halinden iyidir." diyen Jozefino, Avrupalıları samimiysiz bulur. Kâğıthane gezisinden önceki akşam Jozefino, Râkım'ın hanesinde kalmıştır. Jozefino, Canan'a Râkım hakkında da destek verir ve öğrencisini sık sık yoklar. Çerkez cariyeye hocam deyip saygıda kusur etmese de Jozefino'nun bu mahrem konuları böyle rahatlıkla konuşmasını yadırgar:

*Alaturka saat sistemine göre güneşin doğuşundan on saat sonra, yaklaşık olarak ikindi veya akşamüzeri. (Ed.)

Jozefino: Kız Canan!

Canan: Efendim!

Jozefino: Sen Efendiyi de böyle soyundurursun değil mi?

Canan: Efendim değil mi? Elbet soyunduracağım.

Jozefino: Bari uslu uslu soyunur mu?

Canan: A! Çocuk mu ki uslu uslu soyunmasın?

Jozefino: Onlar çocuktan beterdir. Çocuklar soyunurken tepinir. Böyle bıyıklı çocuklar dahi insanın boynuna sarılır.

Canan: (Hicapla) Aman ustacığım! Söylediğin şu lakırdıya bak!

Jozefino: Ne söylüyorum? Ayıp bir şey mi söylüyorum?

Canan: Ayıp ya! (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 121)

Râkım da eserde yerli eğitimci modeli olarak yer almaktadır. Râkım onca tahsilin ardından Ziklas ailesinin kızlarına haftada bir gün Türkçe dersi vermeye başlar. Râkım'a bu işi ayarlayan arkadaşı her konuda kefilim demişse de, aile içindeki saygınlığını Râkım üstün meziyetleri ve temiz ahlakı sayesinde kısa bir süre içinde kendisi kazanır.

Bir ay müddet zarfında Rakım Efendi'nin Mister Ziklas hanesine peyda eylediği hususiyetin derecesini sorar mısınız? O kadar ki, mumaileyh, familya meyanında yalnız hoca sıfatıyla kabul edilmezdi. Belki familya dostu, ehl-i ırz, edip, mahcup, âlim, kâmil, bir zat olmak üzere kabul edilip hakkında ona göre riayet edilirdi. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 44)

Mister Ziklas Râkım'ın efendiliğinden oldukça memnundur. Kızlarının Râkım ile yalnız başına kalıp ders çalışmasında dahi bir sakınca görmez. "Allah için sizin ırzınızdan, edebinizden, ahlakınızdan pek memnunuz. İlminizden memnun olduğumuz kadar memnunuz." (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 78) Ziklaslar ailece

gittikleri gezilere Râkım'ı davet eder, akşam yemeklerine kalması için bütün aile Râkım'a ricada bulunur.

Râkım hakkında familyaca olan hürmet ve riayete munzam olan ziyade bir muhabbet iktizasınca Râkım bazı kere akşam taamı için dahi bunların hanesinde kalmaya başladı. Hele bir pazar günü familyaca Kâğıthane'ye gidilmiş ve Râkım'ın suret-i refakatinden cümlesi için memnuniyet hâsıl olmuştu. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 54)

Öğrencileri Jean ve Margaret için Râkım, beyefendi, işini çok iyi yapan, kibar bir öğretmendi.

Rakım: Valideniz Misters ile pederiniz Mister'i göremiyorum.

Margaret: Onlar bu akşam yokturlar.

Rakım: Acayip! Siz yalnızsınız ha! Gittikleri yere sizi niçin götürmediler.

Margaret: Siz geleceksiniz diye götürmediler. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 84)

Bahtiyarlık romanının mürebbiyesi Madam Terniye güler yüzü ve tatlı dili ile kısa sürede öğrencileri Mansur Bey ve Nusret Hanım ile iyi bir ilişki geliştirmiş onların hem hocası hem dert ortağı olmayı başarmıştır. Öğrencilerini istediği yola sevk etmek konusunda Madam Terniye'nin başarısı çocuklara ders vermeye gelen Arapça ve Türkçe hocaları tarafından bile kıskanılmıştır. Bu da anlatıcı tarafından bilinçlice kıyas etmek maksadıyla kurgulanmıştır.

Gerek Mansur Bey ve gerek Nusret Hanım hoca efendinin yanına sanki asılmaya giden mahkûm veyahut ematerinin i'lalini yapmaya giden suhte gibi gittikleri hâlde, Madam Terniye'nin yanına

bilâkis bir dost, bir penah nezdine gelen biçâreler gibi gelip sığınır-
lar idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312)

Madam Terniye'nin kendine has bir odası vardır. Çocukların eğitiminden ve bakımından sorumlu olduğu için öğrencileri henüz küçük olduğundan onları kendi odasında yatırır. Bu durum çocuklarla arasının çabuk ısınmasını kolaylaştırmıştır. "Madam Terniye geceleri dahi çocukları kendi nezareti altında bulundurmaya lüzum görmüş olduğundan yataklarını kendi yatak odasına tertip ettirmiş idi." (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312)

Avrupalı mürebbiyeler çocuklara öğrenme ortamı hazırlarken kalıpcı ve şekilci davranmamışlardır. Onlar öğrencilerinin yaşamına nüfuz ederek bir kültür aşılama görevi olarak çalışmışlardır. O sebeple çocuklarla ders dışı vakitlerde de birlikte olmayı önemsemişlerdir. Batılı gibi giyinen, oturan, misafir ağırlayan, hal hatır soran, evlenen ve konuşan çocuklar, lisan öğretilen derslerin değil, onlara bu hayatı öğreten ders dışı vakitlerin ürünleridir. Hatta Madam Terniye aynı odayı paylaştığı bu mini mini yavrularına geceleri Hristiyanlıkla ilgili küçük küçük hikâyeler anlatmakta bir sakınca görmemiştir.

Bu mini mini malûmatçıklar meyanında Madam Terniye'nin çocuklara bir de Hak teala hazretleri olduğu ve onun da mini mini bir oğulcuğu bulunduğu ve bu oğulcuğun bir de anası olup insanlar uğrunda oğlunun canını feda edeceği hakkında verdiği derslere ve 'İşte baba, oğul, valide şunlardır' diye kitaplardan resimlerini dahi göstermesine burada ilişmeyelim. Çünkü çocukların babası Abdülcabbar Beyefendi dahi bunları görmüyor idi bile! (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 313)

Lisan öğretmek, piyano ve gitar çalmayı öğretmek, Avrupa kültüründen haberdar etmek gibi hususlarda mürebbiyelere söylenecek söz yoktu. Aileler çocukları tahsilli olsun diye bu mürebbiyeleri eve getiriyordu; ancak aileler çocuklarını yetiştirme sorumluluğundan el çekince kendi ailesine yabancı çocuklar

yetişıyordu. Çocuklar bir süre sonra anne-babalarından bir söz işitince bu sözleri anlamsız, yetersiz ve çoğunlukla gereksiz bulurlardı.

Nusret Hanım'ın validesi bir lakırdı söyleyecek olsa lakırdısını ham armut gibi ağzına tıkayarak hatta kavgayı pek ileriye vardırıldığı zamanlar ‘ Ben terbiyeyi bir ham Türk'ten almaya muhtaç değilim!’ diye kadıncağızı ağlatmak mertebesinde tahkirlere kadar varır idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 316)

Kendi köküne yabancı çocuklar başlangıçta iyi olsun diye girişilen bir eğitim sürecinin sonucunda hiç hesap edilmeyen sonuçlara bürününce anne-babalar çok geç kalmış oluyorlardı. Aldığı eğitimle ailesine yabancılaşan Seniha ile Nusret Hanım bu noktada benzerlik göstermektedir. İkisinin yönelimlerinin farklı olmasının sebebi eserlerin yazıldıkları dönemlerde mürebbiyeye bakışla ilişkilidir. “Büyükbabası, annesi, hatta bazen babası ona, lisanlarını anlamadığı, hareketlerinden ürktüğü başka cinsten birtakım mahlûkat gibi geliyordu. Biraz Madam Kronski ile anlaşabiliyordu.” (Karaosmanoğlu, 2014: 28)

Annesinden bir söz dahi işitmeye sabrı olmayan Nusret Hanım, evlilik gibi büyük bir karar söz konusu olduğunda da nihai kararı Madam Terniye'ye bırakmıştır. Nusret Hanım'ın zevkini ancak Madam Terniye anlayabilir, ona uygun bir eş adayını ancak o belirleyebilirdi. İncelenen eserlerde pek çok mürebbiye aşk ilişkilerini düzenleyen aracı figürüyle karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Madam Terniye'de Nusret Hanım'a mektup gönderen Senai ile Taksim Bahçesi'nde bizzat görüşerek damat adayı olup olamayacağını değerlendirmiştir.

Mösyö! Her şeyi tahkik eyledik. Hanenizi bile velev ki haricen olsun gördük. Hakkınızda bütün takdirlerimiz, tahsinlerimiz içtima etmiştirler. Siz dahi bizi tanımış ve anlamış bulunduğunuz cihetle bence bu izdivaç takarrur ve tahakkuk etmiş demektir. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 320)

Müşahedat romanında yerli eğitimci olarak karşımıza çıkan Siranuş hem yazar hem anlatıcı olan Ahmet Mithat Efendi tarafından Osmanlı'nın saygın ailelerinde öğretmenlik yapması için yönlendirilir. Siranuş tıpkı Rakım gibi (Felatun Bey ile Rakım Efendi) ders vermek için gittiği bu ailelerin bir üyesi olur. Siranuş'un ders verdiği hanelerden birinin sahibi anlatıcı ile konuşurken Siranuş için:

Birader! İş sizin dediğiniz hududu da geçti, benim dediğim hududu da! Sizin matmazel de o kadar munis, o kadar sevimli olmayaydı! Yalnız bizim hane halkı değil, eşten dosttan birçok kadınlar dahi bu sanatkârın hayranı olmuşlar. Siz de ben de ne desek nafiye. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 345)

Ahmet Mithat Efendi sosyal fayda ilkesini öne çıkardığı eserlerinde halkı eğitmeyi amaçlar. Ahmet Mithat Efendi eserlerinde eğitim meselesini sıklıkla ele almıştır. Eğitimin ne olduğu, hangi yoldan yapılması gerektiği, okulların nasıl olması gerektiği, öğretmen yetiştiren kurumların sahip olması gereken nitelikler, eğitimde usul gibi meseleleri eserlerinde de tartışmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde eğitimle ilgili üç farklı ana hat görülmektedir. Birincisi bilginin bir eğitmen tarafından aktarılmasıdır. Bu eğitmen dadı, hoca ya da mürebbiye olabilir. İkincisi eğitim kurumları aracılığıyla yapılan eğitimidir. Alanlarına hâkim eğitimcilerin önceden belirlenmiş bir plan dâhilinde verdikleri bu eğitimin daha iyi nesiller yetiştirmek ve hemen her öğrenciye ulaşmak gibi artılarını önemsemiştir. Üçüncü yol ise kişilerin özel çabaları sonucu edindikleri bilgilenme yoludur. "Ahmet Midhat'ın şahsi hayatı da daha çok böyle bir gayretin ürünüdür." (Koç, 2009: 389)

Tunuslu bir babanın ve Ermeni bir annenin kızı olarak dünyaya gelen Siranuş, Ahmet Mithat Efendi'nin daha önce eserlerinde işlediği kadın eğitimi konusunda farklılık yaratan bir karakter olması bakımından da dikkate değerdir. Gayrimüslim bir kadın üzerinden kadınların kadınlara has yatılı bir okulda eğitim almaları ve Siranuş gibi hem ahlak bakımından hem de bilgi birikimi açısından kusursuz

hocalardan ders alarak yetismeleri meselesi üzerinde durulmuştur. Önceden evin idaresi ve erkek çocukların ilk öğretmeni olmaları sebebiyle eğitilmelerini gerekli gören Ahmet Mithat Efendi, burada sosyal hayata katılan, kendi emeğiyle geçinen bir kadın portresi çizer.

Siranuş kendi arzusıyla Müslümanlığı seçtikten sonra Refet ile evlenir. Kızcağızın kimsesi olmadığından düğün işlerinde dava evvel ders verdiği ailelerin hanımları kendi kızlarına yardım eder gibi özen ve titizlikle düğün hazırlıklarını yaparlar. “Siranuş ile muarefe peyda eyleyen sair hanımlar dahi hedaya-yı giran-baha ile mühtediye gelini izazda zerre kadar kusur etmemişlerdir.” (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 409)

Metres adlı romanın mürebbiyesi Madam Krike, evin hanımına elbise dikmeye gelen Modist Hezar aracılığıyla okura tanıtılır. Soyu soppu belli asil bir mürebbiye olduğunu, çocukları terbiye etme hususunda ise referansları olduğunu belirtir. Burada çocukları terbiye etme hususunda başarı ölçüsü “muma çevirme” olarak belirtilmiştir. Oysa en geniş anlamıyla eğitim çocuk, genç ya da yaşlı insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır. (Kavcar, 1999: 1)

Osmanlı tarihinde Batılılaşma hareketleri Tanzimat Fermanı’nın ilanından önce başlamıştır. Gelenek ve modern arasında sıkışan yazarlar Batılılaşmanın yanlış örneklerini, milli değerlerin kaybolma tehlikesini ve bu ikiliğin gelecekte yaratacağı tehlikelere eserlerde dikkat çekmeye çalışmışlardır. Her anlamda toplum değişim yaşarken eğitim de bu süreçte her yönüyle sorgulanmıştır. Geleneksel eğitim anlayışıyla eğitim almış “terbiyeli çocuk” Tanzimat sonrasında kendine güveni olmayan, edilgen, biat anlayışıyla yetişmiş damgası yemeye başlamıştır. Tanzimat sonrası artık terbiye metodu, uygulayıcıları ve dolayısıyla sonuçları da değişir.

Çocuklarına Avrupalı bir mürebbiyeden ders aldirmek isteyen aile (Saffet Hanım oğlu Rıfkı Bey'e bir mürebbiye tutmak istemektedir.) Madam Krike'nin eğittiği diğer çocukları muma çevirmiş olmasından hoşnuttur. Aile çocuğu bir batılının yetiştirmesini ve batı tarzı eğitim almasını istese de başarı ölçüsü doğuya özgüdür.

Mürebbiyeler, diğer konak çalışanlarından ayrı tutulmuştur. Tavsiye edilen mürebbiyeyi eve davet eden Firuze Hanım (Rıfkı Bey'in babaannesi) Modist Hezar'ın övdüğü mürebbiyenin gelip kendileriyle görüşmesini, eğer mürebbiye hanım kendilerinden hoşlanırsa kalıp çalışabileceğini belirtir. "Madam Krike'yi siz buraya gönderiniz. Hakkında ettiğiniz medihler onu bize beğendirdi. Gelsin, bizi görsün. Bakalım kendisi de buradan hoşlanacak mı?" (Gürpınar, 1998: 45)

Mürebbiyelik kurumu başlangıçta çok saygı duyulan bir kurumdur; fakat Birinci Dünya Savaşı'na doğru gittikçe yozlaşan mürebbiyeler, ailelerin mürebbiyelere tutumunu da değiştirmiştir. Tanzimat döneminin başlarında rica minnet ile evlere gelip ders veren bu yabancı eğitimciler zamanla eğitimleri sorgulanan bir nevi sınanarak işe alınan bir işçi muamelesi görmüşlerdir.

Ana (Firuze Hanım) ile oğul (Hâmi Bey, Rıfkı Bey'in babası) mürebbiyeyi küçük salona aldılar. Madam'ın terbiyesine verilecek olan Rıfkı Bey çağırıldı, mürebbiyesine tanıtıldı. Hâmi Bey, mürebbiyenin bilgi ve huyunu anlamak için Fransızca sualler sormaya başladı. (Gürpınar, 1998: 72)

Mürebbiyeler, 1914-1915 yıllarına gelindiğinde ise misyonerlikle suçlanan ve her hareketleri tetkik edilen Osmanlı sınırları içinde izinle bile dolaşamayan istenmeyen insanlar olmuşlardır.

1916 yılında, Ankara Duhan Rejisi muhasebecisi olan Yorgiyadis Efendi, İstanbul'a tayini çıkınca yanında çalışan ve

kızlarının mürebbiyeliğini yapan Fransız Jeanne Valence'nin de kendisiyle gelmesi için izin isteğinde bulunmuştur. Konu Ankara Valiliğince Dâhiliye Nezaretine sorulmuş, Nezaret ise konuyu 7 Eylül 1916'da Başkumandanlık Vekâletine iletmiştir. Vekâlet cevabında “Jeanne Valence'nin İstanbul'a gelişi mahzurlu görülmüştür.” Diyerek kızın Ankara'da kalmasına karar vermiştir. (Ulu, 2014: 605)

Mürebbiye romanının mürebbiyesi Matmazel Anjel bir eğitimcinin sahip olması gereken özelliklerden haberi bile olmayan, ahlakî açıdan eksik, çocuklar için doğru bir model olmaktan uzak, eğitim ve metotları hakkında bir satır dahi bilgisi olmayan, sözde çocuklar için getirilmiş; fakat gerçekte evdeki bütün erkeklerle gönül ilişkileri yaşayan düşmüş bir kadındır. Kendisi bile böyle bir evde bu saygınlığa layık görüldüğüne şaşırmış bunu da kadere bağlamıştır.

Mürebbiye Anjel, çocuklara – Nezahat ve Vahip - muayyen saatlerde biraz gramer bilgisi verir. Kaligrafi öğretir. Lektör'den ders verir. Matmazel öğrencilerinin ilerlemesi ile pek ilgilenmemektedir. Bütün bu olumsuz eğitim paydaşlarına rağmen çocuklar birkaç cümle Fransızca konuşmayı öğrenmişlerdir. Bunlar ise genelde evdeki erkeklerin ilan-ı aşk ederken çocukları kullanmalarıyla gelişmiştir.

J'aime (seviyorum.)

Tu aimes (seviyorsun.)

Il aime (seviyor.)

Et mon frere vous aime (biraderim de sizi seviyor.)

Talebesi Nezahat Hanım'ın müfred üçüncü şahsı böyle tas'ifen hem bir de mef'ul-i sarîh ile tasrif eylemesi Matmazel Anjel'in istigrabından ziyade memnuniyetini mucip oldu. Bu memnuniyeti talebesinin öyle bir tasrif-i basitte zamir-i fail yerine bir isim istimal eylemek, buna bir de mef'ul ilave etmek gibi az vakitte Fransızcada gösterdiği terakki istidadından ileri gelmiyordu. Matmazel'in asıl sevindiği cihet, çocuk ağzıyla bir erkek tarafından kendisine şu suretle ilan-ı muhabbet edilmesiydi. (Gürpınar, 2012: 5)

Mürebbiye Anjel'in kendine ait bir odası vardır. Bu oda Dehri Efendi tarafından özenle döşenmiştir ve uzun uzadıya anlatılır. Mürebbiyeye gösterilen titizlik odasındaki döşemelerden bile anlaşılmaktadır.

Yalıda Mürebbiye Anjel'e verilen oda koruya nazırdı. Dehri Efendi bütün hane halkına gösterdiği huşunet-i muamele hilafına mürebbiye hakkında pek ziyade ibraz-ı asar-ı ihtiram eylediğinin bir delil-i alenîsi olmak üzere ona tahsis eylediği odayı ziynet-perest bir kadına hoş görünecek surette tanzim ve tefriş ettirmişti.

Duvardaki havai mavi zemin üzerine yaldız çiçekli, en âlâ nev'inden bir Fransız kâğıdı... Zi-kıymet iki-üç tablo, oymalı maun kornişlerden inen halı perdeler, göbeği beyaz, kitabesi al, nefis bir Uşak halısı, bir kanepa, iki koltuk, bir “şezlong”, bir ceviz yazıhane, kameriyeli tül cibinlikli bir yaldızlı karyola, bir aynalı dolap, bir lavabo, mürebbiyenin odasını oldukça nazar-rüba göstermekte idi. (Gürpınar, 2012: 53)

Ev içinde herkesin korktuğu Dehri Efendi bile Anjel'e karşı kibar ve özenlidir:

Mürebbiye: Efendim buyurduğunuz suret fi-el-vuku muvafık-ı şive ve kaidedir. Racine'nin buradaki hatası bahir... Fakat zaruret-i vezin ve kafiye var...

Dehri Efendi galeyanla: A benim canım! A benim kızım! Zaruret-i vezin ve kafiye için mısraya bir kelime, bir hece, bir harf ilave etmek veya eksiltmek, mazeretiyle şive-i lisanı alt üst etmek, sarf ve nahvı ayaklar altında çiğnemek reva mıdır? (Gürpınar, 2012: 142)

Çarpık ilişkilerin yaşandığı evde ailenin bütün erkekleri Anjel ile aşk ilişkisi yaşamaktadırlar. Bu sebeple de Anjel her birinden ayrı bir ilgi, özen ve saygı görmektedir. Buradaki saygı ve özen Matmazel'in eğitimci sıfatıyla ilgili değildir.

Aile bireylerinin bunca özensizliğine rağmen mürebbiyenin dini inancı sebebiyle çocuklarla aynı odada yatmasına izin vermezler:

Çocukları mürebbiyeleriyle yatırmamasında da mühim bir sebep var. Anjel o kadar mutaassıp bir kız değil, ama neden bilmem karyolasının başı ucunda haçı filan var... çocuklar beraber yatıp kalkarsa göre göre bazı ibadet-i Hristiyanîye öğrenirler... Yalı komşumuz... Efendi'nin hanesinde aynı hal vuku bulmadı mı? Valideleri çocukları bir sabah salibin önünde tapınırlarken görmedi mi? İşte bu halden ihtirazen efendi, çocukları mürebbiyenin yanında yatırmıyor. (Gürpınar, 2012: 149)

Küçük Paşa'nın mürebbiyesi Matmazel Aleksandrin Bujiye, Paşa'nın manevi oğlu Salih'in eğitimi için konağa getirilmiştir. Genç ve sevimli bir Fransız olan mürebbiye küçük yaşta olan öğrencisi Salih ile aynı odada kalmaktadır. Bu durum başta Salih'in hoşuna gitmemişse de sonraları Salih mürebbiyesine alışmıştır.

Salih altı yaşına yaklaştığı esnada, pratik suretiyle Fransızca öğrenmesi ve yedi yaşına gelince okutulması, yazdırılması kararlaştırılarak Matmazel Aleksandrin Bujiye adında yirmi yaşlarında bir mürebbiye bulundu ve Salih, Nazikter ve Nevnihal'den ayrılarak mürebbiye ile bir odada yatmaya memur olduğu gece ağlaya ağlaya uyumuştur. (Tepeyran, 1984: 52)

Matmazel evdeki diğer hanımların hususi işleriyle ilgilendiğinden Salih'in terbiyesi ve talimi yarım kalıyordu. Özellikle Salih'i evlat olarak sindiremeyen Naime Hanım (paşanın hanımı) Salih'in eğitimi aksadıkça bu durumdan memnun oluyor ve Matmazel'i iltifatlara boğuyordu. "Hatta istibdat devrinin memurları, bilhassa mektep hocaları gibi, vazifelerinde gösterdikleri mübalatsızlık nisbetinde Hanımefendinin taltiflerine mazhar oluyordu." (Tepeyran, 1984: 52) Zaten köylü bir ailenin çocuğu olan Salih'in okumaya yazmaya hem hevesi hem de kabiliyeti yoktu. Buna rağmen Matmazel, Naime Hanım'dan gizli olarak Salih'i okutup yazdırmak için çok çaba harcarsa da başarılı olamaz:

Salih, okumaktan, yazmaktan pek sıkılıyor, sıkıştırıldıkça: ‘ Ben yurt sınırlarında kan, köy tarlalarında ter dökmek için yaratıldım,’ demek ister gibi hazin bir durumla kitap, kâğıt üstüne sakitane gözyaşları döküyordu. (Tepeyran, 1984: 53)

Anlatıcı burada kalıtımı işaret ederek ne yapılırsa yapılsın Salih’in genetik olarak taşıdığı özelliklerini reddedemeyeceğini dolayısıyla başarılı bir okur-yazar olamayacağı fikrini öne sürmüştür.

Aşk-ı Memnu romanının mürebbiyesi Matmazel de Courton diğer mürebbiyeler ile kıyaslandığında okuru hayal kırıklığına hiç uğratmaz. Anlatıcının ideal sesi olarak eserde daima sağduyu rolünü üstlenir. Bu başlık altında incelediğimiz eserlere baktığımızda annesini kaybetmiş kız çocukları için mürebbiyeler hem sırdaş hem arkadaş hem öğretmen hem de anne figürlerini doldurmuşlardır. Bunun en olumlu örneğini ise Matmazel Courton ile evin kızı Nihal’in ilişkisinde görmekteyiz.

Matmazel çocukların ev hayatını planladığı gibi, dışarı gezmelerinde de hep yanlarındadır. “Nihal: biz de ne iyi eğlendik. Bilseniz, bugün Matmazel’in bütün tuhafılığı üstünde idi. Bülent’e kendi çocukluğunda tanıdığı bir dilencinin hikâyesini naklediyordu. Ne tuhaf! Ne tuhaf!.. Bu bir ihtiyarmış ki bir büyük parça ekmeği...” (Uşaklıgil, 2013: 72) Çocukların eğitimi yanı sıra bir dadı gibi bakımlarını da üstlenir. “Mürebbiye her seyrandan avdette çocukların elbiselerini değiştirdikten sonra...” (Uşaklıgil, 2013: 78) Özellikle çocuklar annelerini kaybedince aslında görevi olmamasına rağmen çocukların bakımıyla da ilgilenmiştir. Çocuklar annelerini kaybettiğinde Nihal yaşça biraz daha büyük olduğu için kendisine bakabilmekteyse de evin oğlu Bülent henüz çok küçüktü. “Mürebbiye Nihal’den ziyade Bülent’in bir refikasıydı.” (Uşaklıgil, 2013: 69) Çocukları gezdirmek, eğlendirmek için ara ara yalı dışına çıkarır ve onlarla alışveriş yapar. “Ara sıra Mille

de Courton çocukları Beyoğlu'na indirir, öteden beriden bin türlü şeyler almak heveslerine serbest bir cevelan vermek için mağazadan mağazaya dolaştırırdı.” (Uşaklıgil, 2013: 78) Yalının işleyişinden de sorumlu olduğu için diğer çalışanlar Mİl de Courton'a hem saygı duyar hem de ondan biraz çekinir. Hayli kuralcı olan Matmazel'in tembelliğe müsamahası yoktur.

Matmazel de Courton yalı sakinleriyle birlikte oturur yemek yer, çocukların bütün gününü planlar ve kimse bu plana müdahalede bulunmaz. Matmazel çocukları çok sevse de disiplinden ödün vermez. Fakat bu kuru bir disiplin değildir. Çocukların gerekliliğine inandıkları, gelişmeye fırsat buldukları ve zevk aldıkları günlük aktivitelerdir:

Sabahleyin uyandıktan sonra yıkanır, giyinirler; Matmazel de Courton'la beraber aşağıya, yemek odasına inerek sütlü kahvelerini içerler, güzel havalarda bir saat kadar bahçede gezerler, Bülent Beşir ile oynar, Nihal büyük kestane ağacının altında matmazelle oturur, sonra ihtiyar kız hiçbir vakit göğsünden eksik olmayan küçük saatine bakarak haber verir, “ vakit geldi” der, tekrar içeriye girerler ve odalarına çıkarlar. (Uşaklıgil, 2013: 97)

Matmazel ev halkına kısa sürede kendisini sevdirebilir ve olumlu ilişkiler kurar:

Ertesi gün bütün ev halkıyla dost oluyordu. Lisanlarını anlamaksızın, yalnız ona gülerek “Matmazel!” deyişleri için Şakire Hanım'a, Şayeste'ye, Nesrin'e kalbinde derhal muhabbet duymuş; o zaman henüz paytak paytak yürüyen Cemile'yi yerden kaparak hoplatmış; Beşir'in, ortasında küçük bir çukuru, çehresine daimi bir tebessümün dalgalarını seren çenesini okşayarak “Oh! Mini mini siyah mücevher!” demiş idi. Adnan Bey'in terbiyesinden, zarafetinden pek hoşnut idi; hususuyla o, sofrada kendisine karşı takayyüt eserleri göstermişti. Behlül için o kadar sarıh bir meyelan duymamış olmakla beraber muayyen bir soğukluk da hissetmemişti. Fakat bütün bu ev halkının üstünde, hatta Nihal'den ziyade, muhabbeti evin hanımına teveccüh etti. (Uşaklıgil, 2013: 88)

Ailenin diğer üyelerinin gördüğü saygı, özen ve titizlik Matmazel'e de gösterilir. Matmazel ibadetlerinde özgürdür. "Bu pazar, ihtiyar kız, sabah duasında bulunmak için erkenden Beyoğlu'na ineceğini bir gün evvel Nihal'e haber vermiş idi." (Uşaklıgil, 2013: 331) Mlle de Courton'un da kendine ait odası vardır. "...sonra odasına kapanır, soyunmak yıkanmak, tekrar giyinmek için saatlerle orada kalırdı. Bu esnada ihtiyar kızın mahrem hücresi çocuklara, herkese karşı mesdud idi." (Uşaklıgil, 2013: 78) İzinli olduğu vakitlerde özgürce dolaşır, gezer. Çocukların babası Andan Bey'in Matmazel'e güveni tamdır. Ders vakitlerinde titiz olan Mlle de Courton, öğrenme ortamı yaratmak için de hususi bir oda düzenlemiştir. Aslında sadece çocuklara özel bir oda fikri Batı'ya hastır. Böyle bir çocuk odası tamamiyle batılı, çocuğa aile içinde kendisi olma imkânını veren bir telakkinin ifadesidir. Bir eski Türk evinde böyle bir çocuk odası bulunması tasavvur edilemez. (Kerman, 1995: 147)

Yalıda başka hiçbir yere ilişmemek ahdine mukabil, burada bütün isteklerini yapmak için Bülent'e müsaade verilmişti. Bülent te bu müsaadeden yalının hiçbir yerine bir eser-i tahrîb bırakmamak mecburiyetinin intikamını alacak derecede istifade ediyordu. Mini mini bir yazıhaneleri vardı ki babasının bir gün birkaçını aşırıldığı oymacılık aletleriyle kenarlarına kendisine mahsus rişeler hakketmişti. (Uşaklıgil, 2013: 83)

Matmazel de Courton'un bir program dairesinde çocukları eğittiğini belirtmiştik. Burada birkaç nokta daha dikkat çekmektedir. Dakik ve titiz bir şekilde ders programı hazırlayan mürebbiye çocukların bireysel farklılıklarına uygun esnek bir metot kullanmıştır. Nihal ile imla çalışır, piyano temrini yaptırır ardından Nihal'e bir görev vererek Bülent ile ilgilenmeye başlar:

Mlle de Courton Nihal'e yarım saat muntazam imla yazdırmaya, piyanosunda temrin yaptırmaya muvaffak olamazdı; dersler daima sektelelere uğrayan kırık kırık parçalardan teşekkül ederdi; fakat bir gün, bilinemez nasıl, Nihal, o kazazede, derslerden öğrenmiş olarak çıkardı. (Uşaklıgil, 2013: 92)

Nihal'in bu huyunu bilen mürebbiyesi onun mizacına uyan ayrı bir metot geliştirmiştir. Bu sayede canını sıkkan ödevi bırakıp bir diğerine geçerek mekik dokuyan Nihal, sıkılmadan öğrenme fırsatı bulmuştur. Mlle de Courton Nihal'i "canı ne zaman isterse piyanosundan dikiş takımına, dikiş takımından gergefine" (Uşaklıgil, 2013: 87) geçmekte serbest bırakır. Bu durum modern eğitim anlayışıyla paralellik göstermesi bakımından önemlidir. Çocuğun sahip olduğu bireysel özellikler dikkate alınarak oluşturulmuş bir eğitim programı öğrenmeyi olumlu yönde etkiler.

Matmazel de Courton, Nihal'e ev işleriyle ilgili risaleler de okutur. "Bu gün Şakire Hanım'ın mutfağına gireceğim. Geçenlerde ev idaresi kitabımda Matmazel'le birlikte bir İngiliz tatlısının tarifini okumuştuk." (Uşaklıgil, 2013: 227) Nihal'in biricik dert ortağı olan Mlle de Courton Nihal'e önce kendisinin dendiği örgü modelleri de öğretiyordu. "Bu örgüden bir sigara iskemlesi yapılacaktı; Nihal bir yandan yapmaya çalışıyor, bir yandan Cemile'ye -yalıda çalışanların çocukları- ders veriyordu." (Uşaklıgil, 2013: 118) Fransızların kızları terbiye etme metodunda roman okumaları yasaktır. Matmazel evvela kendisine gösterilmek şartıyla bazı hikâyeleri okuması için Nihal'e izin verir. Sınırlı da olsa bu bir kitap okuma özgürlüğüdür. Bazen de Matmazel kendi seçtiği parçaları Nihal'e okur. "Bu gün Nihal'in sakın bir günü oldu. Saatlerle mürebbiyesinin ona okuduğu bir kitabı dinledi." (Uşaklıgil, 2013: 330)

Nihal'in müzik konusundaki yeteneğini geliştirmesinde Mlle de Courton'un payı büyüktür. Matmazel, Nihal'in annesine verdiği sözü tutmuş; Nihal'e gerçek bir anne gibi yaklaşmıştır. Nihal ruhunun buhranlarını piyano çalarak dindirmeye çalışır. *Kiralık Konak* romanında Seniha, Gyp'in romanlarına nasıl sarılmışsa -ruhundaki bütün sıkıntıyı onlarla dindirmeye çalışıyorsa- Nihal de aynı nedenlerle piyanosuna sarılmıştır Böyle sıkıntılı anlarında Matmazel hep yanındadır.

Nihal, bu mateminin arasında onunla beraber ağlayacak birisine ihtiyaç duyar ve o zaman musikinin teselli eden giryelerine koşardı. Bu elim saatlerde parmakları piyanosunu inletecek şeyler bulurdu. ... Bu aletin ruhuyla onun mariz ruhu hüviyetlerini eritip mahveden bir deraguşun vecde giren ihtizarıyla çırpınırlar; sonra birbirini kırarak, birbirini öldürerek son bir ıstıhrap şehiki ile havada derim bir matem zemzemesi bırakarak, bitap, şikeste, mecruh sürüklene sürüklene sanki bir kenara düşerlerdi. (Uşaklıgil, 2013: 322)

Matmazel, iffet sahibi ve dürüst bir kadındır. Adnan Bey'in ikinci eşi Bihter ile Adnan Bey'in yeğeni Behlül arasındaki yasak ilişkiyi sezer, fakat bu durumun Nihal'i çok hırpalayacağını düşünerek kimseye bir şey söylemez. Matmazel, Nihal söz konusu olunca gereğinden fazla duygusal davranabilmektedir.

Bihter, kadınlık önsezisiyle içinde bulunduğu utanç verici ilişkiyi Mlle de Courton'un anladığını fark edince Matmazel'i evden göndermek için elinden geleni yapar. Matmazel, Nihal'in yaşının artık büyüdüğünü ve bir mürebbiyeye ihtiyacı kalmadığını bildirerek yalıdan ayrılır. Ancak merhametli ve vicdan sahibi Matmazel, Nihal ile mektuplaşmayı ihmal etmez. Bihter ve Behlül arasındaki utanç verici ilişki ortaya çıkınca Adnan Bey durumu Mlle De Courton'a bildirir. Vefa sahibi ve yüce gönüllü Matmazel, "kış ibtidasında orada olacağım" (Uşaklıgil, 2013: 511) diyerek kızı yerine koyduğu, gönlündeki boş beşiği dolduran, Nihal'ini yine yalnız bırakmaz.

İncelenen eserlerde karşımıza çıkan tüm eğitmenlerin aile içindeki ayrıcalıklı hallerine, ailelerin mürebbiyelere karşı tutumlarına ve öğrenciler ile mürebbiyelerinin ilişkilerine eserler el verdiği ölçüde değerlendirilmiştir. Kaynağı yabancı olan bu kültürlenme sürecinin olumlu ve olumsuz tarafları üzerinde de eserler veri sunduğu ölçüde durulmuştur. Müslüman bir ailede doğup batılılaşma yolunda kültürel asimilasyona maruz kalan bir nesil kimliksizleşmeye zorlanmıştır. Üstelik bu zorlama aileleri yoluyla olmuştur. Hatta pek memnun kalınması gereken bir süreç, bir ayrıcalık, bir seçkinler eğitimi olarak algılanmıştır. Kendi kültürüne, örfüne, âdet ve geleneklerine uzak, bazen de inanç sistemi değişmiş ve yozlaşmaya yüz tutmuş

kimliksiz bir nesil yetiştiğini gören aileler bu durumdan kendilerini suçlu hissetmemişlerdir. Devlet, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra mürebbiyeleri tam bir tehdit olarak algılamış ve bu faaliyetleri denetim altına almıştır.

4.6. Yabancı Eğitimcilerin Yerli Eğitimcilerle Karşılaştırılması

İncelediğimiz romanların bazılarında yabancı eğitimcilerin yanı sıra yerli eğitimciler de yer almıştır. Bunlar; *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Müşahedat* ve *Araba Sevdası* isimli romanlardır. Bunların dışında ayrıca *Bahtiyarlık* adlı romanda da bu yönde bir kıyas yapılmıştır. İlk iki romanda Ahmet Mithat Efendi bir eğitimcinin özelliklerini sıralamak için kıyaslama yaparak iki yerli eğitimciyi -Rakım Efendi (Felatun Bey İle Rakım Efendi) ile Siranuş (Müşahedat)- tasarlamıştır. Üstelik iki eserde de olay örgüsü bu iki eğitimci üzerine kurulmuştur. Yani bunlar aynı zamanda romanların başkişileridir.

“*Felatun Bey İle Rakım Efendi* bir tip romanıdır. Midhat Efendi birisi gülünç, öteki takdire şayan ve örnek tutulmağa değer iki, insan tipinin portrelerini çizer. Bu iki tip, yaşadıkları devir ve sosyal çevreyle yakından ilgilidir. Felatun Bey, Tanzimat'tan sonra Türk toplumunda türeyen alafranga tipini temsil eder. Rakım ise Midhat Efendi'nin bizzat kendisinin olmaya çalıştığı 'yeni Türk tipidir.' ” (Kaplan, 2004: 84) Her yönüyle bir mukayese romanı olan bu eserde dikkat edilen bir başka nokta da karakterlerin büyük oranda yetiştikleri aile, bulundukları çevre ve okullarda aldıkları terbiyelere bağlı olarak tasarlandığıdır. Bunun için yazar romanın birinci ve ikinci bölümünde bu iki zıt karakteri okura ayrıntılı olarak tanıtır. Biz öncelikle yerli eğitimci sıfatıyla karşımıza çıkan Rakım Efendi'yi incelemeye çalışacağız.

Yoksul bir ailede doğan Rakım, önce mahalledeki Taş Mektep'e gider. On bir yaşından sonra İstanbul taraflarında Valide Rüştîye Mektebi'ne devam eder. On altı yaşına geldiğinde kendini Hariciye Kalemi'ne kabul ettirir.

Rakım büyüdü. Beş yaşında Salıpazarı'ndaki Taş Mektep'e verilip on bir yaşında İstanbul tarafında Valide Rüştîye Mektebi'ne alındı. On altısında oradan çıkıp Hariciye Kalemi'ne kendisini kabul ettirmeye yol buldu. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 26)

Bu kalemde Fransızca öğrenmeye başlar. Râkım bir taraftan da Süleymaniye Medresesi'ne devam eder. Kalemde aldığı Fransızca dersini ilerletmek için Galata'da bir hekime gider. Hariciye Kalemi'nden bir Ermeni arkadaşına Türkçe öğretir ve bunun karşılığında onun kütüphanesini kullanır. Râkım durup dinlenmeden bir yere yetişircesine içinde öğrenme hevesi olan akıllı, çalışkan biridir.

Sabahleyin Süleymaniye'ye medreseye gidip saat dörtte oradan çıktıktan sonra Kaleme, badehu kalemde aldığı Fransızca dersini takviyeyle beraber bu esnada bir kat daha ileriye gitmek için Galata'da bir hekime giderek akşam saat birde hanesine gelen ve ba'de't-taam Kazancılar Mahallesi'nden Beyoğlu'na çıkıp yine Hariciye Kalemi'nde refiki bulunan Ermeni'ye Türkçe okutmak ve Bu hizmete mukabil onun birçok Fransızca kitaplarını karıştırmakla vakit geçiren bir çocuk... (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 26)

Râkım Efendi pek çok konuda bilgi sahibidir. Genç yaşında her fırsatı eğitimi yönünde kendini geliştirmek için kullanır. Râkım Efendi'nin aldığı eğitim öyle herkesin alabileceği bir eğitim değildir. Arapça dilbilgisinden mantığa, hadis ve tefsirden fıkıha, İran Edebiyatı'nın seçkin eserlerinden fen bilimlerine, coğrafya, hukuk ve tarihten devletlerarası anlaşmalara kadar hemen her konuda bilgi sahibidir. Özellikle Fransızca romanları, şiirleri ve tiyatro eserlerini severek okur, öğrenir.

Arabîden sarf ve nahiv filandan maada Risale-i Erbaa'yı şerhleriyle beraber layıkıyla gördü. Hele mantık cihetini Tasdikât hitamina kadar pek kuvvetli tahsil eyledi. İlm-i hadis ve tefsirde oldukça behre kazandı. Fıkıhı dahi gözden geçirdi. Farisî'den Gülistan ve Baharistan ve Bostan ve Pend-i Attar ve Hafız ve Saib'i tekmiil etmekten kat'-ı nazar en müntehab parçalarını ezber dahi eyledi. Fransızca 'ya gelince: Bir kere lisanda rûsuh peyda eyledi. Badehu

Galata'daki dostundan hikmet-i tabiiye, kimya, teşrih-i menafîü'l-azayı oldukça tahsil edip Beyoğlu'ndaki Ermeni dostunun kütüphanesinde dahi coğrafya, tarih, hukuk ve muahedat-ı düveliyeye dair lüzum derecesinin fevkinde dahi malumat topladı. Hele okuduğu Fransız romanlarının ve tiyatro namelerinin ve eş'ar ve edebiyatının âdeta nihayeti yok gibiydi. İki gece kendisinde kalmak üzere bir kitabı hanesine götürmek için müsaade alabilecek olsa onu yalnız okumakla iktifa etmeyerek en güzel parçalarını istinsah dahi ederdi.” (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 27-28)

Kendisini genç yaşında bu kadar donatan ve fakirlikten gelen Râkım, bir gün emeğinin karşılığını alma vakti geldiğinde kazandığı ilk para için gözyaşı dökerek kadar duygulu biridir.

Rakım Efendi'nin ilk öğretmenlik deneyimi yukarıda sözünü ettiğimiz kendi yaşıtı bir arkadaşına Türkçe öğretmektir. Bunun karşılığında aklına para getirmemiştir. Ancak Rakım'ın para kazandığı ilk öğretmenlik görevi ise İngiliz bir ailenin kızlarına haftada bir gün Türkçe dersi vermekle başlar.

Bu ikinci iş İngiltere'den yeni gelerek Asmalımescit sokağında bir haneye yerleşmiş olan oldukça kibar bir İngiliz familyası nezdinde görülecek iş idi. Lakin iş ne olduğunu Rakım bilmez idi. Yalnız bir dostu kendisi için oraca görülecek bir iş olduğunu haber vermiş olduğundan ale'l-amyâ gitmiş idi. Vardı, dostunu dahi orda buldu. Meğer iş denilen şey İngilizlerin iki nefer kızına haftada birer gün Türkçe ders vermek imiş.” (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 34-35)

Rakım çalışma konusunda ne kadar gayretli ve atılgan ise emeğinin karşılığı olan parayı istemede o kadar çekingen olduğundan ders ücretini ona bu işi teklif eden arkadaşları belirlemiştir. “ Kendisi aylık haftalık filanlık için şakk-ı şefe etmemmiş olduğu halde dostu her defası için birer İngiliz lirası ayak teri takdim olunacağını arzla, kabulü için İngiliz tarafından rica eyledi.” (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 35)

Yerli eğitimcilerin ücret talep ederken bile çekindiklerini görüyoruz oysa yabancı eğitimcilerin ders dışı yapacakları her hizmet için ayrıca para talep ettiklerini görüyoruz. Doğu kültür dairesinin bildikçe artan tevazuuna karşı Batı kültür dairesinin bildikçe yukarı kalkan başı işlerine bakış açılarında bile karakterlerin tutumlarını etkiliyor. Yukarıdaki pasajda Rakım'ın kendisine ait olan parayı rica minnet utana sıkıla kabul ettiğini görüyoruz. Oysa Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* adlı eserinde çocukların ders dışında bakımlarıyla ilgilendiği için fazladan ücret talep eden bir institutris görüyoruz:

Fazıla ile institutris konuşmaktadırlar:

-Ben sizi bu kadar okuttum, tahsil ettirdim, her bir umurunuz nezalet ettim.

- Tedris etmek vazifenizdir. Biz de çalışmakta kusur etmedik. Bununla beraber ben yine o hususta nankörlük etmem. Fakat bakmak cihetine gelince ondan bana pek övünmeyiniz.

- Ne için? Bir institutrisin vazifesi olmadığı halde ben sizin saçlarınızı taradım. Elbisenizi giydirdim.

- Buraya geldiğinizde sekiz lira maaş istediniz. O vezaifi de yüklenmeniz şart konularak iki lira fazla verdiler. Siz de maalmemnuniye kabul ettiniz. (Fatma Aliye Hanım, 2014: 64-65)

Tekrar Rakım'a dönecek olursak, Rakım Efendi her yönüyle başarılı her anlamda örnek bir eğitimcidir. Geçmişinde en ufak bir pürüz yoktur. Girdiği her ortamda güven kazanan, aileden sayılan, sevilen, sözüne kıymet verilen biri olur. Aldığı eğitim, kendisine kattıkları onu her anlamda geliştirir ve işine sadakati bilgisi görgüsüyle birleşince Rakım'a bütün kapılar açılır.

Ahmet Mithat Efendi eğitim meselesine çok kafa yormuştur. Üstelik de bunu en geniş çerçevede düşünmüştür. İlk eğitimin ailede başladığına inandığı için ebeveynlerin eğitim konusunda hassas olmalarını hem teorik yazılarında hem de temsili olarak romanlarında işlemiştir. Aile eğitimi, çocuğun ilk eğitimi, bulunduğu

sosyal çevre, okuduğu kitaplar bunlar hep küçük yaşta şekillenen kişiliği doğrudan etkileyecek önemli paydaşlardır.

Ahmet Mithat Efendi insanların doğru yönlendirilmesi gerektiği üzerinde sıklıkla durmuştur. Üstelik bu eğitim sadece erkeklerin eğitimi de değildir. Kadın eğitimi konusunu sıkça dillendirmiştir. Avrupa’da yayılan feminist rüzgârın özellikle eğitilmiş kadınlar arasında bulacağı yankıdan endişe duyar. Osmanlı kadınlarının eğitimi nasıl olmalıdır? Babalar kız çocuklarını nasıl eğitmelidir? Böyle sorularla tasarladığı eğitim modeliyle ilgili ipuçları verir. Kadınlar eğitim almalıdır, ancak bu eğitimin sınırlarını erkekler çizmelidir. Osmanlıda eğitilmiş kadın biraz Fransızca bilmeli, biraz okuyup yazabilmeli, daha çok ev idaresinden anlamalı ve çocuklarını iyi yetiştirecek bilgiye sahip olmalıdır. Kadınlara sınırlarını yine erkeklerin belirlediği bir hak, özgürlük ve bilgi alanı sunmaktadır. (Argunşah, 2013: 1)

Kadının sosyal hayata girmesi, ekonomik anlamda özgürlük kazanması ve ferd olma bilincini kazanması süreci Batı toplumunda da Osmanlı toplumundakine benzer bir süreç işlemiştir.

Batı toplumunda kadın Hristiyanlığın etkisiyle erkeği günaha teşvik eden bir unsur olarak görülüyordu. Bu nedenle Rönesans’a kadar kadın sürekli ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmiştir. Ancak Rönesans ve ardından Sanayi İnkılâbı kadınlar için önemli dönüm noktaları olur. Çünkü bu inkılâplar, ülkenin ve toplumun kalkınmasında kol gücünün yerine akıl ve zekâ gücünü koyar. Böylece kadınlar da artık kendilerine kamusal alanda yer açmaya başlarlar. Kadınlar, çalışma hayatında ilkin fabrika işçisi olarak görünürler. Fakat zamanla nitelikli eleman gücünün önem kazanmasıyla eğitilmiş kadın fikri öne çıkar. Almanya, Fransa ve İngiltere’nin başını çektiği batılı devletlerde başlayan kadın hareketi ve kadının eğitilmesi fikri XIX. yüzyıl içinde iyice olgunlaşır. (Deniz, 2001: 5)

Kadının eğitilmesi ve sosyal hayata girmesi bir sonraki evrede feminizm hareketini doğurmuştur. Fakat Ahmet Mithat Efendi bu hareketin bir kandırmaca olduğunu belirtmiştir. İslamiyet'in kadınlara sunduğu haklar uygulamada yer bulamamıştır. Aynı durum Avrupa için de söz konusudur. Avrupa'da kadınlara saygı gösteriliyormuş gibi yansıtılsa da gerçekte kadınlar çok az hakka sahiptir. "O, evlenmeden önce babasına evlendikten sonra ise kocasına itaate mecburdur. Kadın, kendi sahip olduğu serveti bile kendisi idare edemez. Bu haksızlık o derecededir ki kadının adı bile yoktur." (Deniz, 2001: 1)

Otuz seneden beri matbuatımız dahilî olsun, haricî olsun az çok ehemmiyet götürebilecek mebahisten memnu tutulduğu cihetle Avrupa'nın bu yoldaki terakkiyat-ı fikriyesine Fransızca bilmeyenler vakıf olamamışlardır. 'Feminizm' denilen mebhas-ı nisvan Avrupa kadınlarını öteden beri dıñar olageldikleri pestane bir mazlumiyetten kurtarıp hukuk-ı insaniye ve medeniyeye lâıık ve nail etmek gayret-i merdanesinden ibarettir ki, Avrupa'yı yalnız zahiren tanıyanlar için böyle bir gayrete şaşmamak kabil değildir. Zahir hâlde kadınlara bu kadar hürmet ve riayet, gösterilsin de hakikat-i hâlde o kadınlar pest görülsün. Mazlum görülsün, buna imkân verilir mi?

Hâlbuki böyledir. O görülen hürmet-i zahire âdeta adam aldaticılıktan ve daha doğrusu kadın aldaticılıktan ibarettir.

Bizim medeniyet-i İslâmiyemizde bir kadın bıdaından maada her hukukuna malik olduğu hâlde hiçbirisine lâıık görülmeyerek erkeğin keyfine tâbi kalması nasıl inanılamayacak bir hâl ise Avrupa medeniyetince dahi kadının bir ihtiram-ı tam içinde tutulduğu görülmekteyken hakikat-i hâlde hemen hiçbir hakka malik olmaması bu derecelerde inanılamayacak olan ahvaldendir. Meselâ Mehmet Efendinin bir kızı olur. Kız oldukça adı 'Matmazel Mehmet' olur. Ahmet Efendiye tezvic olunduğu zaman babasının ismi zail olarak 'Madam Ahmet' olur. Vakıa onun meselâ Fatma gibi bir ismi de vardır, ama 'küçük isim' denilen o isim ile kendisini ancak en yakın akrabası çağırabilirler. Asıl ismi kocaya varmak ile kaybettiği baba isminden sonra bir de koca ismidir. Demek ki kadının ismi bile yoktur. Babasından drahoma namıyla ne kadar para getirirse getirsin, sair akrabasından ne kadar miras yerse yesin, eğer hin-i izdivaçta 'tefrik-i servet' mukavelesi akd olunmamış ise kadın kendi servetine malik sayılamaz.

Herhâlde kocasının tasdiki olmaksızın hiçbir mukaveleye, hiçbir senede imzasını koyamaz. Kocasını kendisini her nereye götürecektir olsa 'gitmem' diyemez. Bir itaat-ı mutlaka ile itaata mecburdur. (Ahmet Mithat Efendi, 1999: 101-102)

Eğitim modelinin genişlediği roman ise *Müşahedat*'tır. Burada Ahmet Mithat Efendi yerli eğitimci Siranuş üzerinden kadınların eğitimiyle ilgili yatılı okullar hayal etmektedir. Bu okullarda Siranuş gibi, Rakım gibi her bakımdan ahlaklı, vicdanlı bilgisi donanımı yüksek hocalar çalışacaktır. Hem eğitilmiş hem de istenildiği gibi eğitilmiş kadınlar yetişecektir. Üstelik bunun ciddi bir ihtiyaç olduğunun da altını çizer. İşte o zaman mürebbiyelere ihtiyaç kalmayacak eğitim belli bir denetim altında ve yerli bir kimlikle sınırlı bir modernizm doğrultusuyla ilerleyecektir.

Sanki siz bunları sırf hülya mı zannediyorsunuz? Böyle bir mektep Osmanlı kibar familyaları için yalnız arzudan ibaret değildir. Bir ihtiyac-ı sahih mertebesinde. Etfal-i inas için mekatib-i bitidaiye ve rüştiye varsa da bir mekteb-i âli yoktur. Fıkdanın tesiri de her yürekte yer tutmuştur. Hudaâlim iki sene geçmez, şimdi hülya gibi hikâye ettiğiniz şeylerin hakikat olduğunu siz de görürsünüz, âlem de görür! (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 378)

Yine *Jön Türk* romanında Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitimiyle ilgili fikirlerini açıkça dile getirdiğini görüyoruz.

Her şey de ifrat da fenadır, tefrit de! Kızları esen yellerden esirgemek gayretiyle kafesler derununda kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir bir hürriyet-i tabiiye ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da. Bu sebest-i tabîi halinde gezip yaşayan kuşlar da vakıa gûnagûn tehlikelere maruzdurlar. Kendilerinden daha kuvvetlileri elinde zebun ve makhur kalırlar. Fakat kafesteki kanarya bir an için kapısını açık bulur da karşıdaki ağacın dalına kadar gidip konarsa en aciz, en miskin kuşların taarruzlarından bile kendisini müdafa edemez. Şu kadar ki kanaryamıza idman vereceğiz. Kendi kendisini müdafaaya muktedir olmak için, cesaretlendireceğiz diye mevzu-i asliye ve tabiiyesinden çıkaracak olursak vakıa bir zamana

kadar bu sevimli kanaryayı bir atmaca olmuş zann-ı batılına düşersek de o herhalde nazik bir kanarya olmak tabiatından harice çıkamamış olduğundan ‘ Ben bir atmacayım’ cesaretiyle saldırdığı kuşlar pençesinde yine makhur olur ve böyle istidad-ı tabiîsi haricine çıkmış olmak gayretiyle saldırdığı için düşar olduğu felaketine acıyanlardan ziyade gülenler hak kazanır. (Ahmet Mithat Efendi, 1999: 56)

Rakım Efendi’nin öğretmenlikteki başarısına dönecek olursak elbette okurdan bir takdir daha kazanacaktır. Yaptığı işe sadakatle bağlı vicdanıyla hareket eden Rakım kısa sürede öğrencilerini ilerletmiştir. İngiliz öğrencileri Margaret ve Jean bir ayda dört ders ile Türkçelerini ilerletmişlerdi. Burada Rakım’ın bir tarz geliştirdiğini de görüyoruz.

Eğitim ciddi bir meseledir. Onun kendine has bir metodu olması gerekir. Ahmet Mithat Efendi eğitimde yeni usullerin geliştirilmesi gerektiğini düşünür. Artık köhnemiş eski usullerle yol alınamayacağının farkındadır. Eğitimin modernleşmesinin Rakım modelinde öğretmenlerce sağlanmasının gerekleri üzerinde durmuştur. Bu sebeple Rakım’ın metodunu da uzun uzadıya anlatmıştır:

Öte tarafta İngiliz kızlarına dahi devamı bir aya varmış ve bu bir ayda ita eylediği dört ders ile kızlara yalnız ‘elif, be’ gibi huruf-ı hecayı değil, ‘elif, elif, be, be, be, ilâhirihi’ enva’-ı huruf-ı hecayı bellettikten ve bunların hangisi kelimenin vasatınave hangisi sağa ve sola geleceğini anlattıktan sonra fazla, ‘elif, vav, he, ye, harflerinin Türkçe harf-i med ve zamme ve fetha ve kesre iâşretlerinin dahi hareke olduklarını ve bunların memuriyetlerini bi’t-tefhim ‘baba, kuzu, küpe, tûti’ gibi kelimatı imlâ dahi ettirmeye başlamış idi.

Demek oluyor ki Rakım, usul-i tedris için kendisince bir yol açmış idi.

Evet, öyle idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 40)

Yazar Rakım’ın başarısını iyice ortaya koymak adına kıyaslamaya gidiyor. Zaten her manada bir mukayese peşinde olan bu romanda yazar bir başka eğitimcinin Rakım’ın başarısına ulaşamayacağını belirtir.

Bunlar her ders günleri hocalarından kırk elli kadar Türkçe kelimatı sorarak ve bir deftere kaydederek ezber ederlerdi ki, şu halde çatara patara lisan dahi tekellüm etmeye başlamışlar idi. Hele kıraat ve kitabet hususunda başkalarının başka hocalardan bir senede öğrenemeyecekleri miktarı bunlar öğrenmişler idi. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 54)

Dersler ilerleyip yaklaşık altı ayı bulduğunda Rakım'ın öğrencileri bir Türk ile sohbet edebilir hale gelmiştir. Bu Türk, romanın diğer ana karakteri Felatun Bey'dir.

Rakım: Nasıl, bari epeyce buldunuz mu?

Felatun: (Hala o mübarek tebessümle) Hanımların zekâvet ve dirayetlerine söz ister mi? Fakat birader ben bu derslerin içinde bazı şeyler görüyorum da bir mana veremiyorum. Ezcümle şu elifbada bu p,ç,j harfleri var mı ya? Biz mektepte iken elif, be, pe, te, se, cim, ha, hı, dal, re, ze, sin, şin diye okuduk. Bunları görmedik. Bunlara ne isim vermeli?

Jean: Evet muallim efendi! Felatun Efendi öyle söyledi. Bizim zihnimiz şaşırdı.

Rakım: Hayır efendim! Bunda zihin şaşıracak bir şey yok. Felatun Beyefendi ra'na bilirler, ama birdenbire zihinlerine gelmedi. Vakıa beyim, mektepte biz buyurduğunuz gibi okuduk. Ama bizim okuduğumuz elifba yalnız Arapça içindir. Türkçe için ise ondan daha fazla birkaç harfe ihtiyacımız vardır. Meselâ ' paşa, çavuş, müjde' yazacağımız zaman nasıl yazarız? Elbette bu harflere muhtaç olmaz mıyız? (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 42)

Eğitimin yarattığı kutupluluğun insanları ne kadar farklı uçlara taşıyabileceğini görüyoruz romanda.

Romanı terakkiye hizmet anlayışıyla yazan Tanzimat romancıları, ister istemez Batı'dan yararlanmanın yolu ve ölçüsü sorununu romanda gündeme getirmiş oldular. Kendilerini geleneklerine bağlı uygar birer Müslüman olarak gören bu Osmanlı aydınlarına göre hem Batı örneğine bakarak çağdaşlaşmak hem de dinine bağlı bir

Osmanlı kalmak mümkündü. Doğu ve Batı değerleri arasında bocalamak, bir ikileme düşmek pek söz konusu değildi. (Moran, 2009: 20)

Bir uçta bütün hünerleri toplayan, çağdaş ve dinine bağlı, imrenilen Rakım, diğer uçta yadırganan, alay edilen ve hep kaybeden Felatun. Yazar bilerek Felatun'u küçük duruma düşürüyor, ama bu noktada da ileri gittiğini anlayınca hemen araya giriyor ve Felatun'un o kadar da bilgisiz olmadığını ancak Rakım'ı gözden düşürmek için alfabeyle ilgili bile yanıldığını dile getiriyor.

Her ne kadar Rakım eserin kusursuz karakteri gibi görünse de Felatun Bey'in tasarısının daha ince olduğunu görebilmekteyiz. Bu ironi sayesinde okur, Felatun Bey'e kızmaktan ziyade onun düştüğü bu hallere acır ve çoğunlukla güler. Burada Ahmet Mithat Efendi'nin geleneksel anlatım tekniklerini henüz terk etmediğini de görmek mümkün. Felatun Bey'in içine düştüğü komik durumlarda karşımızda âdeta bir meddah vardır. Tabii bu bilinçli tutum sayesinde Rakım'ın farkı da iyice ortaya çıkmış oluyor. Bu açıdan Felatun eserde vakaların ve kişilerin gerçek değerlerini ortaya çıkarmak için özellikle ve incelikle yaratılmış anahtar bir karakterdir.

Eğitimin bir turnusol kâğıdı gibi ayırdığı iki tipin romanında yazar, dengeyi iyi kurmak adına olsa gerek Felatun'un da aklını başına getirerek vakayı sonlandırıyor. Felatun Bey'e kızamamamızın sebeplerinden biri de zaten yazarın maksadında gizlidir. Felatun'un masumiyeti biraz da dönemin koşullarıyla ilgilidir. Batılılaşma meselesi yeni yeni sorgulanmaktadır. Bu süreçte batılı olma adına yapılan hamleler ya da ufak tefek yanlışlar henüz kişilerle sınırlıdır. Tıpkı Felatun örneğinde olduğu gibi şahsi hayatta karşılaşılan abartılı, komik, gülünç hallerden ibarettir. Batılılaşmanın doğurduğu köksüz tüpler ise daha sonraki romanlarda belirginleşmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, 1885 yılında *Letaif-i Rivayat*'ın dört cüzünü daha neşreder: *Bahtiyarlık*. *Cinli Han*, *Obur*, *Bir Tövbekâr*. Bunlardan *Bahtiyarlık* roman tarihimiz içerisinde iki bakımdan önemlidir. Birinci olarak bu roman, genellikle edebiyat tarihlerimizde Nabızade Nazım'ın *Karabibik*'i gösterilse de ilk köy romanıdır; romanın iki kahramanından birinin (Şinasi) hayatının önemli bir kısmı bir köyde ve köylüler arasında geçer. İkinci olarak bu romanda yazar, alafranga tipin Felatun Bey'e göre daha gelişmiş bir örneğini çıkarır karşımıza. Senai, kurnazlığıyla sadece kendisine değil çevresine de zarar vermesiyle Felatun Bey'e göre daha olumsuz bir tiptir. Felatun Bey romanın sonunda yaptıklarından pişman olurken Senai tam tersine kendisine miras kalan serveti tükettikten sonra dolandırıcılıkla yeni bir servet ediniş Avrupa'ya kaçar. Ayrıca Batılı hayat tarzına ilişkin davranış kalıpları Senai'de Felatun Bey'deki gibi eğreti durmaz. Onun da Felatun Bey gibi gülünç tarafları vardır, fakat o aynı zamanda iticidir de. Senai, Berna Moran'ın üzerinde durduğu "aptal, cahil ve gülünç" ilk alafrangalarla "okumuş, zeki ve tehlikeli" alafrangalar arasında Süruri Efendi'ye göre biraz daha sonrakilere yaklaşmış bir geçiş dönemi alafrangasıdır. (Gökçek, 2012: 28)

Yazarın gerçek amacı züppe tipiyle alay etmektir diyemeyiz, çünkü züppenin kılık kıyafetini, alafrangalığa özentili davranışlarını, gülünçlüğünü ortaya koymak amacı ikinci planda kalır romanda. Yazarın ortaya koyduğu temel karşıtlık Felatun Bey ile Rakım Efendi'nin temsil ettikleri tembellik ve israf ile çalışkanlık ve tutumluluk arasındadır. (Moran, 2009: 48)

Râkım Efendi Jean ve Margaret'in yanı sıra cariyesi Canan'ı da eğitmeye başlar. Sadece öğretmenler, eğitim metotları kıyaslanmaz öğrenciler de kıyaslanmaktadır. Kıyaslama yapabilmek için İngiliz kızlarla aynı anda eğitime başlar. Canan'a alfabeyi öğretir. Roman boyunca her yanılla ideal olan Rakım'ın cariyesi de mükemmeldir. Oldukça zeki olan bu Çerkez cariyeye İngiliz kızları daha ilk günden geçer.

Şu kadar var ki Canan'ın İngiliz kızlarını geçeceği daha ilk haftasında anlaşıldı. Zira Rakım her gece Canan'ın yanında bulunup kız ise layıkıyla öğrenmiş olduğu dersin tecdidi istidasında bulunduğundan zaruri tecdide mecbur olurdu. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 40)

Lakin Canan bunlara kıyas edilmez. Bir ay müddet içinde Canan dört beş heceden ibaret kelimeleri yazabildikten mâadâ bunları ‘ benim, senin, onun, bizim, sizin, onların’ edat-ı izafetleriyle dahi birleştirebilirdi.(Ahmet Mithat Efendi, 2014: 41)

Ha! Canan’ın Türkçesinden bir hayli zamandan beri malumat vermedik. Canan âdeta olur olmaz şeyleri kendisi kaleme almaya ve hemen her yeni kitabı okuyup anlamaya başladı. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 65)

Rakım çok zeki olan cariyesine Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca dersleri vermektedir. Aslında Canan Fransızca öğrenmek istemez, fakat piyano hocası Jozefino ile iletişim kurmak için istekli olmasa da çok hızlı bir şekilde Fransızca öğrenir. Rakım’ın bütün bu dilleri öğretmesi büyük bir başarıdır. Tabii bu da tesadüfi değildir. Bu başarının ardında Rakım’ın aldığı eğitim vardır. Bundan yukarıda söz etmiştik.

Rakım Efendi çok iyi terbiye aldığı için erdemli bir aile içinde yetiştiği için girdiği her yeni ortamda çok kısa sürede güven kazanır. Aldığı eğitim de bu hususta etkilidir.

Mister ve Misters Ziklas, Rakım ailelerine girdikten sonra bir süre onu gözlemlerler ve çok kısa sürede Rakım ‘familya dostu, ehl-i ırz, edib, mahcup, âlim, kâmil bir zat’ olarak kabul edilir. Kızlarını evlerinde Rakım ile yalnız bırakacak kadar ona güvenirlere. Burada Ziklas ailesi de olumlu bir batılı aile tipi olarak dikkate değer bir seçimdir. Batı’nın doğuyu geri kalmışlıkla hor gördüğü ve cehaletle damgaladığı bir çağda, Ziklas ailesi, Osmanlı topraklarına yerleşmiş, doğulu hayatı merak eden, doğu insanına önyargı beslemeyen olumlu bir örnektir. Ahmet Mithat Efendi’nin örnek alınması gereken batılı tip olarak sunduğu bu aile hem kurgu gereği hem de eserin mesajı gereği olumlu diğer tiplerle iletişim halinde sunulmuştur okura.

Bir gece dersten sonra kızların valideleri ve pederleri dahi hazır olduğu halde konuşulurdu. Nasılsa Rakım sözü Felatun Bey üzerine getirip bir hayli vakittir kendisini görememekte olduğunu dermeyeran eyledi.

Misters Ziklas: Rakım Efendi! Burada o zatın artık ism-i şerifini yâd etmekten sizi ve çocuklarımı men etmek isterim. Çocuklar zaten men olundular ya!

Rakım : (Fena halde bozularak) Sebebini sorabilir miyim efendim?

Kocası Ziklas: Hayır efendim! Soramazsınız! Hatta bu yakında kendisini görmemekte olduğunuzu beyan edişinize dahi teşekkür ederim. Demek oluyor ki, siz kendisini yalnız burada görmüşsünüz.

Rakım: Evet efendim!

Mister Ziklas: Tamam! Allah için sizin ırzınızdan, edebinizden, ahlakınızdan pek memnunuz. İlminizden memnun olduğumuz kadar memnunuz.

Rakım: Hüsn-i teveccühünüze teşekkürler ederim efendim. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 78)

Yazar romanda Rakım ile Felatun'u benzer durumlar içinde nasıl davrandıklarını göstererek Rakım'ın iyi taraflarının iyice ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

Bu iki adamı karşılaştırmak amacı yapıtın kurgusunu da belirler. Romanın olaylarını dizerken basit bir yöntemle başvurur Ahmet Mithat. Felatun ile Rakım'ı benzer durumlar ve olaylar içine yerleştirerek aralarındaki farkı belirtmek yöntemidir bu. (Moran, 2009: 50)

Delikanlıların hali ekseriya tiyatrodaki malum olur. Felatun Bey'i tiyatrodaki görenler, familyadan addolunan kadınlar locasına girip de bir kimseye merhaba dediğine tesadüf etmemişler ve daima sahipsiz veyahut herkesi kendisine sahip tanıyan karıların localarında kahkahlarla, kihkihlerle meşgul bulmuşlar idi. Baba Rakım ise, yalnız bir duhuliye bileti alarak tiyatrodan içeri girer ve ondan sonra localarda mevcut huzzarı lede't-tahkik, meselâ G. Bey ve emsali kibarın localarına uğrayarak hangisine selam verecek olsa ' Maşallah Rakım Efendi oğlumuz, buyurunuz bakalım! Sizin için de yerimiz vardır' diye kendisine yer gösterirler idi. Koca Rakım, ilk girdiği locayı kendisine

makar ittihaz eyledikten sonra perde aralarında sair localarda bulunan familyalara dahi merhaba demek için bi'l-istizan gittiği zaman kendi bulunduğu loca halkı, gıyabında, ‘ Lakin şu çocuk ne kadar kendi halinde bir şeydir! İşreti yok, kumarı yok, bir vukuatı yok! Allah için kız gibi bir delikanlıdır derler idi.’ Hatta tiyatrodan çıkıldıktan sonra ertesi ve daha ertesi günler familyalar arasında söz geçip de Rakım’ın o gece kendi localarında bulunduğu bahsolundukça, oralarda dahi yine hakkında bu gibi sözler söylenir idi. Hani ya demek isteriz ki, gerek Mister Ziklas ve gerek karısı Misters Ziklas, Rakım hakkında böyle pek çok sözleri işitmiş ve söylemiş olan takımdandır. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 80)

Bu romanda Rakım ile karşılaştırılabilecek yabancı eğitimci Jozefino’dur. İstanbul’da pek çok saygın ailelerin kızlarına ve hatta cariyelerine piyano dersi veren bu madam da başarılı bir eğitimcidir.

Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında iyi karakterler aynı çevrede kötüler de kendi aralarında aynı çevrede toplanırlar. Jozefino, Rakım ile dostluk kurabilmek için Canan’a ücretsiz ders verir. Canan’ a para almadan ders vermesinin nedenlerinden biri de Rakım’ın komşusu olan beyin cariyelerinin “havayî-meşrep” oldukları için öğrenemediklerini ispat etmektir.

Jozefino, akıllı, teklifsiz, cesur, serbest tavırlı bir kadındır. Bu “serbest” kadın yazar tarafından olumsuz nitelendirilmez. Okur olarak bizim de yargılamamamız için yazar özel bir gayrette bulunur. Jozefino Rakım’ı kendi evine çağırır, onunla rakı içer hatta aralarındaki münasebet epey ilerler. Tüm bunlara rağmen Jozefino için olumsuz bir ifade kullanılmaz. Hatta Jozefino’nun bu kadar serbest davranmasını bile Rakım’ın iyi adam oluşuna bağlar.

Jozefino kendisine ‘Sana bu suretle keşf-i raz ve arz-ı muhabbet edişim, filvaki sevicecek bir adam olduğun gibi her tarafça hüsn-i ahlak ve ırz ve edeple şöhret buluşundan neşet etmiştir. Benim dahi

familyalar meyanında bu yoldaki şöretimin muhafazası lüzumunu da bilirsin, artık bu sırrı ne kadar ketm etmek lazım geleceğini anlamalı' demiş ve Rakım böyle bir ricayı kendisi edeceği halde onun tarafından edilmiş olmasına başkaca teşekkür ederek çıkmış gitmiş idi.(Ahmet Mithat Efendi, 2014: 68)

Jozefino yüreği his dolu insaniyet sahibi hak hukuk gözeten bir kadındır. Muhabbetinde samimidir ancak kıskanç değildir. Jozefino Rakım ile Canan'ın birbirlerini içlerinden sevdiğini bilir ve bu konuda ikisini de destekler. Rakım'ın bu duruma şaşırması halinde esas şaşkınlığı ben yaşadım, sen beni tiyatrodaki düşmüş kadınlarla mı karıştırdın diyerek kıskanmadığını da büyük bir açıklıkla dile getirir. Bu noktada okur da şaşkındır. Gerçeğin zedelenmesi olarak karşımıza çıksa da burada esas olan Rakım Efendi'nin iyi özelliklerinin belirginleşmesidir.

Jozefino: Sus! Ben öyle olmayacak lakırdıları dinlemem. Olacaksan benim dostum ol! Ahbabım ol! Sana layık karı bu âlemde Canan'dan başkası olamaz. Zavallı kızcağız! Ne kadar da sevimli. O mahzun çehre, o hazin tavır. Rakım! Rakım! Sen beni gerçekten tiyatro kaltakları mı zannettin? Bende yürek vardır, yürek. İçerisi de his doldur. Ben Canan'ı senin sevdiğin kadardan ziyade severim. Sevmesem bile Allah için hak sözü söylemekten çekinmem. Bu kızı eğer mahzun bırakırsan, seni vallahi adam yerine koymam. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 84)

Jozefino terbiyeli, nazik ve endamlıdır. Bir kıyaslama yapmaktan ziyade Jozefino ile Rakım arasında benzerlikleri tespit etmek daha doğru olacaktır. İki eğitimci de başarılı, ahlaklı, vicdanlı ve kibar kimselerdir. "Rakım, vakıa Jozefino'yu pek insaniyetli, terbiyeli, nazik bir kadın olarak tanımıştı." (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 91)

Jozefino batılı bir hayattansa alaturka hayata meraklıdır. Özellikle alaturka geziyi sever. Eserde uzun bir Kâğıthane gezisi anlatılmaktadır. Alaturka hayata meraklı olan piyano ustası Jozefino en yetenekli öğrencisi Canan'a aşk tüyoları

vermekten geri durmaz. Aslında bu duruma pek çok romanda rastlıyoruz. Tanzimat döneminde yazılmış pek çok romanda mürebbiyeler öğrencilerinin aşk ilişkilerinde aktif rol alırlar, onlara yol gösterirler ve hatta görüşmelerine aracılık ederler.

Kâğıthane gezisi için Jozefino, Rakım'ın evinde kalır. O akşam Jozefino, Canan'ın ağzını arayarak, ona aşk konusunda tüyolar verir. Türklerin her halini Avrupa'nın her halinden iyi bulan Jozefino, Rakım ile Canan arasındaki ilişkinin tesis edilmesinde ikisine de tavsiyeler verir. Jozefino bu ilişkiye aracılık ederken tamamen iyi niyetlidir.

Jozefino: Ah, hâlimden kimseyi âgâh etmemek gayretinde bulunan âşık Canancağızım! Zararı yok kızım, zararı yok!.. Kaide-i muaşakayı bilmeyen sizin gibi çocukların hâli hep böyledir. Allah için ikiniz de birbirinize pek layık çocuklarsınız. Allah yine ikinizi birbirinize bağışlasın. Anladın mı kızım beni? Rakım içli bir çocuktur. Onu sen idare etmelisin. Hüsn-i idare edersen, kendine pek kolay bend edebilirsin. (Ahmet Mithat Efendi, 2014: 121-122)

Aşk konusunda öğrencilerine fikirler veren pek çok mürebbiye bulunmaktadır. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar* adlı romanında Cuzella'nın ikinci mürebbiyesi rahibe Marie aşk ilişkilerinde etkin bir rol oynamıştır. Eğitimci kimliğinden ziyade Cuzella'nın aşk ilişkilerinde aracı, düzenleyici, iletişim kuran bir kişi olarak görüyoruz. Rahibe Marie, Cuzella'nın aşk mektuplarını taşıyan, ona bu yolda yardım eden bir arkadaş olarak okuyucunun karşısına çıkar. Üstelik bu yolda türlü hilelere başvurmaktan da çekinmez. Cuzella ile Hasan Mellah'ın buluşması için Rahibe Marie, Hasan Mellah'ı Rahip Policon Efendi adıyla eve getirir. "Erbâb-ı mütalâa bilir ki Rahip Policon Efendi, Rahibe Marie'nin deniz haydudundan ve tâbir-i âherle Hasan Mellah'dan bozma olarak düzüp koştuğu rahiptir. (Ahmet Mithat Efendi, 2000: 116)

Rahibe Marie, Hasan Mellah ile Cuzella arasındaki haberleşmeyi sağlayan bir aracıdır.

Madema İllia'nın hastalanması ve üç dört gün içinde bürû'-i tâm dahi kesp etmesi üzerinden on beş gün kadar zaman geçtikten sonra, bahren Marsilya'ya gelen Cartegna postasıyla Hasan'ın Rahibe Marie'ye yazmış olduğu mektubun cevabı geldi ki, suret-i mütercemesi şudur. (Ahmet Mithat Efendi, 2000: 212)

Yine Ahmet Mithat Efendi'ye ait *Bahtiyarlık* adlı romanda Madam Terniye Nusret Hanım'ın kimle evleneceği konusunda karar verecek kadar kız üzerinde kendini hak sahibi saymıştır. Bu konuda öğrencisine ve hatta 'manevi kızına' münasip birini bulunca bizzat kendisi görüşmüş, buluşmuş ve damat adayını incelemiştir. Senai Bey ile Nusret Hanım'ın birbirlerini görmelerine, mektuplaşmalarına ve en nihayetinde evlenmelerine aracılık etmiştir.

Madam Terniye karar verilen mahalde ispat-ı vücut etmekten geri durmadı. Bahçeye girip de bir banko üzerinde oturur oturmaz gayet güzel giyinmiş, uzun boylu, gayet yakışıklı bir delikanlı derhal yanına gelerek kemal-i tazim ile selam verdi ve evvel be-evvel orada bulunmak hakkındaki ricası kabul edilmiş bulunduğundan dolayı madama suret-i masusada teşekkürler eyledi. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 318)

Rakım'a dönecek olursak o öğrencileriyle böyle özel meseleleri konuşmazdı. Bunu öğretmenlik sıfatıyla bağdaştırmazdı. Hatta uzun bir süre kızların hem babası hem annesi yanlarında olmadıkça Rakım dersini bitirir bitirmez doğru evine koşardı. Burada Rakım'ın aldığı terbiye, içine doğduğu kültür çevresi etkilidir.

Elhasıl Rakım bir tabaka âlâ ingiliz kağıdı üzerine kalın kalemle 'Elif be, pe,te,se, cim,çim, ha, hı, dal, zel, rı, zı, je, ila ahirihi huruf-ı hecayı çizip isimlerini dahi belletti. Ve bunların şekillerini zihinlerinde teşkil etmeleri tembihiyle kalktı geldi.

Vay muharrir efendi! Yalnız bu kadar mı oldu? Aralarında söz filan.. Hiç olmazsa babalarıyla, analarıyla dereden tepeden...

Hayır! O gün iş yalnız bundan ibaret kaldı. (Ahmet Mithat Efendi, 2000: 38)

Bir başka yerli eğitimcinin yer aldığı roman *Müşahedat'tır*. Daha önce eğitim meselesinden söz ederken adı geçen Siranuş'tan burada ayrıntılı olarak söz edeceğiz. Fakat ondan önce pek çok eserde karşımıza çıkan, fakat kendilerinden ayrıntılı söz edilmeyen Arapça Farsça hocalarına da değinmeliyiz. Özellikle pek çok eserde yerli eğitimin aksayan tarafının metot sorunu olduğunu tespit edebiliyoruz. Tanzimat sonrası romanlarda Arapça Farsça eğitim veren hocalar sert mizaçlı, çocuk psikolojisinden anlamayan, yapılan her yanlış için büyük ve tepki toplayan cezalar veren ve çocukların sevgisine, ilgisine mazhar olamamış eğitimci tipleri olarak karşımıza çıkar. Eğitimi yalnız kuru bir disiplin olmaktan çıkaran ve çocukların aynı zamanda- en azından pek çoğu için – arkadaşı olan mürebbiyeler, derslerini öğretirken eğlendiren hocalar olmaları hasebiyle her zaman sevilen, istenen, aranan eğitimciler olmuşlardır.

Refet'i eğitmek için babası önce Arapça ve Farsça dersleri aldirmek ister. Bundan maksadı Refet'i mülkiye memuru yapmaktır. Bu arzu ile oğlunu ortaokula yazdırır yazdırmaz özel iki hoca tutar. Bunlardan ilki Refet'e Arapça ve Farsça, diğeri ise Fransızca öğretecektir.

Refet'in babası kendisini memuriyet-i mülkiye mesleğine sevk etmek arzusundaymış. Bu arzu ile oğlunu Mekteb-i Rüştîye'ye verdikten maada, birisi Arabî ve Farisî ve diğeri Fransızca tedris için hanesinde iki de muallim bulunduruyormuş. Bunlar sabahları mektebe gitmezden evvel ve akşamları mektepten geldikten sonra çocuğu müzakereye çekiyorlarmış. (Ahmet Mithat Efendi, 2000: 151)

Refet memuriyete başladıktan sonra bile görevlerine devam eden bu öğretmenler çok da başarılı olmazlar. Bunun en önemli sebebi Refet'in eğitime

meyilli olmayışıdır. Burada Ahmet Mithat Efendi kişinin eğitime karşı istekli olmasının altını çizer. Eğitim eğer kişide istek yoksa yani öğrenende heves yoksa en iyi hocalar, en iyi eğitim metotları bile işe yaramayacaktır. Burada en önemli paydaş kişinin kendi eğilimidir.

Hatta Rüştîye Mektebi'nde tekmiil-tahsil ederek şahadetnamesini aldıktan sonra pederi kendisini kalemine چراغ bile ettirmiş. O zaman dahi muallimler hizmetlerinde devam eyliyormuş. Fakat Rafet'in tahsil cihetine meyli, hevesi olmadığından, bu kadar ihtimam ile beraber yine öyle şayan-ı iftihar olabilecek bir tahsile muvaffak olamamış. (Ahmet Mithat Efendi, 2000: 151)

Tabii sözünü etmememiz gereken bir durum daha var ki bu da *Müşahadat*'ın “doğalcı bir roman” (Moran, 2009: 63) olmasıdır. Yeni teknikleri deneme konusunda hevesli olan Ahmet Mithat Natüralist akımdan payına böyle bir roman düşürmüştür. Bunun doğalcı bir roman olduğunu bize haber veren, yine yazarın kendisidir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Ahmet Mithat Efendi'nin gerçekçiliği.

1910'da yayımlanan *Jön Türk*'ün yazarımızın son romanı olduğu ve bu devirde artık realizmin revaçta bulunduğu elbette göz ardı edilmemelidir, fakat önceki eserlerinde de onun kendisini romantik bir yazar olarak nitelediğini gösterecek bir cümle bile yoktur. Tam tersine kendisinin daima gerçeğe bağlı ve –kendi ifadesiyle- “tabii” bir yazar olduğu iddiasını sık sık tekrarlamıştır. (Gökçek, 2012: 59)

Ahmet Mithat Efendi bir romancı olarak dünyadaki gelişmeleri takip etmiştir. Farklı bir görüş olarak bir değerlendirme daha yapmak gerekirse; “yazarın kendi yazma eylemini esere konu etmesi ve bunun bir kurgu oyunu olduğunu sürekli okura da hissettirmesiyle Friedrich Schlegel'in tanımladığı “romantik ironi”ye iyi bir örnektir.”(Nemutlu, 2010: 3)

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte fotoğraf özellikle Avrupa'da yayılmaya başladı. Realist akımla roman yazan yazarların eserlerinde gerçekçilik fotoğraflardaki gerçekçilikle sınanmaya başladı. Bu oldukça sert bir tutumdur. Fakat özellikle Balzac'ın eserlerindeki tasvirler bu tutuma maruz kaldılar ve dönemin eleştirmenleri arasında bu görüş yaygınlık kazandı.

Ahmet Mithat Efendi ise hakikat uğruna hayalin terkedilmesine karşı durmaktadır. Bunun estetikle ilgili olduğunu düşündüğümüz kadar kendisinin ahlakçı tutumuyla ilgili olabileceğini de göz ardı etmemekte fayda vardır.

Ahmet Mithat Efendi doğaya tam bir sadakatle roman yazılamayacağını altını çizer. Ekonomik meseleler üzerinde hayli duran ve bunları romanlarında işleyen yazarımız Zola'nın çizdiği yoksul sınıf düzleminin bizde olmadığından bu tarz romanların da karşılık bulamayacağını belirtir. Zola'nın romanlarının bize yabancı oluşunun gerekçelerini makalelerinde belirtir. (Ahmet Mithat Efendi, 1896) Bir noktaya kadar gerçekçilik ama sınırları olan bize göre bir gerçekçilik peşindedir. Her ne kadar hakikiyun terimiyle karşıladığı gerçekçiliği eleştirse de *Müşahadat*'ın önsözünde bu romanın Zola'nın temsilcisi olduğu tabîlik akımına uygun bir roman olduğunu belirtir.

Nasıl müteşevvik olmayayım ki karilerime tabiiyattan bir roman arzetmek için bir hayli zamandan beri düşünüp durduğum halde roman, hem de daha mükemmeli tasavvura sığamayacak kadar bir tabîlikle fiilen ve maddeten ayağıma kadar kendi kendisine geldi Daha garibi şu ki, güya ben de romanın eşhas-ı vak'asından birisiymişim gibi romana karıştırılmaktayım. Böyle muharririn de velev ki; yalnız temaşacı şahit suretinde olsun romana karışması Avrupaca da emsali görülmüş şeylerden değildir. Bu romanı kaleme aldığım zaman karilerim ne kadar beğenecekler, memnun olacaklar diye düşündükçe sevincimden cûş ü huruşa geliyorum. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 65-66)

Siranuş, Tunuslu bir babanın ve Ermeni bir annenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Yazarımız burada Siranuş'u uzun uzadıya tarif eder. Rakım'ı ise hep huy güzellikleriyle anlatır. Natüralist etkiyle ayrıntılı fiziksel portreler çizdiğini düşünüyoruz. Siranuş'un fiziksel özellikleri hakkında bilgiler verir. Romanda sıklıkla Siranuş'un esmerliği üzerinde durulur. Yazarın ayrıntılı tasvirler yaparak – her iki roman kişisi için- şahısların gerçek hayatta rastlanabilir olduğunu amaçlamış olduğu düşünülebilir. Yazar bir kamera titizliğiyle Siranuş'u baştan ayağa büyük bir dikkatle tarif eder. Siranuş, iri yarı, yirmili yaşlarında, iri siyah gözlü, kaşları kıvrıcık, burnu düzgün, iri dudaklı, sivri yumru çeneli bir esmer dilberdi.

Esmeri gereği gibi iri yarı geniş omuzlu, o dar kollu fistanın setrinden aciz kalacağı derecelerde kalın pazulu fakat yaşça yirmiden ya biraz ziyade veyahut pek noksan tahmin olunacak kadar genç bir kadındı. Gözleri mikyas-ı tabiîsinden hayli iri olmasalar siyah üzüm gibi koyu kara olan hadekaları bütün çeşmhaneyi istiab ederek beyazına yer kalmazdı.

... Kaşlar gözlere mütenasip. Ama nasıl? Renkleri kara ise de rastık boyası değil! Çatık da değil! Fakat iki kaşın başlangıçları yekdiğerine gayet karip! Şairlerin 'Samuri' dedikleri tarzdaki ona biz avam lisanıyla 'kıvrıcık kaş' deriz.

... Burun gereği gibi iri!

... Karşımızdaki esmer güzelinin çehre si tamam o bînî-i zibaya zemin-i letafet-efza olacak beyzî çehrelerden bulunduğu gibi onun altındaki irice dudaklar ve yumruluğu sivriliğine galip gelip çene levha-i veçhi gerçekten güzel bir hâle koyduktan maada tabiatında da fevkalhat bir metanet ve gerek dostluğunda ve gerek düşmanlığında sebat ve hele intikamında şiddet olduğunu bahiren göstermekteydi. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 40-41)

Siranuş önce rahibeler mektebinde daha sonra Madam C...'nin pansiyonunda kalmıştır. (Bu iki eğitim kurumundan ve eğitimciden ilk bölümde Agavni'nin gittiği eğitim kurumları nedeniyle söz etmiştik.) Siranuş Madam C...'nin

pansiyonundayken kendisine ne öğretilirse bütün gayretiyle onu öğrenirdi. Piyoano çalma konusunda da oldukça yetenekliydi. “Siranoş’sa bilakis kendisine her ne tedris olunursa, olanca kudret ve gayretiyle onu hüsn-i telâkkiye çalışıyordu.” (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 285)

Eğitimini tamamladıktan sonra Vartov Dudu ve Bogos Ağa’nın yanına taşınır. İlk olarak mahalledeki genç kızlara ve kadınlara müzik ve Fransızca dersi vermeye başlar. Daha sonra ise hem yazar hem anlatıcı konumundaki Ahmet Mithat Efendi’nin aracılığıyla Osmanlı’nın saygın ailelerine öğretmenliğe yönlendirilir.

... Malûm a! Biz hizmet-i neşriyede bulunuyoruz. Sizin bunca hünerleriniz, iktidarlarınız meyanında iki hüneriniz vardır ki, kimsenin sadakasına muhtaç olmaksızın sizi pekâlâ geçindirebilir. Birisi Fransızca tedrisi, diğeri müzika meşkidir. Kalb-i safi sahibi kesirül-ahbap, namus-ı kalemiyle müstehir bir muharrir sizi tavsiye edecek olursa, feyz-i taliminize arz-ı ihtiyaç eyleyecek az muteber familyalar mı bulunur? (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 363)

Birilerinin himayesine muhtaç olan Siranoş’a bu teklif âdeta bir hürriyet belgesi gibi gelir. Böylece kendi emeğinin karşılığı olan parayla kendi hürriyetini de kazanmış olacaktı. Kanaatkâr, tokgözlü ve çalışkan Siranoş için artık hür bir kadın olma devresi başlıyordu. Olumlu özellikleri kendi bünyesinde toplayan Siranoş ile Rakım arasında benzerlikler olduğu hemen sezilmektedir. Onlar adeta biri diğerrinin farklı cinsiyete sahip olan iki ayrı kurmacanın aynı kişileridir.

Siranoş hürriyetin hülyasında kendisi için bazı hayaller kurar ve bunu Ahmet Mithat Efendi – yazar ve anlatıcı- ile paylaşır. Bu bir bakıma Ahmet Mithat Efendi’nin özellikle kadınların eğitimiyle ilgili fikirleridir. Bunun bir ihtiyaç olduğuna dair fikirlerinden daha önce söz etmiştik. Burada bir roman kişisi üzerinden fikirlerini tekrarlıyor. Bunu dillendirenin yine bir kadın olmasını da ayrıca önemsiyor. Yazarın burada dile getirmek istediğı tek şey Osmanlı’nın ihtiyaç

duyduğu kadınların eğitim alacağı okullar değildir. Bununla birlikte emeğinin karşılığını alarak birilerinin himayesinde yaşamak zorunda olmayan kadınların artmasını ama bunların Siranuş gibi özelliklere sahip olmasını da temenni eder.

Siranuş dün akşam kendisinden ayrıldığı dakikadan beri ne kadar bahtiyarane mütalâa ile ne güzel mesudane hayalat ile zaman geçirdiğini anlatı. O benden ziyade bahtiyarlık hissetmiş. Artık bademâ kimsenin mahmiyesi değilmiş. Başlı başına hür, müstakbel, çalışkan bir muallime imiş. Kendisine Osmanlı kibar familyalarından bir hayli şakirt bulmuş. Kemal-i sıdk ve gayretle çalışarak, az vakit zarfında şakirdan üzerinde füyûzat-ı tedrisiyesinin âsarı görülmesiyle familyaların pek büyük teveccühüne mazhar olmuş. Ama şakirdanı o kadar artmış ki, hangi birine yetişebileceği hususunda mütahayyir kaldığından yine familyaların tensip ve teklifiyle hatta muavenat-ı maarif-perverileriyle bir mektep bile açmış. Nasıl mektep? Bir pansiyon! Bir hayli leylî şakirdan bulmuş. Lisan dersleri bir tarafta! Müzika ve el işleri bir tarafta! İş büyültükçe büyültmüş. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 378)

Siranuş'un adı Osmanlı aileleri arasında duyulur. Hatta bu yine Ahmet Mithat Efendi sayesinde gerçekleşir. Müşahadat romanını bilen, duyan, okuyan kimseler arasında Siranuş'un da adı yayılır. Ahmet Mithat Efendi önce hürriyet fikrini sunduğu Siranuş'a bunu kazanma yolu da açar. Böylece artık Siranuş daha evvel hayal ettiği gibi Osmanlı ailelerinin kızlarına dersler vermeye başlar.

Dört beş aydır doğrudan doğruya taalluk peyda ederek meşgulü olduğum şu roman, bazı ahab meyanında da şuyu' bulmaya başlamıştı. Siranuş namı bazı Osmanlı familyaları meyanında da kâh kâh zemin-i müsameret teşkil eyliyordu. Bu kız için tahayyül eylemekte bulunduğum müstakbel dahi, bazı zevatın mesmuu olup, hatta bunu tasvip eyleyenler de bulunuyordu. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 436)

Yazarın bir iki dostu kızları için Siranuş'u öğretmen olarak tutmak ister. Siranuş bu kızlara haftada bir gün derse gider. Aile Siranuş'u öyle beğenir ki kısa sürede dersler haftada bir gün ile sınırlı kalmaz ve hemen arttırılır. Siranuş nerdeyse her gün konağa gidip gelir. Siranuş'un piyanodaki ustalığının yanı sıra tavırları da

çok beğenilir. Siranuş da tıpkı Rakım gibi aileden biri sayılır. Burada yazar Osmanlı'nın kibarlığına, yüce gönüllü oluşuna da vurgu yapmaktadır.

Üçüncü hafta iş daha başkalaştı. Matmazel araba ücreti vermesin diye konağın arabasını ta Beyoğlu'na kadar göndermişler ve akşam dahi matmazelin konakta kalması benim tarafımdan celb-i mülâhazat etmesin diye, yine o araba ile Beyoğlu'na iade eylemişlerdi.

İyi ama ertesi gün yine araba gönderildi. Daha ertesi gün yine! İşin böyle her güne binmesi de bizim taraftan daî-i mülâhaza oldu. Zavallı dostum efendi beyan-ı hayretle dedi ki:

-Birader! İş sizin dediğiniz hududu da geçti, benim dediğim hududu da! Sizin matmazel o kadar munis, o kadar sevimli olmayaydı! Yalnız bizim hane halkı değil, eşten dosttan birçok kadınlar dahi bu sanatkârın hayranı olmuşlar. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 472)

Siranuş her açıdan olumlu özellikler çizer, ama bunun da takdir karşılığının verilmesi yine bir yücelik, görgü, bilgi ister. Siranuş gibi hocaların mükâfatı yalnızca para değildir, bunun yanında o ailenin bir evladı sayılmak, sözüne kıymet verilir olmak da oldukça önemlidir.

Osmanlı semehatı bu! Osmanlı ulüvv-i cenabı! Kibar-ı Osmaniyeimizin böyle Avrupa'ca itlakı lâzım gelenlere bile evlat muamelesi ettikleri meçhulattan mıdır? Bir bendelerinden gönülleri hoşlandı mı istihkakının bin kat fevkinde nail-i mükâfat ederler. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 473)

Romanın sonunda Siranuş'un Müslüman olmayı seçtiğini görüyoruz. Çalıştığı konaklardan birinden kendisine bir talip çıkar. Üstelik bu genç Müslümandır. Ahmet Mithat Efendi gayrimüslim bir kadının Müslüman bir erkekle evlenmesinde bir sorun olmayacağını bunun şer'en caiz olduğunu dile getirirse de esasen istediği akıllı terbiyeli çalışkan Siranuş'un kendi aklı ve isteğiyle Müslümanlığı seçmesidir.

Böylelikle Siranuş'un kişiliği kusursuz bir hale gelecektir. Nitekim Siranuş, romanın sonunda Refet ile evlenir. Yanlarında çalıştığı kadınlar onu bir evladı saydıkları için bir ana gibi düğün dernek kurarlar.'Siranuş Müslüman edilmez, Müslüman olur.'

Yazarın *Letaif-i Rivayat* serisi içinde *Bahtiyarlık* adlı romanında Madam Terniye ile Arapça ve Türkçe ders veren hocanın da eğitim metodu yönüyle kıyaslandığı görülmektedir.

Hoca ile mürebbiye arasındaki fark, yıllardır eğitime kafa yoran batı ile özellikle kız çocuklarının eğitimini ihmal etmiş doğu arasındaki farktır. Ahmet Mithat Efendi, eserlerinde sıklıkla öğretme tekniklerinin öğrenme üzerindeki etkisinden söz eder. Ona göre Avrupalılar:

Talim ve terbiyeyi daha ziyade teshil ve tesrî yollarını aramaktan bir an hâli kalmıyorlar. Resmî ve hususî birçok tadrishaneleri ve bunların günden güne programları ve o programları mucibince talim ve terbiye için bin türlü kitapları ve numune koleksiyonları falanları bulunduğu hâlde yeniden yeniye dershaneler ve programlar ve o programlar mucibince yeni kitaplar tasavvur ederek bu emr-i hayrın erbabı müsabakaya çıkıyorlar. (Ahmet Mithat Efendi, 1317: 53)

İşte *Bahtiyarlık* romanının mürebbiyesi Madam Terniye, bu medeniyetin temsilcisidir. Onun elinde vereceği dersin kitabı vardır. Eğitim bir süreç halinde planlanmıştır. O derslerini muntazam bir şekilde anlatır ve bu ders anlatma tekniği çocuklar üzerinde çok etkili olur. Fakat aradan bir buçuk sene geçmesine rağmen hoca efendinin dersinde çocuklar hâlâ Kur'an-ı Kerim'i hatmedememişlerdir. Hâlbuki aynı çocuklar Madam Terniye ile Fransızca konuşabilecek dertlerini anlatacak hoca efendiden yakınacak kadar bu dili öğrenmişlerdir.

Abdölcabbar Bey çocuklarının eğitimi için kendi isteğine uygun bir okul bulamayınca çareyi özel hoca tutmakta bulmuştur. Doğu ilimleri ve dilleri için bir hoca ve bir de Batı dilleri için bir hoca tutar. İki ayrı hocanın eğitim metotlarındaki farklılık sebebiyle çocuklar Fransızca da epey ilerledikleri halde Arapça ve Türkçede çok geride kalırlar. Peki, bunun sebebi nedir? İşte bu sorunun cevabını yazar kıyas üzerinden veriyor. İnstitutris denilen bu yabancı eğitimeiler çocukların dilinden anlayan, tatlı dilli güler yüzlü ders zamanlarını çocuklara işkence etmeyen, çocuklara hem tahsili hem kendilerini sevdiren kişilerdir. Üstelik bu eğitimciler çocukları ders dışı zamanlarda da yalnız bırakmazlar, daima onlarla vakit geçirerek çocukların sırdaşı, arkadaşı da olurlar. Burada yazar bu özellikleri Madam Terniye için değil pek çok mürebbiye için ortak olarak kullanır.

Mürebbiyelik kurumunun henüz bozulmadığı bir dönemde pek çok mürebbiyenin işini hakkıyla yaptığını belirtmekte fayda var. Fakat bu kurum zarar görüp biraz Fransızca bilen herkesin eğitimciliğe soyunduğu dönemde mürebbiyelik kurumunun kayıp bir nesil yarattığının da altını çizmeliyiz.

Avrupa'nın institutris denilen muallimleri ne kadar müstait olurlar. Çocukların damarlarına girmeyi ne güzel bilirler! Bunlar 'Eti benim kemikleri babasının anasının' diye terbiye-i etfali deruhte etmezler. Ders zamanlarını çocuklara bir işkence edip bırakmazlar. Belki çocuklara hem kendilerini hem tahsili sevdirek muayyen olan zamanlarda derslerine seve seve devam ettirdikleri gibi yine muayyen olan zamanlarda dahi çocuklarla beraber oynayarak hiçbir zaman yanlarından ayrılmazlar. (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 312)

Doğu kültür dairesinde eğitim henüz eski metotlarla işlemektedir. Çocukların kalbine korku salan daha ilk dersten çocukların üstüne kılıç sallarcasına giden, çocukları kendilerinden soğutan, korku üzerinden bir otorite sağlayan bu hocalarla ilerlemek mümkün değildir.

Türkçe ve Arapça tedris edecek olan hoca efendi düşman üzerine kılıç sallarcasına değnek sallayarak çocukların tehdid ve ihafesi

bunları kendinden ne kadar soğutur ise muallime Madam Terniye'nin nazikâne ve muhibbane muameleleri çocukları kendisine o nisbette ısıdırır. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312)

Sonuçta çocuklar Madam Terniye'yi kendilerinden kabul edip onu severek onun sevdiği derslere ilgi gösterir hale gelirler. Diğer hoca ise bu durumdan hayli rahatsız olup içinden Madam Terniye'ye karşı bir düşmanlık besler hale gelmiştir.

Bu misilli muallimelerin hanelerinde hususî olarak verecekleri dersler için dahi mahsusen kitaplar yapılmış olduğundan Madam Terniye'nin böyle muntazam olarak verdiği derslerin çocuklar üzerinde tesiri anasına babasına hayret verecek ve hoca efendinin ise hasedini mucip olacak bir surette kendisini göstermeye başladı.” (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 313)

Madam Terniye küçük malumatlar dışında çocuklarla aynı odada kalan yoldaşları olarak onlara Hak Teâlâ hazretlerinden ve onun oğlundan da bahseder. Bu bir Hristiyanlık propogandası gibi görünmekle beraber yazar burada Madam Terniye'yi suçlu bulmamaktadır. Madam Terniye'nin iyi niyetli bilgiler sunduğunu belirtiyor. Ana-babaların kendi çocuklarına kendi dinleri hakkında bilgi vermezlerse bu eksikliği mürebbiyeler –başlangıçta- iyi niyetleriyle kapatabilirler. Özellikle kadınların erkeklerin ilk öğretmeni olması sebebiyle donanımlı yetişmelerini önemser. İlerleme ve gelişme medeniyet yolunda adımlar atma, ancak kadınların eğitimi olmasıyla sağlanacaktır. Tabii bu yine erkekler için bir kadın eğitimidir.

Zevciyet habli eğerçi kadınları ve erkeklerin emir ve nehiyelerine muti' ve münkad olmak mecburiyeti ile bağlamış ise de erkekler daire-i tufuliyetten çıkıncaya kadar kadınların terbiye ve sevklerine terk edilmiş bulunduklarından bir milletin kadınları ne kadar terbiyeli olur ise erkekleri dahi o kadar terbiyeli olabilmek muhakkakat-ı tabiiyedendir. Kadınlar erkeklerin ilk mürebbi ve muallimleridir.

... Müstait valideler yetiştirilmeyince terbiye-i umumiyenin dahi asıl terekkiyat-ı asriyeye muvafık olacak bir surette ıslahı kabil olamaz.

İşte bu hakikata nazaran evlad-ı inasın talim ve terbiyelerine ne kadar ehemmiyet verilir ise asla istiksar edilemez. (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 312)

Tanzimat dönemi romanlarına genel olarak bakacak olursak kadınların başrolde olduğunu görebiliriz. Bu dönemin aydınları kadının aydınlanması üzerine ortak görüşlere sahiptir. Bu fikirleri hem edebi türlerden hem de makalelerden takip edebiliyoruz.

Erkek yazarlar, kadınları koruyucu, bilinçlendirici tavır alırlar. Kadını ve erkeği bu konuda aydınlatmak için, kendi dinimiz ve geleneğimizin kadına bakışı ile geçmiş ve aktüel medeniyetlerin bu konuya bakışını aydınlatan, onlardaki kadın konumunu bizimkiyle karşılaştıran kitaplar yazarlar. Bu dönemde gelecek nesillerin yetiştiricisi durumundaki kadınlardan temelde beklenen, dinin ve geleneğin değerlerini kaybetmeden bilgi sahibi olmalarıdır. Bu bilgiyi müşahhas olarak, üretim sahasında hayata geçirme düşüncesi henüz çok yerleşmemiştir. 'Marifet' kelimesiyle karşılanan bilgi, genelde çocuklara aktarılacak için kazanılır. (Uğurcan, 1992: 499)

Araba Sevdası isimli romanda bulunan yerli eğitimciler de diğer romanlarda olduğu gibi ayrıntılı işlenmemiştir. Haklarında bilgi verilmeyen Arapça ve Farsça öğretmenlerinden romanda yalnızca iki sayfada söz edilmektedir.

Bihruz Bey'in babası için Fransızca, öğrenilmesi kaçınılmaz olan bir dildir. Bu artık yalnızca bir sınıfa ait olmanın dışında toplumda iyi bir kariyer, iyi bir eş, rahat bir hayat gibi yaşamın sacayaklarının da merkez noktası olmuştur. Babasının işi dolayısıyla uzun süre eğitim alamayan Bihruz Bey nihayet babası İstanbul'a gelince eğitim alma şansını yakalar. Fransızca bu kadar elzem iken Arapça ve Farsça da bunun yanında ikinci dereceden bir öneme sahipse de öğrenilmesi gereklidir. Bu sebeple Bihruz Bey'e babası hem Fransızca için bir hoca hem de Arapça ve Farsça öğretecek bir hoca tutar.

Vilayetten vilayete intikal ile on beş sene kadar ale't-tevali İstanbul'a ayak basmamış olan pederiyle sıgar-ı şirininde memleket memleket dolaştığından dolayı Bihruz Bey bir çocuk için derece-i ulada vacibü't-tahsil olan malumatı an altı yaşına kadar ele geçirememiş idi.

... Beyefendi için tahsili artık bi't-tabi vacip görünen Fransızca ile beraber ikinci derecede lüzumu teslim olunan Arabî ve Farisîyi öğrenmek üzere Bihruz Bey'e başka başka maaşlı hocalar tayin etmiş idi. (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 53)

Rahatına ziyadesiyle düşkün olan Bihruz Bey babası öldükten sonra büyük bir servetin de sahibi olur. Fakat validesinin biricik oğlu hayli şımarık büyütüldüğü için ve küçük yaşta planlı programlı bir eğitimden yoksun kaldığından artık Arapça ve Farsça hocalarına ihtiyacı kalmamıştır. Fransızca hocasından ise bir alafrangalık icabı vazgeçmek istemez.

Bu arada idi ki beyin Arabî ve Farisî hocaları birer birer duçar-ı istiskal olarak konağa gelmemeye başladılar. Yalnız Mösyö (Pier) namındaki Fransızca hocası beyin mizacına göre şerbet verir kurnaz bir ihtiyar olmakla onun kemakân devamına müsaade ve hatta dört liradan maaşı altı liraya iblağ olundu. (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 56)

Mösyö Piyer'in kurnaz ve ihtiyar olduğunu aslında bilgi sahibi bir mürebbi olmasına karşın Bihruz Bey'in konağının ona sunduğu rahatlıkları kaçırmamak için nabza göre şerbet veren biri olduğunu öğreniyoruz.

Bihruz Bey yemek odasından çıkar çıkmaz Mösyö Piyer yüz otuz altı frank elli santim ile rû be rû bulundular. Bu yumuşak yüzlü, bu tatlı dilli dost-ı hayır-hâh Mösyö Piyer'e bu defa kim bilir ne acı sözler söyledi ki zavallı ihtiyar sakın sakın biraz düşündükten sonra henüz ısırdığı bir Akça armudunu ezmeye uğraşan dişsiz ağzından: Lakin bazen ben de münasebetsizlik ediyorum! (Recaizade Mahmut Ekrem, 2014: 92)

Alafranga tiplmesiyle Bihruz Bey her ne kadar Felatun'u andırıyorsa da ondan ayrılan özellikleri mevcuttur. Biz konumuz dışında olduğu için burada bu özelliklere değinmiyoruz. Ancak Felatun Bey ile Rakım Efendi bir zıtlık üzerine kurulmuştur ve bu zıtlık iki tip üzerinden somutlaşmıştır. Bihruz bey ise hayal ile hakikat arasındaki zıtlığı tek bünyede yaşamıştır.

Yerli ve yabancı eğitimcilerin kıyaslandığı eserlerde dikkatimizi çeken ortaklık kültürün kişilerin işlerine bakış açılarını etkilemesi ve eğitimde yöntem sorunudur. Öğrenci derslerine aynı önemi verse ve hatta öğretmenler benzer niteliklerde olsa bile batının yeni metotları karşısında doğuda usul hâlâ eskidir, köhnedir ve iyileştirilmeye muhtaçtır. Bu genel kanı elbette Tanzimat ile birlikte yüzünü batıya dönen Osmanlı aydınının görüşüdür. Bizim yeni tartıştığımız meseleleri batı artık çözmüş ve sistemli bir hale getirmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra eğitim alanında da köklü değişiklikler olmuştur. Yeni okulların açılması, maarif nizamnamesinin oluşturulması, kız çocuklarının eğitime dâhil edilmesi, kadınlar arasında okuryazar oranını arttırmak gibi adımlar hızla atılmıştır. İşte bu değişim süreci her zaman gelişme olarak vücut bulmamıştır. İncelediğimiz eserlerde bu sürecin gerekleri, eksikleri, önerileri ve sonuçları tartışılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılan roman ve hikâyelerde bu değişimin izleri görülmektedir. Biz ise yalnızca bunları tespit etmiş bulunuyoruz.

SONUÇ

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti hızla yenileşme sürecine girdi. Bu yenilikler siyasal alanda olduğu gibi sosyal hayatta da karşılık buldu. Osmanlı Devleti'nin arayış sürecinde olduğu bu dönemde gerek azınlıkların talepleri gerekse de Batı medeniyetinde görülen bilimsel gelişmelerin uyandırdığı hayranlık sebebiyle hızlı bir batılılaşma sürecine girildi.

Bu hızlı sürecin temel lokomotifini eğitim oluşturmuştur. Yenileşme hareketleri Tanzimat döneminden önce başlamışsa da bu yenilikler genelde bir zemin hazırlama işlevini yerine getirmekten öteye gidememiştir. Üstelik bu yenilikler genelde kişiye bağlı olarak gelişmiş ve sınırlı kalmıştır. Örneğin II. Mahmut döneminde yapılan ıslahat çalışmaları II. Mahmut'un tahttan inmesine kadar sürmüş ardından kesilmiştir. Her tahta çıkan padişah yeniliğe ihtiyaç duyulduğunun farkındaydı, ama her seferinde işe en başından başlamak hem süreci geciktiriyor hem de ıslahatların yarım kalmasına sebep oluyordu.

Yavaş ilerleyen süreç okulların yaygınlaşma oranı söz konusu olduğunda da aynı doğrultuyu takip etti. Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamit döneminde okullaşmanın yaygınlaşmasına rağmen yine de Cumhuriyet dönemine kadar okullarda verilen eğitim yaygınlık kazanamamıştır. Toplum uzun yıllar evlerde eğitim almaya alışmışken onları birden bire okullara alıştırmak kolay olmamıştır. Üstelik önceleri eğitimi evin ebeveynleri verirken -genelde babalar- daha sonra bu öğretmenlik görevi özel eğitimcilerle bırakılmıştır.

Eğitim anlayışında değişen tek şey eğitimin verildiği mekânlar değildir. Eğitimde İslamî ilimlere verilen önem değerini hep korumuşsa da zamanla tabii bilimlerin geçerliliğini arttırmıştır. Arapça ve Farsça 'ya verilen önem ise yerini

Fransızca 'ya bırakmıştır. Önce diplomatik ilişkilerde kullanılan Fransızca zamanla halkın kendi arasındaki sohbetlere kadar sızmıştır.

Batı uygarlığındaki gelişmeleri Fransa üzerinden takip etmemizin bir sonucu olarak Batılılık Fransız hayranlığı olarak gelişmiştir. Hem bürokrasinin hem sivil halkın rüyalarını süsleyen ve ulaşılacak istenen idealin bir Fransız olma üzerinde vücut bulduğu görülmüştür. Batının gelişmelerini yakından tatbik için Fransa'ya gönderilen gençler, yurda dönünce oradaki hayatı kendi ülkelerine de tatbik kalkışmışlardır. Devletin öğrenci göndermedeki amacı aslında gelişmeleri yakından takip edip Batı'nın ilmine vakıf gençlerin ülkede kalkınma çalışmalarına ön ayak olmalarıdır. Fakat bu hamle de pek beklenildiği gibi sonuç vermemiştir. Avrupa ülkelerindeki gençler gibi yaşama özlemi bilim ve teknikteki gelişmeleri öğrenme arzusunu gölgelemiştir.

Özellikle konaklara alınan eğitimciler Fransızlardan seçilir ya da mutlaka Fransızca bilenleri konaklarda eğitim vermeleri için Fransızca bilenler seçilmişlerdir. İncelediğimiz romanlar içerisinde *Hasan Mellah* adlı eserde Cuzella İngiliz rahibeler elinde büyümüştür. Fakat zaten Cuzella İtalyan'dır. *Kiralık Konak* romanında Madam Kronska Lehlidir. Ancak madam Fransızca konuşmaktadır ve eğitimi Fransızca vermektedir.

Yabancı eğitimciler ne kadar iyi olursa olsunlar eğitimin başladığı ilk yer ailedir. Aile içinde alınan eğitim ve terbiye, çocuğun daha sonra alacağı eğitimler için belirleyici ve şekillendiricidir. Üstelik bazı değerler sistemi çocuk için kritik diyebileceğimiz süreçte öğretilmelidir. Sonradan öğretilen her şey bireyin yetişmesinde ikincil kalacaktır. İncelediğimiz romanlarda ailede verilen eğitimin bireyin sonraki hayatında verdiği kararlarda etkili olduğunu görüyoruz. Fakat yine de çocuğunu eğiten bir anne-baba modeli göremiyoruz. Buna rağmen mürebbiyelerin geçmişi, aileleri sorgulanmakta ve bunun üzerinde durulmaktadır. *Mürebbiye*

romanında Anjel, ailenin içine girer girmez ilişkileri çirkin bir hale sokmuş ve yazar, evi toplumdaki yozlaşmanın mikro sahası olarak göstermiştir. Bir mürebbiyenin sahip olması gereken vasıflardan biri de temiz bir geçmiştir. Fakat annesi de kendisi de düşkün bir kadın iken kaderi bir anda değişen ve saygı duyulan bir öğretmen konumuna gelen Anjel, kalıtsal bir özellik olarak gösterilen ahlak yoksunluğu sebebiyle evdeki bütün ilişkilere ahlak dışı bir hüviyet kazandırır. Bu noktada yazar sorumluluğu Anjel ile birlikte diğer roman kişilerine de paylaştırmaktadır. Ama yine de iyi bir ailede yetişmeyen, iyi bir eğitim almayan bir mürebbiyenin aileye, topluma nasıl zarar verebileceğinin iyi bir örneği olmuştur. Buna karşılık Aşk-ı Memnu'nun mürebbiyesi Mlle de Courton temiz ve asil bir geçmişine sahip olması verdiği kaliteli eğitimin yanı sıra ahlaklı davranışlarıyla örnek olmasını da sağlamıştır.

İncelediğimiz romanlarda dikkatimizi çeken ortaklıklardan biri eğitimcilerin pek çoğunun ihtiyar olmasıdır. Mlle de Courton, Madam Krike, Madam C..., Mösyö Piyer, Jozefino, Rahibe Sipros ihtiyar sayılan eğitimcilerdir. Genç olduğu belirtilen mürebbiyeler ise gençliği ve güzelliğiyle evin ortasına ateş gibi düşen Anjel, genç olmasına rağmen düzgün bir portre çizen Aleksandrin Bujiye ve Hasan Mellah adlı romanda yer alan ikinci mürebbiye Rahibe Marie'dir. Rahibe Marie pek çok dil bilmesine her ilmin âlimi, her fennin mahiri olmasına rağmen Cuzella'nın aşk ilişkilerini düzenlemekten öte bir katkı sunmamıştır. Yaşları hakkında bilgi alamadığımız *Muhadarat* romanının şefkatli mürebbiyesi Josephine, Josephine'den önceki zalim mürebbiye olmak üzere iki eğitimci mevcuttur. Ayrıca yaşının henüz otuz beşlerde olduğunu öğrendiğimiz güzel olması dışında pek bilgi sahibi olamadığımız Fransızca öğretmeni bir madam da Jön Türk romanında bulunmaktadır.

Yeniliklerin gençler eliyle yayıldığı bu dönemde yaşlı mürebbiyelerin daha çok tercih edilmesinin sebebi deneyime duyulan güven olmalıdır. Bunun yine de tartışmaya açık bir konu olduğunu belirtmekte fayda var.

Yabancı eğitimcilerin dış görünüşlerine ait özelliklerin detaylı olarak ele alınmadığını görüyoruz. Jozefino esmer ve güzel madam olarak tanımlanmışken Mösyö Jan'ın dişsiz olması, güler yüzlü olması ve şapka takması dışında fiziksel görüntüsüne dair fazla bir ipucu göremiyoruz. İncelenen romanlar arasında yalnızca *Mürebbiye* romanını bu genellemenin dışında tutmalıyız. Anjel, teninin renginden, giysilerine, saçını nasıl topladığından yüzünün hatlarına kadar ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Natüralist tesirlerin etkisi altında yazılmış olmasının yanında roman başkışısı olması da ona bu ayrıcalığı sağlamış olabilir.

Mürebbiyelerin pek çoğunun Türkçe bilmediği tezimizdeki bir başka tespittir. İstanbul'da yaşayan bu eğitimciler Türkçe anladıkları hallerde bile Fransızca konuşmaya devam etmişlerdir. Bu iki açıdan yorumlanabilir. Böyle yaparak çocukların dil becerilerini kullanmaları ilerlemiştir. Çünkü mürebbiyeler çocuklarla ders dışında da vakit geçirmektedirler. Çocukların hem öğretmeni hem sırdaşı hem oyun arkadaşı olan mürebbiyeler çocuklarla dertlerini bile Fransızca dinlerler. Bir başka açıdan baktığımızda Fransızca halk arasında o kadar yaygınlık kazanmıştı ki bu mürebbiyeler kendilerini Türkçe öğrenmek zorunda hissetmemiş olabilirler dersek yanlış olmayız.

Dönem içerisinde özellikle eğitim meselesine kafa yoran aydınlar, yazarlar eserlerinde bu mürebbiyelerin karşısına, tasarladıkları yerli değerlerine sahip çıkan, fakat modern tekniklerle örtüşmekten de geri durmayan bir yerli eğitimci çıkararak hem sorunu tespit etmiş hem de çözüm önerilerini sunmuşlardır.

Cumhuriyet dönemine kadar yazılan romanlarda karşımıza çıkan yabancı eğitimciler başlangıçta halk tarafından coşkuyla ve hızla sahiplenilse de bir süre sonra mürebbiyeler elinde eğitim gören çocukların yaşadıkları kültürel yabancılaştırmanın farkına varılmıştır. İlk dönemde ayrıntılı tasvir edilmeyen ve genelde tiplleştirilen eğitimciler daha sonra olumsuz özellikler yüklenmiş ve hatta

misyonerlik faaliyetleri ve casusluk şüpheleriyle suçlu muamelesi gören tipler haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde yazılmış romanlarda mürebbiyelere daha acımasız ve sert eleştiriler getirildiği görülecektir. Bunun da süreç gereği ve devrin siyasî şartları dolayısıyla doğal kavranması gerektiği düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA:

D) İncelenen Romanlar:

Ahmet Mithat Efendi. (1999). **Jön Türk**. hzl . O. Gündüz. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2000). **Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar**. hzl . A.Ş. Çoruk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2001). **Letaif-i Rivayat**. hzl.S. Çağın- F. Gökçek. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2013). **Müşahadat**. hzl. F. Gökçek. İstanbul : Dergâh Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2014). **Felatun Bey ile Rakım Efendi**. hzl. A. Aydemir. İstanbul : Dergâh Yayınları.

Fatma Aliye Hanım. (2014). **Muhadarat**. hzl. F. Gökçek. (2. Baskı) : İstanbul : Özgür Yayınları.

Recaizade Mahmut Ekrem. (2014). **Araba Sevdası**. hzl. F. Altuğ. İstanbul : Dergâh Yayınları.

Gürpınar, H.R. (1998). **Metres**. hzl. K. Bek. (7. Baskı) : İstanbul : Özgür Yayınları.

Gürpınar, H.R. (2012). **Mürebbiye**. hzl. E. Taylan. (4. Baskı) : İstanbul : Everest Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y.K. (2014). **Kiralık Konak**. (50. Baskı) : İstanbul : İletişim Yayınları.

Tepeyran, E.H. (1984). **Küçük Paşa**. (3. Baskı) : İstanbul : DE Yayınevi.

Uşaklıgil, H.Z. (2013). **Âşk-ı Memnu**. hzl. M. Kaya. (33. Baskı) : İstanbul : Özgür Yayınları.

II) Faydalanılan Kaynaklar:

II. I. Kitap:

Akerson, F. (2010). **Edebiyat ve Kuramlar**. İstanbul: İthaki Yayınları.

Akyüz, K. (1995). **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ayverdi, S. (1977). **İstanbul Geceleri**. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Çetişli, İ. (2001). **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**. İstanbul: Akçağ Yayınları.

Enginün, İ. (1991). **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İ. (2007). **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)**. (3. Baskı) : İstanbul : Dergâh Yayınları.

Esen, N. (1991). **Türk Romanında Aile Kurumu**. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Gökçek, F. (2012). **Küllerinden Doğan Anka -Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Has-Er, M. (2000). **Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını- 246.

Huyugüzel, Ö. F. (2004). **Halit Ziya Uşaklıgil**. Ankara : Akçağ Yayınları.

Kaplan, M. (2004). **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2**. (6. Baskı) : İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kavcar, C. (1999). **Edebiyat ve Eğitim**. Ankara : Engin Yayınevi.

Kerman, Z. (2009). Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kerman, Z. (1995). **Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını- Sayı:105.

Kudret, C. (2012). **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2 - Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar (1911-1922)**. (6. Baskı) : İstanbul : İnkılâp Yayınları.

Mardin, Ş. (1996). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**. hzl. Ö. Laçiner. İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, C. (1981). **Bir Facianın Hikâyesi**. İstanbul: Umran Yayınları.

Moran, B. (2009). **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 –Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a**. (21. Baskı) : İstanbul: İletişim Yayınları.

Okay, O. (1989). **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

Ortaylı, İ. (2007). **Batılılaşma Yolunda**. İstanbul : Merkez Kitaplar.

Özdemir, H. (2011). **İkiz Hayaletler –Roman ve Şürekası**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şişman, M. (2010). **Eğitim Bilimine Giriş**. (6. Baskı) : Ankara: Pegem Akademi.

Tanpınar, A. H. (2003). **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**. (10. Baskı) : İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Timur, T. (2000). **Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**. (2. Baskı) : Ankara: İmge Kitabevi.

Üner, A. M. (2011). **19. Yüzyıl Hikaye ve Romanında Zevk ve Eğlence Kadınları**. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

II. II. Makale:

Argunşah, Hülya. (2013). Ahdiye ile Ceylan Arasında bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi. **Turkish Studies**. Cilt 8. Sayı 9. (Yaz, 2013). s. 1-16.

Ceran, Dilek. (2002). Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı 12. s. 119-140.

Işın, Ekrem. (1988). Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat. **Tarih ve Toplum**. Sayı 51. s. 22-27.

Karabulut, Mustafa. (2010). "Paris'te Bir Türk" ve "Jön Türk" Romanlarında Kültür ve Medeniyete Bakış. **Türk Dünyası Araştırmaları**. Sayı 186. (Haziran, 2010). s. 75-88.

Kayra, Osman Kemal. (2003). Atasözlerinde Anlam Kaymaları Zamana Bağlı Anlam ve Coğrafi Mekân Kayıpları. **Milli Folklor**. Cilt 8. Yıl 15. Sayı 60. (Kış, 2003). s. 116-128.

Özdemir, Mehmet ve Göçen, Gökçen. (Issn: 1307-9581). Ahmet Midhat Efendi ve Felâtun Bey İle Rakım Efendi Romanında Değerler Eğitimi. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt 7. Sayı 31. s.215-240.

Sağlam, Halil. (2014). Tartışmalı Bir Eser: Ahmet Mithat Efendi'nin Bahtiyarlık Romanı Üzerine Bir Tahlil Çalışması. **Turkish Studies**. Cilt 9. Sayı:3 (Kış, 2014). s. 1219-1234.

Tüzer, İbrahim. (2011). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye"sinin Hallerinden Anlatının Unsurlarına. **Turkish Studies**. Cilt 6. Sayı:3 (Yaz, 2011). s. 1277-1285.

Uğurcan, Sema. (1992). Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü. **150. Yılında Tanzimat**. s.497-510.

Ulu, Cafer. (2014). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Mürebbiyelik Müessesesi. **Turkish Studies**. Cilt 9. Sayı:1 (Kış, 2014). s. 595-610.

Yaşar, Hüseyin. (2012). Seniha: Uçurumun Dibine Yuvarlanan Bir Genç Kız. **Turkish Studies**. Cilt 7. Sayı:1 (Kış, 2012). s. 2075-2085.

II. III. Bildiri:

Koç, Okan. (2009). Toplumsal Değişim Sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitim Anlayışı. **1. Uluslararası Sürdürülebilir Gelişme Sempozyumu**. (9-10 Haziran 2009). Bosna- Hersek: International Burch University.

II. IV. Ansiklopedi:

Enstitütisler, Mürebbiyeler. (1968). **İstanbul Ansiklopedisi**. hzl. Alus, S. M. İstanbul: Koçu Yayınları.

Batılılaşma sürecinde Fransa Etkisi. **Türkler Ansiklopedisi**. hzl.Erdemir H. Cilt 14. s. 1146-1157.

II. V. Tez:

Deniz, S. (2001) Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Kadın ve Eğitim. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

II. VI. Elektronik Kaynak:

Nemutlu, Ö. (2008). Ahmet Mithat'ın Natüralist Romanı: Müşahadat. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=411> (15 Mayıs 2015).